

Pass og citadell: franskbruk i Tunis

Masteroppgave i sosialantropologi ved Universitetet i Bergen
Ida Berg Slang, våren 2008

Forord

Jeg vil takke informantene mine, som tok meg imot med åpne armer og lot meg få bli del av deres hverdag gjennom feltarbeidsoppholdet. Jeg vil også takke mine faglige kontakter i Tunis Kira Sfar, Ali Abassi, Ridha Tlili, og Mohamed Miled. Videre vil jeg takke Youssef Rzouga, Fathi Farah, Mohamed Kerrou, Nouredine Hlaoui og Mustafa Trabelsi for å ha tatt seg tid til å snakke med meg mens jeg var i Tunis. Takk også til Mourad Farah som allerede før avreise satte meg i forbindelse med kontakter i Tunisia. I forberedelsene til feltarbeidet var Helge Vidar Holm behjelpelig med å gi meg sine kontakter i Tunisia. Slah Maamri og Rikke Haugbølle hjalp meg også i forkant av feltarbeidet. Takk også til Jan-Petter Blom for nyttige innspill under skriveprosessen. Jeg vil også rette en takk til mine medstudenter gjennom studiet og i fasen med skriving av masteroppgaven. Til slutt en særlig takk til min veileder Anh Nga Longva for faglig oppfølging og sjenerøs veiledning.

Bergen 27. juni 2008
Ida Berg Slang

Innhold

Forord	ii
Kapittel 1. Introduksjon	1
Målsetning for prosjektet	1
Tunisia i antropologien og tidligere forskning om fransk språk i området.....	2
Mine hovedfunn	3
Teoretisk rammeverk.....	5
Metode.....	8
Sentrale arenaer og hovedinformanter	11
Geografisk og historisk bakgrunn	13
Språkhistorisk bakteppe: kolonispråk, tospråklighet og arabisering.....	16
Utdanningspolitikk.....	19
Kapittel 2. Presentasjon av felten: sosioøkonomisk og språklig kontekst	21
Mitt første møte med felten.....	21
Sosioøkonomiske forhold i Tunisia i dag.....	22
Sosiale reformer i kjølvannet av frigjøringen	23
Økonomi og næring i landet.....	24
Den aktuelle språksituasjonen.....	26
Fransk i tunisisk utdanning	29
Den romlige og sosiale oppdelingen av Tunis by	30
La Nouvelle Ville og El Medina	31
Kollektivet på La Fayette	35
Sosialt og språklig liv i ulike forsteder til hovedstaden	36
Kapittel 3. Tunisisk frankofoni	41
Språk og kontekst.....	41
Bruk av fransk som følge av tema og innhold i samtalen	43
Språklige uttrykk for følelser	47
Situasjonsmessig og stedsbasert franskbruk	49

Språkbruk for å skille mellom ulike sfærer	52
Fransk i og utenfor klasserommet	52
Språklig reproduksjon gjennom skolen	56
Avslutning	58
Kapittel 4. Sosiale forskjeller og fransk som symbolsk kapital.....	59
Sosiale forskjeller og tunisisk franskbruk	60
Franskbruk og kjønn.....	63
Opplevelsen av fransk som et elitespråk	66
Franskbruk som en form for symbolsk kapital.....	68
Språk som klassemarkør.....	70
Franskbruk og sosial mobilitet	73
Avslutning	75
Kapittel 5. Fransk i det postkoloniale Tunisia.....	76
Fransk språk og kultur under protektoratet	76
Kolonial tospråklighet og franske masker.....	78
Språkpolitikk og nasjonsbygging	79
Språklig imperialisme	81
Opplevelser av fransk språk i dag	83
Nasjonalisme versus flerspråklighet.....	86
Forestillinger om fransk som et moderne språk	87
Fransk som pass- og citadellspråk	91
Arabisk som pass- og citadellspråk.....	94
Avslutning	96
Noen avsluttende refleksjoner	98
Litteratur	100
Appendiks.....	111

Kapittel 1. Introduksjon

Tunisia er det minste av landene som utgjør den nordafrikanske regionen Maghreb, og var protektorat under Frankrike gjennom 75 år, fra 1881 til 1956. Sammen med de andre landene i regionen, er Tunisia del av det franskspråklige Nord-Afrika. I dag er fransk fortsatt mye brukt i Tunisia. Både i skoler og universitet undervises det på fransk i tillegg til på arabisk. Opprettelsen av nasjonalstatene har styrket forestillingen om at språkgrenser skal sammenfalle med nasjonalgrenser, og at disse språkene skal bli sett på som kjerneverdier for nasjonal identitet. Denne måten å sette likhetstegn mellom språk og nasjonal identitet på, ser bort fra at det innenfor nasjonalstatenes grenser kan eksistere en rekke forskjellige språk (Extra & Yagmur 2004). Siden opprettelsen av nasjonalstater har det vært vanlig å se på flerspråklighet som et problem, eller i beste fall som et avvik fra normen. I Norge har man for eksempel en tendens til å se på tospråklighet hos innvandrerbarn som et mulig problem ("de kan ikke godt nok norsk") heller enn en ressurs ("de kan to språk"). Dette er et syn som jeg, ut fra mine empiriske observasjoner i felten, ender med å stille spørsmål ved. Moderne samfunn er per definisjon det man kan kalle sammensatte: etnisk og sosialt. Hvorfor har man et syn på flerspråklighet som noe problematisk? Jeg vil på bakgrunn av mine empiriske funn fra Tunisia, argumentere for en kulturforståelse med rom for språklig mangfold. Jeg ønsker å ta utgangspunkt i folks *språkpraksis*, og deres egne tanker om, og holdninger til, tilstedeværelsen av fransk.

Målsetning for prosjektet

Jeg har studert bruken av fransk i dagens Tunisia. Problemstillingen min kan i kortform presenteres slik: Hvordan forholder tunisiere seg til det franske språket i dag, etter løsrivelsen fra Frankrike? Gjennom å stille dette spørsmålet, ønsket jeg å få en forståelse av folks syn på tilstedeværelsen av fransk i samfunnet, og av hvordan dette kommer til uttrykk gjennom språkpraksis. Underordnede spørsmål jeg ønsket å finne svar på under feltarbeidet dreide seg blant annet om hvilke språklige uttrykk som gjør seg gjeldende på ulike arenaer. Jeg ville forstå når man snakker fransk, og i hvilke kontekster man ikke gjør det. Jeg ønsket å få et bilde av hvilke normer som er styrende for den samfunnsmessige språkbruken. Jeg var spesielt interessert i å studere hvilke sosiale grupper som snakker mest fransk, og hvem som på sin side ikke bruker fransk. Språk er aldri nøytralt, og folk blir kategorisert på grunnlag av språkbruk med potensielt viktige sosiale konsekvenser (Bourdieu 1994). Det er relevant å

studere hvorvidt klasseforskjeller kan påvirke språkbruken, og hvilke sosiale kategorier som oppstår på bakgrunn av språk og språkbruk i Tunisia. Hvordan man forholder seg språklig til hvem, og i gitte situasjoner, kan slik få innflytelse på definering av egen identitet og andres. Jeg ser også på hvilke holdninger tunisiere har på tilstedeværelsen av fransk i det tunisiske samfunnet i dag, og på hvilke assosiasjoner som knyttes til fransk språk.

Tunisia i antropologien og tidligere forskning om fransk språk i området

Sammenlignet med naboland som for eksempel Marokko, finnes det lite antropologisk forskning om Tunisia. Den antropologiske forskningen om Tunisia er mangelfull, og studier av fransk språk i Tunisia er for det meste utført innen lingvistikk. For å finne forskning rundt språkbruk i Tunisia må vi derfor vende oss mot lingvistene. Men her er det ikke alltid den sosiale tilnærmingen som er mest sentral, viser det seg. Det kan dessuten virke som om det er en tendens at språk og identitet blir behandlet som ulike disipliner. Identitetsproblematikk blir diskutert i samfunnsfaglig forskning uten referanse til språkbruk. Det motsatte skjer innen lingvistikken.

Det finnes en god del antropologiske og sosiologiske studier om de andre landene i Maghreb, blant de mest kjente er Pierre Bourdieus arbeider fra hans feltarbeid i Kabylie i Algerie. Disse ligger også til grunn for hans såkalte praksisteori (Bourdieu 1990,1999). Clifford Geertz har gjort feltarbeid i Marokko og utarbeidet verket *Meaning and Order in a Moroccan Society* i 1979 på bakgrunn av dette (Geertz et al. 1979). Paul Rabinow har likeledes gjort feltarbeid i Marokko (Rabinow 2007). Gilbert Grandguillaume har i sine etnologiske arbeider interessert seg for språk, identitet, samfunnsforhold og nasjonalkultur i hele Maghreb, han har imidlertid hatt hovedfokus på Algerie (Grandguillaume 1979, 1992). Sosialantropologiske arbeider om Tunisia er det heller få av, men Paula Holmes-Eber har studert kvinner og kvinners sosiale nettverk i monografien *Daughters of Tunis. Women, Family, and networks in a Muslim City* fra 2003 (Holmes-Eber 2003). Mange tunisiske forfattere med bakgrunn i lingvistikk og andre ikke-antropologiske fag har fokusert på bruken av fransk i Tunisia (Marzouki 1994, Daoud 2001, Sayah 2002, Kammoun 2006). Sosialantropologer har tradisjonelt studert institusjoner som påvirker samfunnsmedlemmenes adferd, for eksempel slektskap og politisk organisering. Likevel er en av de mest gjennomgripende sosiale aktivitetene som mennesker deltar i samtale (Duranti og Goodwin 1992). Sosiale relasjoner og institusjoner har blitt sett på som noe som en kan studere uavhengig av språk, selv om språkbruk kan forstås som en av de viktigste formene for sosialt liv, og som en viktig konstituerende del av den sosiale verden (Myhre

2008). Gjennom å lytte til det folk sier, kan man få en forståelse av de sosiale aktivitetene som de deltar i. Ikke minst kan det å fokusere på språk gi muligheten til å danne seg et bilde av hva folk gjør, i forhold til det de *sier* at de gjør. Hvis det antropologiske prosjektet blant annet handler om i hvilken grad noe henger sammen med noe annet, er språk også sentralt, for språk er ikke bare et middel for kommunikasjon, men også kommunikasjon i seg selv (ibid). Jeg mener for øvrig at Tunisia er et svært interessant område for antropologer. Tunisia har en beliggenhet som plasserer det i et ”veikryss” mellom Europa, Afrika og Midtøsten, så vel geografisk som kulturelt og historisk. Ved at Tunisia har en lang kystlinje på østsiden, har ulike folk hatt tilgang til landet gjennom alle tider, og både gjennom migrasjon og invasjon har disse vært med på å forme samfunnet.

Mine hovedfunn

I løpet av feltarbeidet har jeg observert at det finnes visse normer for når en bruker fransk, og når en ikke gjør det. Samfunnsmessige normer er med på å styre bruken av fransk språk, og fransk og arabisk benyttes i ulike kontekster. Språkblanding eller snarere innblanding av franske ord og setninger i det tunisisk arabiske morsmålet, er også en sentral del av den tunisiske hverdagen. Man snakker fransk i bestemte sammenhenger, avhengig av stedet man befinner seg på, og i forhold til samtaleemnet. Folk flest snakker tunisisk arabisk, men mange har videre fransk som arbeids- eller fagspråk. Bruken av tunisisk arabisk og fransk og/eller språkblanding utspiller seg altså ulikt i de forskjellige kontekstene. Jeg har sett nærmere på fransk i tunisisk undervisning, og analysert synspunktene til elever og studenter og deres bruk av fransk som andrespråk. Tunisiere har forestillinger om hva som er en arabiskpreget kontekst og hva som ikke er det, og disse henger sammen med oppdelingen av sosialt rom.

Sosiale og økonomiske klasser oppstår i sammenheng med språkbruk, og bruken av fransk i Tunisia fungerer som middel for menneskers plassering av seg selv og hverandre i bestemte sosiale kategorier (Bourdieu 1994). Sosial ulikhet, som for eksempel klasseforskjell, har betydning for språkbruk. Jeg ser nærmere på hvordan fransk i Tunis kan forstås som en form for symbolsk kapital, og som et middel for sosial kategorisering og kommunisering av identitet. Franskbruk i Tunisia har blant annet sammenheng med sosial klasse. Fransk oppfattes av mange som et elitespråk, både i eliten selv, og blant dem som ikke tilhører denne kategorien. Bruk av fransk er også et middel for å kommunisere sosial identitet. Jeg viser videre at de sosiale klasseskillene som oppstår mellom mennesker, ikke bare skjer på

bakgrunn av franskkunnskaper, men på bakgrunn av kjennskap til sosiale koder for språkpraksis. Det er med andre ord ikke alltid nok å kjenne til språket, hvis man ikke kjenner til de til en hver tid gjeldende språklige kodene. Disse kodene, som kan forstås som en form for symbolsk kapital, tilsier når en skal snakke fransk og når en ikke skal gjøre det. Til tross for demokratiseringen av utdanningen og dermed franskkunnskapene, bidrar bruken av og ikke minst forestillingene om fransk, til å reproducere de sosiale ulikhetene. Dette kan knyttes til tanken om at fransk språk er arven etter fransk imperialism, og så lenge det brukes reproduseres denne imperialismen. Likevel er ikke dette hele bildet. Fransk i Tunisia bidrar også til sosial mobilitet og endring. Dette er kvinners utbredte franskbruk et eksempel på.

Tunisia har vært en selvstendig nasjon i om lag femti år, men fransk språk har fortsatt en sentral plass i samfunnet. I det 20. århundre er det blitt skrevet om språksituasjonen i de koloniserte, og senere nye og selvstendige statene i Maghreb. Jeg har sett på hvilken rolle "kolonispråket" spiller i nyere tid, etter frigjøringen fra Frankrike. Det eksisterer oppfatninger om fransk som "moderne", og disse får implikasjoner for forestillinger om arabisk som "ikke-moderne". Oppfatninger om fransk og arabisk er på denne måten preget av stereotypier. Informantene forbinder i større grad fransk enn arabisk med modernitet, og de knytter fransk til internasjonalisering. Arabisk beskrives som et hellig språk, et språk knyttet til hellige og høytidelige kontekster innen islam. I disse religiøse kontekstene oppfattes franskbruk ikke som like korrekt. Bruk av arabisk og fransk kan derfor også forstås ut fra et skille mellom hellig og profant (Goffman 1959). Arabisk er det språket man i hovedsak bruker i private sfærer, der fransk brukes i mindre grad. Arabisk er et nedarvet språk, det er morsmålet, det er knyttet til religion, og det er godt rotfestet i kulturen.

Forestillingene om at fransk er "et moderne språk" og at arabisk ikke er det, henger sammen med den koloniale situasjonen og med den språklige imperialismen som Tunisia har vært utsatt for. Jeg viser imidlertid at arabisk også er en døråpner for internasjonal kontakt med hele den arabiske verden. Clifford Geertz (1973) har studert språk i nylig frigjorte stater, og benytter seg av metaforen "a passport or a citadel" i forklaringen av de identitetsmessige aspektene ved språk (ibid.). Jeg ser på fransk og arabisk i Tunisia i lys av Geertz' metaforer, for å vise hvordan *både* fransk og arabisk kan forstås som både pass og citadell i Tunisia i dag. Fransk og arabisk kan på en og samme tid få karakter av å være både en nøkkel som åpner og inkluderer, og en nøkkel som låser og ekskluderer – på bakgrunn av språklige koder, symbolsk kapital og normer for moral og religiøsitet. Informantene uttrykker at de ikke

opplever fransk som et kolonispråk, men som en integrert del av deres egen kultur. Jeg vil hevde at de nettopp gjennom bruken av språket, avkoloniserer det og gjør det til sitt. Det er med andre ord en samtidig prosess av kontinuitet og endring når det gjelder franskbruk i Tunisia. På den ene siden er fransk en språklig imperialistisk arv, som får sitt uttrykk gjennom forestillinger om fransk og ved at språket knyttes til klasse. På den andre siden er fransk et middel for sosial mobilitet, og fransk integreres i kulturen gjennom fornyende språkpraksis.

Teoretisk rammeverk

Jeg har tilstrebet en historisk-analytisk tilnærming til mitt prosjekt. Jeg har studert franskbruk i dagens samfunn, på bakgrunn av tunisisk historie. Jeg har videre villet studere språk på et individnivå gjennom informantenes språkpraksis, på et mikronivå der søkelyset rettes mot menneskelig samhandling. Jeg har også villet analysere denne ut fra det man kan forstå som et mellomnivå, for å gi et bilde av prosessene som skaper fellesskap og mobiliserer grupper, ved å ta i betraktning statens rolle og språkpolitiske bestemmelser (Barth 1996). Det er den faktiske språkbruken som har vært hovedfokuset for prosjektet – men også folks forestillinger, det vil si forestillingene slik som de kommer til uttrykk gjennom praksis. Spørsmålet om identitet ligger implisitt i analysen.

Prosjektet mitt vil kunne plasseres som et arbeid innen lingvistisk antropologi. Antropolog og sosiolingvist John Gumperz' arbeider om språkbruk (1974, 1982a, 1982b) og arbeider han har gjort sammen med Jan Petter Blom (1986) har vært viktig for meg i studien av kontekstuell bruk av fransk, språkblanding, språkbruk og sosial identitet. John Gumperz' tilnærming har blitt kalt "interactional sociolinguistics". Sammen med Dell Hymes utviklet han en ny måte å se sosiolingvistikk på i *Ethnography of Communication* (1986). Dell Hymes var også den første til å bruke betegnelsen lingvistisk antropologi i stedet for antropologisk lingvistikk, som faget tidligere ble kalt. Dette terminologiske skiftet er viktig fordi det sier noe om hvilket fag analysen har sitt tyngdepunkt i. Det er lingvistiske antropologistudier det handler om, og ikke lingvistikk som sådan. Gumperz har sagt:

The hope is that better models of the human ability to process language may also help us in understanding the basic interaction processes that motivate action in our society. At the same time linguists have become painfully aware of the failure of their own highly refined grammatical formalizations to deal with the problems of meaning in everyday conversation and are turning to sociology for an explanation of social presuppositions in language (...) The

very fact that speakers understand each other, that they can agree on particular interpretation of what is meant in everyday interaction, is prima facie evidence for the existence of shared social rules. The study of everyday conversations can thus be used to discover presuppositions about underlying or un verbalized social relationships (Gumperz 1974:1, 14).

Pierre Bourdieus teorier om klasse (Bourdieu 1987) og språk (1994) har hatt særlig betydning i mine analyser av franskbruk i Tunisia. I *Language and Symbolic capital* (1994) har Bourdieu en kritikk av tradisjonell lingvistikk, som arbeidene til Chomsky og Saussure. Han argumenterer for at språk ikke skal bli sett på kun som kommunikasjon, men også som et viktig medium for makt, siden individene gjennom språkpraksisen kan uttrykke sine egne interesser og posisjonere seg i forhold til hverandre på bakgrunn av språkpraksis (ibid.). Bourdieu holder frem viktigheten av å gå til empirien, og studere språk slik det kommer til uttrykk gjennom praksis. Bourdieus praksisteoretiske tilnærming til sosial handling, og språklige uttrykk (Bourdieu 1990, 1999) har vært helt sentral for prosjektet mitt. Siden jeg har sett på franskbruk i forhold til sosiale klasseforskjeller i Tunisia, har jeg også hatt stor nytte av Bourdieus tilnærming til sosial kategorisering og hans arbeider om språk og symbolsk makt (Bourdieu 1994). Bourdieus praksisteori er et oppgjør med den strukturalistiske retningen i antropologien. Her vektlegger han praksisformene i dagliglivet. Han innfører begreper om interesser og strategier for å forklare handling og sosial interaksjon. Likevel betoner han at disse strategiene fremkommer av en dyp kroppslig innrissing av ”strukturer”, en dannelse av det han forklarer som *habitus*¹.

Habitus fører til at man handler som om man har satt seg bestemte mål man vil nå. Bourdieu bruker begrepet habitus for blant annet å vise at man – i kraft av en dyp og kroppslig sosialisering – kan handle på bestemte måter som ikke er så fast strukturerte at det kan kalles rituell handling, men heller ikke så selvstendige og bevisste at det kan kalles kalkulerte og målrettet. Slik kan forskjeller som produseres gjennom en form for sosial logikk synes å oppstå fra naturens orden. Habitus dannes gjennom en langsom sosialiseringsprosess (Bourdieu 1996a:11). Bourdieu og Jean-Claude Passerons arbeid om hvordan språk

¹Habitus stammer fra aristoteliske og skolastiske ideer. Bourdieu anvender begrepet for å forklare menneskelig handling. Habitus er sosialt skapte disposisjoner som får oss til å handle på den ene eller andre måten. Normene for hvordan vi ter oss er innrisset i kroppene våre. Slike innrissede sosiale strukturer legger føringer for oppførselen vår, og begrenser samtidig våre muligheter. De blir styrende for våre handlinger, og det som kan forstås som: ”Things that come without saying, because they go without saying” (Bourdieu 1999). Gjennom habitus er rasjonalitet med andre ord langt på vei ”sosialt bundet” (Weininger 2005).

reproduseres i utdanningssystemet (Bourdieu og Passeron 1990) har også vært sentralt for mitt arbeid, særlig når det gjelder studiet av franskbruk i tunisisk utdanning. Når det gjelder koblingen mellom sosiale forskjeller som klasse og språk, har Basil Bernsteins tanker om språklige koder og utdanningens reproduksjon av språklige koder vært viktige for analysen (Bernstein 2003a).

Informantene mine er alle studenter eller akademikere, men de har ulik bakgrunn og forskjellige sosioøkonomiske forutsetninger. Utdanningsnivå er ikke alene noe godt kriterium for sosial kategorisering i Tunisia i dag. Likevel er det, sammen med arbeid, bosted og inntekt, en faktor som er med på å avgjøre sosiale og økonomiske forskjeller. Det er nyttig å studere de materielle forutsetningene så vel som hvilke muligheter og begrensninger man har til å oppnå andre goder i samfunnet. Det gjelder for eksempel utdanning, muligheter på arbeidsmarkedet eller prestisje. Jeg har ikke kunnet ta utgangspunkt i inntekt, siden jeg ikke har den typen data. Jeg bygger på de trekkene jeg har vært i stand til å studere. I min tilnærming til sosiale forskjeller og sosial kategorisering i Tunisia tar jeg altså til en viss grad utgangspunkt i materielle forutsetninger i marxistisk² forstand, men i enda større grad weberianske³ forutsetninger som utdanningsmuligheter, forbruk og politiske eller andre påvirkningsmuligheter individet har i samfunnet. Bourdieus tilnærming til klasse (Bourdieu 1987, 1994:229) kan forstås som et forsøk på å forene den marxistiske klasseanalysen som vektlegger de konkrete økonomiske mulighetene, og den weberianske, som legger vekt på individenes muligheter for opplysning og politisk innflytelse i samfunnet (Thompson 1994). Bourdieu problematiserer klassebegrepet⁴ men det er ifølge ham ”no space, in a hierarchical

²Den marxistiske forståelsen av klasse legger vekt på økonomiske aspekter, og sosial klasse defineres etter forholdet til produksjonsprosessene i samfunnet. De tre hovedklassene er: borgerskapet, der medlemmene eier produksjonsapparatene og kjøper andre menneskers arbeidskraft; småborgerskapet der medlemmene eier deler av produksjonsapparatet, for eksempel små butikker, men ingen arbeidskraft, og proletariatet, eller arbeiderklassen der medlemmene er avhengig av å selge arbeidskraften sin i et kapitalistisk system for å overleve. Marx mente de undertrykte klassene ville reise seg mot undertrykkerne gjennom revolusjon, i en klassekamp, og snu politisk orden og sosial arbeidsfordeling.

³Den weberske forståelsen av sosiale klasser kombinerer ulike kriterier for å forstå klasse som inntekt, utdanning og politisk innflytelse. I motsetning til Marx så ikke Weber på klasser som potensielle korporerte grupper. Han foretrakk å heller snakke om statusgrupper og trodde ikke at medlemmene nødvendigvis ville ha felles politiske interesser (Eriksen 1993, Wright 2005).

⁴Bourdieu problematiserer klassebegrepet ved å legge vekt på at det er en teoretisk kategori, et redskap for å forstå den sosiale verden, og ikke sosial virkelighet som sådan. Han understreker likevel at det å fornekte klassenes eksistens, slik den konservative tradisjonen har villet gjøre i siste instans, innebærer en fornektelse av selve *eksistensen av forskjell* og en fornektelse av *prinsipper for differensiering* som sådan. Forskjell ifølge ham, eksisterer og fortsetter å eksistere (Bourdieu 1996a).

society, which is not hierarchized and which does not express social hierarchies and distances in a more or less distorted or euphemized fashion” (ibid.:11). Bourdieu skriver:

A social class (in-itself) – a class of identical or similar conditions of existence and conditionings – is at the same time a class of biological individuals having the same *habitus*, understood as a system of dispositions common to all products of the same conditioning. Though it is impossible for all (even two) members of the same class to have had the same experiences, in the same order, it is certain that each member of the same class is more likely than any member of another class to have been confronted with the situations most frequent for members of that class (Bourdieu 1990:59, 60)

Habitus som et analytisk verktøy og forståelsen av sosialt rom kan brukes for å illustrere sosial kategorisering. Habitus sammenfaller også til en viss grad med samfunnsklasser (Bourdieu 1996a:12). Jeg ser det problematiske i å benytte meg av klassebegrepet i tilnærmingen til informantene. Her står jeg i fare for å plassere dem i kategorier som gir en ”stivnet” fremstilling, som ”eksisterer kun på papiret” (Bourdieu 1996a). Hvis jeg likevel skal kategorisere informantgruppen, er det mest meningsfullt å benytte meg av middelklassebegrepet, med et eventuelt skille mellom øvre og nedre middelklasse. Middelklasse er mest beskrivende på bakgrunn av at alle har høyere utdanning, selv om de har ulik sosioøkonomisk bakgrunn. Begrepet middelklasse er selvsagt relativt, og anvendelsen må knyttes til de lokale forholdene. Min forståelse av middelklasse er altså basert på hvilken type utdanning og hvilket forbruk informantene har, heller enn inntekt og sosial bakgrunn i mer marxistisk forstand. I oppgaven vil jeg illustrere hvordan bruken av fransk blir et middel for kategorisering og selvtilskrivning av sosial identitet. Hvilken sosial status andre og de selv mener at de innehar, er imidlertid også viktig, og vi skal se at slike spørsmål også knyttes også til franskbruk. For å forstå språksituasjonen i dag er det også nødvendig å studere den koloniale historien. Forfatterne og tenkerne Frantz Fanon og Albert Memmi har skrevet om den koloniale språksituasjonen. Når det gjelder mitt prosjekt har slike tanker relevans for forståelsen av politiske reformer knyttet til språk og postkolonial identitet.

Metode

Deltagende observasjon har vært hovedmetoden for å oppnå et langvarig og mest naturlig forhold til informantene gjennom sosial samhandling. Det handler om når, hvor og hvordan man snakker fransk, eller i forhold til hvem som snakker, eller ikke snakker de ulike språkene.

Når språkbruk kan forstås som en form for kroppsliggjort eller habituert kunnskap, er det ikke alltid like lett å forklare språkbruk – siden man har et nærmest ubevisst forhold til det (Bourdieu 1994). Sosialt liv er praktisk heller en teoretisk, og mye av det som skjer i sosialt liv må forstås gjennom observasjon. Deltagende observasjon gir mulighet til å tilegne seg kunnskap om de kroppsliggjorte praksisene, som ”come without saying – and go without saying” i tråd med Bourdieu. Som Ulf Hannerz sier: ”One can get insights through participant observation into behaviour which people do not readily verbalize about” (Hannerz 1980: 309).

I den deltagende observasjonen, har jeg likevel ved enkelte anledninger brukt båndopptager, noe som har vært til stor nytte for den senere analysen av materialet. Men jeg opplever det som viktig å beskrive det jeg ser og hører, med penn og papir. Det er med på å skape en våkenhet hos meg selv som observatør. Det å sette seg ned om kvelden for å skrive ned data fra en dag i felten, gir mulighet for en særlig form for abstrahering. Man blir tvunget til å sortere ut det man anser som det partikulære fra massen av informasjon og begivenheter. Videre blir man tvunget til å stille seg spørsmålet om hvorfor noe slår en som spesielt viktig. Det har vært verdifullt å ha lange samtaler med informantene mine, både arrangerte, og mer improviserte, som jeg har kunnet ta opp på bånd. Det har gjort at jeg har kunnet ta med meg et lite stykke av ”råsamtalen”, som jeg etterpå har kunnet høre på og analysere. I forhold til språkbruk er det sentralt å ha mulighet til å høre *hvordan* noe ble sagt: hvilke ord som ble brukt, og på hvilken måte man faktisk snakket i den gitte situasjonen.

Til utdeling ved utvalgte læreinstitusjoner laget jeg også et spørreskjema (se appendiks). Her spør jeg om hvor lenge elevene/studentene har hatt fransk på skolen, og om hvilke språk de bruker i utdanningen. Jeg stiller også spørsmål om hvilke språk de bruker utenfor studiene. Videre i spørreskjemaet er det spørsmål om elevene/studentene bruker det ene språket mer enn det andre for å snakke om enkelte temaer, eller innenfor enkelte kontekster. For å få et inntrykk av de assosiasjonene og forestillingene de har om franskbruk, spør jeg også om hvem de mener snakker mest fransk i Tunisia i dag. Avslutningsvis stiller jeg spørsmål om hvilke holdninger elevene/studentene har til fransk språk. Jeg har ikke basert meg på svarene fra spørreundersøkelsen i mine analyser, kun på empiri fra deltagende observasjon og samtaler. Men svarene jeg fikk gjennom spørreundersøkelsene ga verdifull tillegsinformasjon.

Det er viktig å analysere det informantene gjør i forhold til det de sier. Er det samsvar mellom det de sier at de gjør, og det de faktisk gjør? For meg var det nyttig å stille konkrete spørsmål i tillegg til observasjon under studien av bruken av fransk og holdninger til tilstedeværelsen av fransk språk. For å nærme meg de mer følelsesmessige aspektene ved språkbruk, har jeg intervjuet informantene mine om ulike temaer. I disse intervjuene har informantene fortalt om seg selv, og snakket ”rundt” temaet språkbruk. Når vi har hatt disse mer ”arrangerte” formene for samtale, har det vært for å få anledning til å snakke om ting som jeg ikke har fått like lett tilgang på gjennom observasjon. Samtidig er det viktig å presisere at jeg ikke har adgang til folks intensjoner – men bare til hvordan disse eventuelt kommer til uttrykk. Det vil med andre ord alltid være et sprik mellom intensjoner på den ene siden, og observerbar praksis og konsekvenser på den andre (Barth 1996). Jeg har både intervjuet ”vanlige” tunisiere og mer offentlige personer for slik å få en bredere forståelse av språkproblematikken i Tunisia. Jeg har prioritert intervjuer med journalister, forfattere og universitetsansatte, særlig lingvister og andre språkkyndige, som alle har med språk å gjøre på en eller annen måte. Det er likevel ikke denne gruppen som har vært av mest betydning for de empiriske dataene i mitt prosjekt. Empirien som jeg baserer mine funn og hypoteser på, er fra det samværet som jeg hadde med mine hovedinformanter gjennom oppholdet mitt, og baserer seg på samtalene med dem og observasjonene av deres språkbruk. Likevel har samtalene, og intervjuene med de mer ”offentlige” språkbrukerne, vært av betydning som en form for bakteppe for min forståelse av fransk i Tunisia. Mange av disse personene har også hatt svært interessant informasjon å komme med i forhold til en forståelse av kolonihistorien, språkhistorien og den aktuelle språksituasjonen i mer offisiell forstand. Slik informasjon utgjør en viktig kontekst for empiriske observasjoner.

Med utgangspunkt i en tese om at folks individuelle språkkunnskaper i stor grad er preget av skolen og skolesystemet, ser jeg det som viktig å se nærmere på bruk av fransk i utdanning. På en videregående skole, fulgte jeg timer i historie, geografi og matematikk, der fransk var undervisningsspråk. Jeg var videre med i undervisningen i realfag og humanistiske fag ved at jeg fulgte timer i sosialpsykologi og fransk grammatikk på Institutt for humanistiske fag på universitetet i Tunis, og undervisningen i filosofi og matematikk på høyskolen ENS (École Normale Supérieure) også i Tunis. Jeg fulgte også jevnlig med en av mine informanter, som er fransklærerinne på universitetet, i hennes franskklasser. Til å begynne med planla jeg å ikke delta i undervisning på franskstudiet, siden det i hovedsak er de ikke-profesjonelle

franskbrukerne jeg ønsker å konsentrere meg om. At franskstudentene har større franskbruk, og franskinteresse er ikke overraskende, siden de har valgt en franskspråklig karriere. Jeg fant likevel ut at det var nyttig å delta i undervisning med franskstudentene, siden disse nettopp har valgt fransk og dermed kan tenkes å ha et eget syn på fransk språk og kultur. Observasjonene jeg gjorde under deltagelse i undervisningen, ga et inntrykk av hvordan fransk blir brukt som undervisningsspråk.

Under feltarbeidet har jeg bodd sammen med to av informantene mine, tunisiske studiner på 24 og 23 år. Vi delte en leilighet i hovedstaden Tunis. På denne måten kom jeg nært inn på disse to – og flere av informantene mine. Det å leve sammen med to unge tunisiske kvinner, og å få være med på deres daglige gjøremål, ga meg relativt god tilgang til observasjon av dagligdags franskbruk. Oppholdet mitt varte i om lag seks måneder fra september 2006 til februar 2007, og det meste av tiden var jeg i Tunis. Jeg snakker fransk grunnet to års opphold i fransktalende land, samt universitetsstudier i fransk språk, og har brukt dette som feltspråk under prosjektet. Jeg tilegnet meg litt arabisk til enkel konversasjon, gjennom å følge et språkkurs i tunisisk arabisk under oppholdet. Jeg har altså bare i liten grad kunnet forholde meg til folk på arabisk. Informasjon om andre språkbrukere har jeg oftest fått indirekte, gjennom kontakten med mine hovedinformanter, samt gjennom de av deres familiemedlemmer som ikke snakker fransk. Vi snakket fransk sammen i leiligheten i Tunis. Ibtissem og Semia, som mine øvrige informanter, snakket fransk med meg mens de generelt sett snakket arabisk med hverandre i dagliglivet. Det har vært viktig for meg å observere deres språkbruk seg i mellom, siden denne skiller seg fra normen når jeg er tilstede. Jeg har forsøkt å observere deres samtaler med hverandre, deres arabiske dagligtale, for å få en forståelse av når de likevel bruker franske ord, eller og når de eventuelt snakker fransk. Jeg hadde hatt helt andre forutsetninger under feltarbeidet, dersom jeg hadde kunnet bruke arabisk som feltspråk, og hadde kunnet snakke med informantene på deres morsmål. Med fransk som arbeidsspråk har jeg vært mest mottagelig for det som skjer på franske arenaer, og det har uten tvil begrenset min deltagende observasjon i situasjoner der arabisk benyttes i større grad. Dette har jeg måttet ta høyde for i prosjektet.

Sentrale arenaer og hovedinformanter

Å gjøre feltarbeid i en urban kontekst, i en storby eller hovedstad, kan oppleves som ulikt fra det å være i en mindre setting, ved at det er større avstand mellom de ulike arenaene og til dels mellom menneskene som er del av prosjektet. Med en storby som utgangspunkt for et

prosjekt, går man ofte til og fra, eller mellom ulike arenaer under feltarbeidet. Byen kan slik ses på dramaturgisk som et teater. Her er det ulike iscenesettelser for ulike hendelser (Goffman 1959, Hannerz 1980). Ulf Hannerz sier at "the anthropologist in the city may become a time-conscious team member (sometimes), but he is still a participant and observer, taking an instrumental and eclectic view of complementary ways of finding facts" (Hannerz 1980:315). Hovedarenaen min har vært kollektivet der jeg bodde. I tillegg var jeg mye på universitetet i Tunis, på den private høyskolen ENS (École Normale Supérieure) og på en videregående skole i utkanten av hovedstaden. Jeg besøkte imidlertid også slektninger av en av mine informanter, familien bor i en landsby i Sør-Tunisia. Dette oppholdet har gitt meg et visst inntrykk av franskbruk i mer rurale områder, som jeg har hatt i mente under feltarbeidet. Jeg har imidlertid verken forutsetninger for, eller plass til å gjøre en komparativ undersøkelse i dette prosjektet.

Hovedinformantene mine er en gruppe med unge mennesker i tjue - og tredveårene, som alle har relativt høy utdanning. Likevel har de nokså ulik bakgrunn (se kapittel 2). Alle snakker flytende fransk, og uttrykte selv at de snakker like fritt på fransk som på arabisk. Hvis jeg med bakgrunn i informantenes sosiale og økonomiske forutsetninger skal forsøke å kategorisere dem sosialt, er det som nevnt mest riktig å omtale alle som del av middelklassen, med et eventuelt skille mellom øvre og nedre middelklasse. Ofte er ulike sosioøkonomiske faktorer knyttet til hverandre, og kan ligge til grunn for sosial kategorisering. Sosial og økonomisk bakgrunn, inntekt, arbeid og utdanning henger ofte sammen, men dette kan også gi et "stivnet" bilde av sosiale kategorier, og hindre at man ser det heterogene i bildet. Utdanning er i seg selv også en mulighet for sosial mobilitet i Tunisia. Fransk er knyttet til sosial oppdrift. Med demokratiseringen av skolesystemet er fransk blitt mer tilgjengelig for alle i dagens Tunisia. Det er nå mulig for folk uten fransk som del av familiekulturen eller sitt sosiale miljø, å tilegne seg fransk gjennom skolegang. Franskbruk kan for øvrig fortsatt være en klassemessig indikator, i dag som tidligere, ved at ulike sosiale klasser reproducerer sine verdier knyttet til språkbruk.

Geografisk og historisk bakgrunn

Tunisia med sine rundt 10,3 millioner innbyggere, er det minste landet i den nordafrikanske regionen Maghreb.⁵ Siden 1989 har landene som til sammen utgjør Maghrebs arabiske union (UMA) (*l'Union du Maghreb Arabe*) vært Tunisia, Marokko, Libya, Mauritania og Algerie. Denne regionen kalles stor-Maghreb (*Grand Maghreb*). Med hensyn til frankofoni (frankspråklighet), defineres Maghreb med bare Tunisia, Marokko og Algerie. Det er denne definisjonen av regionen jeg kommer til å ta utgangspunkt i (Holter 2006). I det 19. og 20. århundre spilte Frankrike en sentral rolle i disse tre landene, og fra 1830 etablerte to millioner franskmenn seg i denne regionen. Tunisia var altså protektorat under Frankrike gjennom 75 år, fra 1881 til 1956 og Marokko gjennom 44 år, fra 1912 til 1956. Algerie er imidlertid det landet som har erfart den lengste og vanskeligste perioden under Frankrike. Algerie var fransk koloni fra 1830, og deretter en integrert del av Frankrike frem til frigjøringen i 1962. Frigjøringskrigen varte i mer enn syv år, fra 1954 til 1962, og førte til en og en halv million døde, og en million såkalte svartføtter (*pieds noirs*), det vil si franskmenn som hadde slått seg ned i løpet av denne perioden. For franskmennene ble frigjøringskrigen kalt Algeriekrigen, mens den for algerierne var ”revolusjonen”. Dette gir et bilde av konflikten mellom de to landene, og videre mellom Frankrike og Maghreb i det hele tatt (Deniau 2003). Berberne var det opprinnelige folkeslaget i Tunisia. Det er flere forklaringer på hvor ulike berbergrupper kom fra. Enkelte grupper antas å komme fra emigrerte europeere, andre grupper antas å være immigranter fra sørlige områder av Afrika, sub-Sahara. Berbere kalte seg selv *les amazighs* (de noble).

Den geografiske plasseringen som Tunisia har, med en med nærhet til Middelhavet, en åpning mot Europa, og en annen åpning til Midtøsten, har gjort det lett for folk å komme til Tunisia. Fønikere, romere, arabere, tyrkere, spanjoler, italienere, maltesere, engelskmenn og franskmenn, har inntatt landet, og ofte også tatt kontroll over området. Fønikerne, folk som opprinnelig kom fra Syria og Libanon, styrte det første imperiet i Tunisia (Perkins 1986). Tunisia har fått navnet sitt fra Tanith, (*tan* betyr slange og *ith* er en feminin endelse), som var fønikernes betegnelse for Slangekvinnen, en av Midtøstens kjærlighetsgudinner (Nordby 2006). Navnet har endret seg med tiden, og området har blitt betegnet som Karthage, Ifriqiya, og Tunisia. Den arabiske påvirkningen og kontrollen over området har i tillegg til den franske,

⁵Maghreb betyr på arabisk landene ”der solen går ned”, og beskrives ofte som den arabiske verdens ”Vesten”. (*gharb* betyr Vesten). Mashrek betegner landene ”der solen går opp” (*cherg* betyr Østen) (Holter 2004).

likevel vært den som har preget landet mest. Den arabiske invasjonen på 600-tallet førte til en langvarig dominans i Tunisia, parallelt med jevnlige berberopprør og berberdynastier, helt til det ottomanske imperiet på 1500-tallet, som skulle erstattes av det franske på 1800-tallet (Perkins 1986).

Tunisia ble erklært som fransk protektorat i 1881. Landet ble dermed en del av det franske koloniale imperiet. Protektoratet var et regime som sikret Frankrike kontrollen over tunisisk forsvars- og utenrikspolitikk og økonomisk utnyttning av landet, samtidig som det anerkjente en form for nasjonal administrasjon. Det koloniale Frankrikes arbeid var i Tunisia, som i Marokko, først og fremst en militær og økonomisk strategi og kontroll av landet. I Algerie foregikk det en mer direkte og befolkningsmessig kolonisering, i større grad preget av at franskmenn bosatte seg i landet. Protektoratet opphørte i 1956, etter at nasjonalistbevegelser og Habib Bourguiba og hans parti Néo-Destour hadde ført frigjøringskamp. Tunisias nyere historie er i stor grad preget av Bourguibas politikk. Han symboliserer mye av Tunisias frigjøringskamp, og konstruksjonen av det postprotektorale Tunisia. Bourguiba, som var påvirket av Tyrkias sekulære leder Mustafa Kemal Atatürk, ble valgt til første president i landet i 1957, og iverksatte umiddelbart en rekke reformer. Med disse reformene ville Bourguiba blant annet styrke kvinners posisjon i landet, og gjøre utdanning bedre tilgjengelig for flere. Presidenten ble etter hvert kritisert for sin autoritære ledelse, og et statskupp i 1987, resulterte i at Zine el-Abidine Ben Ali overtok som president i Tunisia (Perkins 2004).

Da Zine el-Abidine Ben Ali tok makten, var det med en intensjon om å styre landet i konstruktiv retning etter det mange opplevde som en vanskelig tid, nemlig de siste årene av Bourguibas regime. På 1990-tallet økte den materielle standarden til mange tunisiere betraktelig. Samtidig har det kommet kritikk basert på et ønske om en mer åpen og deltagende politisk prosess i landet (Perkins 2004). Vincent Geisser har skrevet at ved å sørge for materielle goder, hadde man drevet folk til politisk apati, og bidratt til å skape "a silent, and perhaps sullen, majority of persons hostile to Ben Ali, largely persuaded of democratic ideals and political pluralism, but thwarted in their application" (Geisser 2000:16, sitert i Perkins 2004:211, 212). En av mine informanter uttrykte at den politiske situasjonen i Tunisia er preget av en stor stilltiende masse. Folk føler seg maktesløse i mangelen på et demokratisk system, og ytringsfriheten er begrenset. Ved presidentvalget i oktober 2004 vant Ben Ali med 95,42 prosent av stemmene. På Freedom House's nettsider kan man lese: "To local observers, it was basically rigged to provide Ben Ali with the veneer of a democratic win ... The two

candidates who opposed him garnered a miniscule number of votes. Ben Ali's political party, the Constitutional Democratic Rally party (RCD), currently controls more than 80 percent of the seats in the parliament” (freedomhouse.org). Jeg ble for øvrig spøkefullt fortalt at tunisiere leser avisene i omvendt rekkefølge. Først for eksempel sport og annet upolitisk stoff, og deretter den politiske delen og nyhetene, hvis man har tid vel og merke.

Bourguiba var den første lederfiguren for det frie Tunisia, og ble en landsfar. Han utviklet en ideologi definert som bourguibisme. I arbeidet med etableringen av staten Tunisia, var målet å skape en nasjonalstat som kunne frigjøre seg fra utenlandsk innblanding, for ikke å risikere igjen å bli okkupert av fremmede makter. Bourguibas sterkeste kort i arbeidet med å bygge opp en nasjon, var i hans øyne folket. Han var den første som snakket om en felles identitet i det å være ”tunisier”. For å samle tunisiere i én felles inkluderende identitet, skapte han begrepet ”den tunisiske familie” som en betegnelse for Tunisia. All identitet skulle knyttes til nasjonen. Slik visket han ut andre tilhørigheter, som dem som var basert på etniske grupper. I en tale fra 1962 uttalte Bourguiba at: ”Bevisstheten om den solidaritet og det brorskap som forbinder medlemmene av den tunisiske familie, som er bundet sammen av den samme innsats, (...) utgjør bindemiddelet i den felles nasjonen” (min oversettelse).⁶ Det ble Bourguibas nasjon, eller som han selv sa det: ”Hvilket system? Jeg er systemet ” (ibid.). Den nåværende presidenten Ben Ali, kan også oppfattes som en faderlig figur som passer på ”den tunisiske familie”, han er synlig på plakater, løpesedler og tv-reklamer. Dette styrker statens fremstilling av nasjonen som en familie. Mens Bourguibas hensikt med etableringen av ”den tunisiske familie” var å skape en nasjon, og selvstendigjøre seg fra Frankrikes innblanding, synes Ben Alis dagsorden å være en annen. Ved vektleggingen av en nasjonal identitet, viker andre tilhørighetsforhold i bakgrunnen. Så lenge alle fastholdes i én familie, er det kun ett overhode, presidenten selv. En konsekvens av dette kan være at nasjonen ikke tar utgangspunkt i den heterogeniteten som finnes i befolkningen (Haugbølle 2006).

Det er en vestlig trend i tunisisk samfunnsliv og kultur, men i de siste tiårene har det oppstått en islamistisk opposisjon. Islamismen kan henge sammen med at det blir stadig mer problematisk å identifisere seg med Vesten, når utenrikspolitikken til USA og Europa presenterer muslimer som politiske motstandere. Det islamistiske politiske engasjementet

⁶”La conscience de la solidarité et de la fraternité qui relie les membres de la famille tunisienne associés dans le même effort (...) constitue le ciment d’une nation unie ” (Habib Bourguiba: 31 taler, 1962 sitert i Haugbølle 2006:4).

krever politisk forandring og kan i mange sammenhenger oppstå som en variant av modernitetsbestrebelse, snarere enn en reaksjon mot dem. Islamisme har også i mange sammenhenger stor aksept for individualisme, og kvinnens rolle kan utvides ved at hun deltar i politiske prosesser, og får utvidet sosial mobilitet gjennom de politiske handlingene (Tjomsland 1993). Når det gjelder kvinners rettigheter blir Tunisia ofte sett på som et av de mest liberale av de arabiske landene. Det har likevel blitt pekt på at universiteter og akademiske institusjoner ikke tilbyr noen muligheter for å studere kjønnsstudier, til tross for de store endringene av sosiale roller som samfunnet gjennomgår (Kammoun 2006). Enkelte har sagt at moderniseringen i for stor grad har vært preget av Tunisias respekt for og opprettholdelse av fransk, og dermed vestlig modernitet. Utviklingen av utdanningssystemet og den statlige administrasjonen har fortsatt skjedd etter fransk mønster, uten hensyn til om dette er det mest egnede for det tunisiske samfunnet (Dhaouadi 1996).

Ifølge Baccar Touzani, generalsekretær for institutt for frankoarabisk økonomisk samarbeid, er det kombinasjonen av komponentene tunisiske franskspråklighet, arabiskspråklighet, middelhavskultur og maghrebinsk kultur, som utgjør Tunisias historie på det økonomiske, kulturelle og politiske planet. Han sier at det å være politisk maghrebinsk, kulturelt arabiskmuslimsk og økonomisk europeisk, er resultatet av Tunisias løsrivelse. Ifølge Touzani er det mangelen på likevekt mellom disse områdene som er kjernen i utfordringene som Tunisia står overfor i dag. Økonomisk er det mot Europa, særlig Frankrike, at mesteparten av Tunisias eksport er vendt: 61 prosent av all eksport i 1965, og 81 prosent i 1984. Cirka 70 prosent av all turisme til Tunisia kom i 1988 fra Europa. Studentene vender seg også i hovedsak mot Europa for å studere. Touzani poengterer at det han oppfatter som den arabisk-muslimske kulturen ikke bare finnes hos arabere og muslimer. Han påpeker at den er til stede også hos europeere, gjennom matematikk, kjemi, astronomi og geografi. Den er i den europeiske historien, som den er i den tunisiske. Men for Touzani er det ikke noe nødvendig motsetningsforhold mellom det å være berber, arabisktalende og muslim på den ene siden, og det å være fransktalende på den andre (Touzani 1988).

Språkhistorisk bakteppe: kolonispråk, tospråklighet og arabisering

Da Maghreb var under fransk styre hadde det franske språket status av å være offisielt språk i området. En arabiseringspolitikk ble introdusert i alle de fransktalende landene i Maghreb i ulike former etter protektorat- og koloniopphør (Deniau 2003). Da Tunisia ble frigjort fra

Frankrike i 1956, gikk det offisielle språket over fra fransk til å være arabisk. Språkstatusen er innskrevet i konstitusjonen: ”Tunisia er en fri, uavhengig og suveren stat, med islam som religion, arabisk språk, og med republikk som styreform”⁷ (min oversettelse). Myndighetene satte i gang en språkpolitikk med arabisering på dagsorden. Denne arabiseringspolitikken ble innført i Tunisia i kjølvannet av frigjøringen, men fikk først ordentlig innflytelse i tiåret 1970 til 1980. Den gikk ut på å gradvis erstatte fransk med standard arabisk. Det dreide seg da om skriftspråket, til forskjell fra talespråket tunisisk arabisk. Arabiseringen ble viktig for å finne tilbake til ”den arabiske fortiden”, og som et motsvar til påvirkningen av fransk som Tunisia hadde fått under protektoratet. Her ble domeneene som hadde med religion og utdanning å gjøre, gitt en viss intern autonomi, i motsetning til i Algerie, der den offisielle skoleformen var ”à la française”. Dette har vært en av grunnene til at en stor andel av de algeriske forfatterne, arabere eller berbere, som debuterte fra 1950- til 1970-tallet, ofte kun hadde ett skriftspråk, fransk, i motsetning til i Tunisia (eller Marokko) der forfattere og skribenter oftere har en dobbel skriftkultur, fransk og arabisk (Holter 2006).

Etter å ha vært under fransk styre i 75 år, og i en situasjon der tunisieres skolegang ikke ble prioritert, skjøt satsingen på utdanning fart fra 1956. Den første prioriteringen var nettopp å gjøre arabisk til offisielt språk i landet. Fransk språk var likevel godt rotfestet, og en umiddelbar arabisering var ikke mulig. Man bestemte seg derfor for å opprettholde den tospråklige situasjonen til utdanningsstrukturene var blitt forsterket. Det er interessant å se at fransk språk synes å ha blomstret i de to tiårene etter frigjøringen. B.E. Foster har skrevet at ”by 1967 the Tunisians had succeeded in what the French had failed to do, that is to make almost the whole of Tunisian education Francophonic” (Foster 1973:10, i Payne 1983a: 264). President Bourguiba argumenterte for franskspråklighet (Kammoun 2006). Sammen med president Leopold Senghor fra Senegal, var han promotør for Francophonie, organisasjonen for franskspråklige nasjoner. Bourguiba holdt frem viktigheten av fransk i skolesystemet, men var også forkjemper for det tunisiske arabiske muntlige språket, altså morsmålet til tunisiere flest. Effekten var en slags uoffisiell anerkjennelse av tunisisk arabisk. Ved den prestisjefylte skolen Institut Bourguiba des Langues Vivantes, der muntlig arabisk tidligere var blitt ansett for å være uakseptabelt i akademisk sammenheng, innførte man nå kurs i tunisisk arabisk (Payne 1983a). I 1968 omtalte president Bourguiba tunisisk arabisk, til forskjell fra standard

⁷”La Tunisie est un Etat libre, indépendant, souverain; sa religion est l’Islam, sa langue l’arabe et son régime, la République” (Holter 2006:144).

arabisk⁸, som det folkelige språket, og som "our everyday language". Han uttrykte videre at "It is our means of expression all through our experience. Classical Arabic has very little to do with our life. No, really! Classical Arabic is not the people's language" (Maamouri 1983:17, 18). På denne tiden var arabisering langt på vei erstattet av en form for tunisifisering. Denne nye bevegelsen støttet alt som var typisk nasjonalt. Dette innebar ikke bare språket, men den tunisiske historien med Hannibal, den berberske kulturarven, og St. Augustin og romerne fra "Afrika". All purisme forsvant fra språkpolitikken. Man gikk inn for å bruke tunisisk arabisk i Radio og TV, i nyheter, kronikker, sportsreportasjer, såpeoperaer og andre programmer. Tunisifiseringen ble reflektert i litteraturen og i tunisisk dagligtale, og særpreger denne (ibid.). Det dreier seg om en språklig collage, der særlig fransk og arabisk kombineres. Den tunisiske lingvisten Mohamed Daoud sier:

Language policy and planning in Tunisia have been applied to three domains: arabisation, or the promotion of MSA [Modern Standard Arabic] as the language of education, the administration and wider communication; the maintenance of French to achieve modernisation and economic development; and more recently, the promotion of English as a means of access to science and technology and global trade (Daoud 2001:24)

Selv om uttrykket arabisering gir inntrykk av at myndighetene ønsker å erstatte fransk med arabisk, har det franske språkets sterke tilstedeværelse ført til at tunisisk samfunn er blitt tospråklig heller enn arabisert. I dag lever arabisk og fransk side om side i en tilstand som kan kalles bilingvisme. Arabiseringspolitikken har i praksis vist seg å være bilingvismepolitikk. Enkelte argumenterer for bruken av tunisisk arabisk til fordel for standard arabisk, og fransk, siden det er dette målet folk faktisk snakker i sitt dagligliv (Sayah 2002). En av grunnene til at det tospråklige systemet har bestått til tross for arabiseringsprogrammet, kan være at mange av lederne for uavhengighet var fransktalende eller bilingvale, blant dem Bourguiba selv (Gill 1999). Bourguibas politiske kampanjer og debatter ble likevel alltid holdt på tunisisk arabisk. Det er kanskje også derfor han ikke ble angrepet for sin frankofili og for sin relativt franskvennlige språkpolitikk (Kammoun 2006). Fransk fortsetter her å være et viktig språk som brukes på jevnlig basis, og det er noe mer og noe annet enn bare et andrespråk forbeholdt internasjonal kommunikasjon (Sayah 2002).

⁸Standard arabisk er skriftspråket, og en modernisert form av klassisk arabisk, som på sin side kun benyttes i Koranen og i poesi, og i noe skjønnlitteratur (Sayah 2002).

Arabiseringen i Algerie og Tunisia har hatt ulikt utfall og møtt ulike reaksjoner, og forholdet til de franske styresmaktene har vært svært ulikt i de to landene. Frankrikes både lange og grundige kolonisering og tilstedeværelse i Algerie har ført til større vilje til og større behov for språklig motstand fra de algeriske myndighetene i form av en kraftig arabiseringspolitikk. Språksaken har slik stått sentralt i de lokale konfliktene som har funnet sted i Algerie, og i konfliktene mellom ulike samfunnsgrupper. I Tunisia snakker 98 prosent av befolkningen tunisisk arabisk, og er det mest språklig homogene av de maghrebinske landene. Det eksisterer nesten ikke lenger berberspråklig befolkning i Tunisia, noe som har gjort at språkspørsmålet ikke har fått like konfliktfull karakter her som i Algerie og Marokko. I Algerie er det en større gruppe med berbere, og også en større gruppe som har fransk som morsmål. Språkspørsmålet blir i Algerie samtidig et spørsmål om makt: Maktkamp har foregått på alle nivåer, fra grasrotnivå med den enkelte språkbrukers valg av språk, til reproduksjonen av elites strategier i forhold til språkpolitikk og statlige avgjørelser. I Tunisia har det også blitt lagt vekt på hvordan landet historisk har befunnet seg i et veikryss av ulike språk, og denne tanken får uttrykk også i språkpolitikken. Tunisierne har forholdt seg relativt avslappet til de tidligere koloniherrene. Dette har gjort at arabiseringsspørsmålet ikke har vært drevet frem med like mye lidenskap som i Algerie (Holter 2006). Ifølge en informant ble det på 1970-tallet vedtatt en lov om at all skilting fremover skulle være skrevet på arabisk. Loven varte i 15 dager, før man freminnsatte de franske skiltene. Folk var rett og slett altfor vant til å forholde seg til fransk skiltning, og hadde ingen ønsker om å venne seg av med det. Nivået på fransk hos unge tunisiere har likevel blitt lavere med årene. Selv om flere kan fransk i dag, er det færre som behersker det godt, sammenliknet med i tiden under fransk styre (Kammoun 2006).

Utdanningspolitikk

Fra hvilket år skal skolebarn lære fransk? Dette spørsmålet har vært kilde til at ulike og motstridende reformer har virket i årene etter frigjøringen. Etter den første utdanningsreformen i 1958, begynte franskundervisningen fra og med tredje klasse på barneskolen. Deretter ble det undervist i fransk fra andre klasse av, fra og med i 1971, fra tredje klasse i 1976 og fra fjerde klasse i 1977. I 1986 fikk presidenten kritikk for utdanningen. Det skyldtes dårlige resultater i matematikk, som man mente skyldtes dårligere franskkunnskaper. Fransk ble dermed igjen innført fra andre klasse. I 1988 ble det undervist i fransk fra tredje klasse, i 1989 fra andre klasse og fra tredje klasse igjen i 1993. Reformene var og fortsatte å være kaotiske. Fra og med 1976 ble det ikke lenger undervist i geografi og

historie på fransk på ungdomsskoletrinnet. Arabiseringen av naturvitenskapelige fag på videregående nivå (*l'école secondaire*) og humanistiske fag på universitetet og høyskole (*les études supérieures*) ble satt i gang rundt 1977. I dag undervises det i fransk fra og med tredjeklasse i grunnskolen. På videregående nivå (fire år) blir det stort sett undervist på arabisk i humanistiske fag. Matematikk og økonomiske og teknisk-vitenskapelige fag er gjerne på fransk, selv om elevene inntil da har arbeidet med disse fagene på arabisk (Kammoun 2006). Slik som det er i dag, er det likevel ofte tilfeldig hvilket språk som blir brukt i de ulike fag. Men det har vært tradisjon for at det undervises på fransk i naturvitenskapelige fag, og på arabisk innen humaniora. Filosofiundervisning på høyskolen ENS (*École Normale Supérieure*) i Tunis foregår for eksempel på arabisk på tredjeåret, mens det undervises på fransk på fjerdeåret. I enkelte sammenhenger kan det oppstå problemer i mangelen på språklig kontinuitet ved overgangen mellom videregående skole og universitet eller høyskole. Ofte undervises det på arabisk i enkelte fag på lavere nivå, mens undervisningen i det samme faget på universitetsnivå foregår på fransk. Dette er et resultat av arabiseringspolitikken, der arabisk skulle inn på arenaer der fransk tidligere har hatt monopol slik at språkene kunne brukes 50/50 i utdanningen. En løsning på det eventuelle problemet kan være at enkelte språk undervises hele veien på fransk, og andre hele veien på arabisk. På denne måten får man et utdanningssystem der arabisk og fransk har hvert sitt domene, og virker ved siden av hverandre, uten å skape problemer ved mangel på språklig kontinuitet.

En ting som mange enes om, er at det her har blitt gjort en innsats: De nye frigjorte nasjonene har virkelig lagt vekt på utdanning. Demokratiseringen av skolesystemet har vist gode resultater når det gjelder befolkning under utdanning. Likevel er det viktig å være klar over at det bak disse statistikkene også er realiteter som ikke alltid kommer frem i den generelle fremstillingen. Blant annet er analfabetisme fortsatt et problem. Dessuten sliter de maghrebinske landene med mangel på lærere og undervisningsmateriell. Et annet problem er at barna ikke får undervisning på morsmålet sitt, dersom de for eksempel snakker berbersk. Det er relativt stor forskjell mellom talespråket, tunisisk arabisk, og skriftspråket standard arabisk, slik at utdanning blir nødvendig for å delta i det skriftlige samfunnet. Det er også store forskjeller både når det gjelder alfabet og grammatikk mellom arabisk og fransk. Resultatet er at bare en gruppe av den totale befolkningen i skolealder får grunnleggende skolegang, og at enda færre fortsetter med høyere utdanning. Dette avhenger av hvilken klassemessig bakgrunn de har, og av midler og stimuli hjemmefra, sosial arv og reproduksjon av verdier (Holter 2006).

Kapittel 2. Presentasjon av felten: sosioøkonomisk og språklig kontekst

Mitt første møte med felten

Mitt første møte med Tunisia var i Monastir, en havneby på østkysten av landet. Sammen med Sousse, Nabeul og Hammamet er Monastir av de mest turistbesøkte byene i Tunisia. Jeg hadde valgt å ta charterfly hit, for så å reise videre et par timer med buss til hovedstaden Tunis, der jeg ville utføre feltarbeidet. Det var i september måned. Jeg husker at jeg bekymret meg over om det kanskje var "uantropologisk" å innta felten på denne måten, som en turist blant andre turister. Jeg erfarte i ettertid at denne reisemåten bidro til å gi meg et bilde av Tunisia som turistmål, noe som er et sentralt aspekt ved landet. Møtet med landet som charterturist er det alminnelige møtet med Tunisia for de aller fleste nordmenn, og for andre europeere for den saks skyld. Etter å ha sett mine medpassasjerer, norske charterturister, forsvinne i ulike retninger i turistbusser fra flyplassen, fant jeg frem til et lite pensjonat i havnebyen. Den eldre mannen som drev logien satt i oppholdsrommet ved siden av resepsjonen og så på et ettermiddagsprogram på den arabiske tv-kanalen Al Arabia, da jeg ankom. Han viste meg til et av rommene, som hadde det han omtalte som "franske dører" som vendte ut mot pensjonatets strandlinje. Jeg bestemte meg for å bli i Monastir et par dager, og gikk rundt i byen for å danne meg ferske inntrykk av Tunisia, i tråd med en tanke om at man særlig de aller første dagene av feltarbeidet, ser alt med et eget blikk. Det var lite aktivitet i byen. Stort sett var det tunisiere som utførte sine dagligdagse gjøremål, med unntak av en og annen turist som vandret rundt i bysentrumet. De største turistgruppene befant seg etter alt å dømme i hotellkomplekser i områdene rundt byen.

Tidlig neste morgen, etter å ha spist pensjonatets frokost, baguette med fikensyltetøy og café au lait, gikk jeg for å ta et morgenbad i sjøen. En kvinne som dukket opp i vannet, badende i en stor t-skjorte og shorts, vinket meg uti. Kvinnen var Mouna på 24, og fra Tunis. Mouna ble min første informant, og fortalte at hun hadde vært i Monastir på helgetur med en venninne. Venninnen hadde måttet vende tilbake til Tunis allerede dagen før, for å være på plass på jobb. Mouna hadde imidlertid enda en fridag til rådighet, og venninnens forlovede var der sammen med henne, slik at Mouna ikke skulle være alene. Vi tre tilbrakte ettermiddagen og kvelden sammen i Monastir. De ville gjerne reise ut til et av de store turisthotellene i nærheten, så vi

fant en taxi og dro dit. Dagen etter dro Mouna og jeg sammen tilbake til hovedstaden i en minibuss med arabisk musikk på kassettpilleren. De andre passasjerene så ut til å være tunisiere, det var i hvert fall ingen som åpenbart skilte seg ut som turister. Flere av dem virket som om de kunne være studenter som skulle tilbake til studiene sine i Tunis, etter å ha vært hjemme hos familien i Monastir, eller andre områder i nærheten. En ung kvinne i setet ved siden av meg, satt og leste i et kompendium på fransk. Da vi var fremme i Tunis, dro vi to sammen til medinaen, gamlebyen som ligger på en høyde øst i byen, der jeg hadde adressen til et ungdomsherberge. Mouna, gikk til metroen. Hun skulle videre til en av byens sørlige forsteder, der hun bor. Men Mouna skulle jeg komme til å holde kontakt med under hele mitt opphold i Tunisia, og hun ble en viktig kilde til kunnskap om: et land i språklig og kulturell endring.

Sosioøkonomiske forhold i Tunisia i dag

Tunisia er i dag republikk og arabisk stat. Islam er proklamert som statsreligion og om lag nitti prosent av befolkningen skal være muslimer. Innbyggertallet, 10.3 millioner har mer enn doblet seg siden sekstitallet (CIA World Factbook 2008). Minoritetsreligionene inkluderer jødedom og kristendom. Geografisk tilhører Tunisia Afrika, mens språklig og religiøst er landet en del av Midtøsten. Likevel er det Europa som kan sies å være Tunisias og hele Maghrebs nærmeste og mest innflytelsesrike nabo. Tunisia er afrikansk i geografi, arabisk i språk, arabisk-muslimsk med hensyn til kultur og religion, og samtidig påvirket av Europa, både geografisk historisk og kulturelt. Maghreb betyr "landet der solen går ned". Landet er preget av en historie med berbere, ottomaner, arabisering, italienere, og med fransk tilstedeværelse. I dag er turisme en av de største næringene. Tunisia er en del av det som antropologene på 1950- og 60-tallet kalte middelhavskulturkrets. Den kristne delen av middelhavet, med Frankrike, Spania, Italia, Hellas, har enkelte likheter med Tunisia blant annet når det gjelder kjønnsrelasjoner og kulturelle mønstre. Europeere har en tendens til å bruke islam som forklaring på kulturelle fenomener i muslimske land, men den kristne delen av middelhavet kan ha tilsvarende skikker og kulturelle mønstre, og dermed er det ikke religionen, men kulturen vi må studere. Man bør for øvrig også passe seg for å tolke kulturelle uttrykk som del av religiøse skikker, når en rekke andre faktorer bedre kan forklare disse. Amin Maalouf skriver: "Les ti tykke bind om islams historie fra tidligste tider, og dere begriper likevel ikke noe av det som skjer i Algerie. Les tretti sider om koloniseringen og avkoloniseringen, og alt blir mye mer begripelig (Maalouf 1999: 59). Det er relativt høyt

utdanningsnivå i dagens Tunisia, og relativt liten arbeidsledighet, sammenlignet med nabolandene. Likevel er den økende arbeidsløsheten et av problemene som samfunnet står overfor i dag. Det skyldes også at stadig større arbeidsdyktig andel av befolkningen har utdanning fra universiteter og høyskoler. Tunisia er en republikk som preges av å fokusere på utdanning og på demokrati i tråd med ekspresident Bourguibas verdier. Likevel er det en tendens at Tunisia av mange snarere oppfattes som et skinndemokrati. Kritiske røster har hevdet at man opprettholder et system der ytringsfrihet og menneskers mulighet til å påvirke de politiske avgjørelsene forblir utilfredsstillende (Holmes-Eber 2003).

Sosiale reformer i kjølvannet av frigjøringen

Ekspresident Bourguiba innførte nye reformer i kjølvannet av frigjøringen. En reform som i stor grad har bidratt til å endre den sosiale organiseringen i samfunnet er 'Le Code du Statut Personnel' fra 1956. Med denne reformen fikk kvinner stemmerett, polygamiet ble avskaffet, og kvinner fikk anledning til å skille seg. Både kvinner og menns rett til utdanning ble bedret, og grunnskolen ble gratis og dermed demokratisert (Holmes-Eber 2003). Prosentandelen barn som fullførte grunnskolen var 76 prosent i 1989 og 99 prosent i 2005 (CIA World Factbook 2008). Kvinners rettigheter ble også styrket i arbeidslivet. Denne utviklingen har den nåværende presidenten Ben Ali fortsatt å legge vekt på (Holmes-Eber 2003). Ifølge tall fra 2004 kan 74,3 prosent av den tunisiske befolkningen over femten år lese og skrive (Verdensbanken 2008). Antall kvinnelige analfabeter var 35,6 prosent i 2003 mot 68,8 prosent i 1980. For menn var den 16,0 prosent i 2003 mot 41,6 prosent i 1980 (ibid.). De siste ti årene har antall internettbrukere gått fra ingen registrerte i 1996 til 13 prosent i 2006 (ibid.). Reformen i 1956, som ble utført av den provestlige og sekulære Bourguiba, forbød imidlertid bruk av hijab, og forbudet ble forsterket ved en ny lov i 1981. Bare 20 prosent av tunisiske kvinner brukte hijab i 2006 (Cotton 2006). Dette er likevel en praksis som tunisiske kvinner (på samme måte som kvinner i andre arabiske land), i dag er svært uenige om, og mange praktiserer bruk av hijab til tross for forbudene. Jeg erfarte likevel blant informantene mine i Tunis at de som brukte hijab i denne urbane konteksten var i mindretall. I dag driver tunisiske myndigheter en politikk der de oppfordrer kvinner til å ikke bruke hijab i skole og i offentlige sammenhenger (Holmes-Eber 2003). De sosiale reformene som har virket i landet, har blant annet bidratt til bedre utdanningsmuligheter og en økt geografisk og sosial mobilitet i befolkningen. Disse faktorene har vært med på å forandre samfunnet, og utfordre det mer tradisjonelle synet på familien og lokalsamfunnets strukturer og funksjoner, institusjoner som

er sentrale i den arabisk-muslimske sosiale organiseringen (Tjomsland 1996). Individualiseringen har gjort nye praksiser mer utbredt, og Tunisia er på mange måter ikke lenger et "tradisjonelt samfunn", i betydningen at det ikke lenger er like stabilt og forutsigbart. Imidlertid kan de nye forholdene gjøre tradisjonelle praksiser mer synlige, ikke bare for dem som lever etter nye normer, men for dem som lever i tråd med de tradisjonelle. De som har lite utdanning og som tilhører lavere sosiale klasser, kan på denne måten forstås som å være i en form for "in between"- situasjon. De faller utenfor det som kalles modernitet, som innebærer større individualitet og mindre stabile roller enn tidligere (ibid).

Økonomi og næring i landet

I tillegg til lovgivning om sivile rettigheter, med særlig vekt på kvinner, har en rekke økonomiske programmer vært iverksatt for å fremme tunisisk industri og økonomisk vekst. Målet har vært å få nasjonen inn på det internasjonale økonomiske markedet. Brutto nasjonalinntekt per capita var i 1965 230 US dollar (målt i dagens dollarverdi), og i 2006 var den 2970 (Verdensbanken 2008). I løpet av de siste femti årene har altså den individuelle velstanden økt betraktelig i landet. Tunisia er et i økonomisk forstand åpent land, og eksport av varer og tjenester, prosentandel av BNP var 19 prosent i 1965 mens den var 54 prosent i 2006. Nesten identiske tall er å finne for import (ibid.). Tunisia handler med andre ord mye med omverdenen. Tunisias viktigste handelspartner er Frankrike og i 2006 gikk 28.9 prosent av eksporten dit. Frankrike er også den viktigste importpartneren (CIA World Factbook 2008). Tekstilindustrien er en av Tunisias største næringer, i tillegg kommer særlig salg av olje, turisme og jordbruk. I 2006 sendte ellers tunisiere som arbeider i utlandet hele 1,5 milliarder US dollar hjem til familien i Tunisia (Verdensbanken 2008).

Det er viktig å påpeke at selv om noen har nytt godt av de økonomiske og sosiale endringene som en følge av moderniseringen, har andre sett mindre til velferdsøkningen.⁹ Velstandsutviklingen i Tunisia har altså likevel vært ujevnt fordelt på befolkningen. De fattigste 10 prosentene av befolkningen hadde 2,3 prosent av nasjonalinntekten i 2000, og de rikeste 10 prosentene av befolkningen hadde 31,5 prosent (CIA the World Factbook 2008). Når den økende utdannede middelklassen har fått sikre posisjoner med pålitelige og gode lønninger, har de ufaglærte blitt igjen for å klare seg selv. Mange arbeider i mer eller mindre

⁹Tunisia har en GINI-indeks (mål på inntektslikheten i et land) på 40. Jo lavere tall et land har, jo likere er inntekten i landet fordelt. Til sammenligning har Norge en GINI indeks på 28, og Sverige har 23 (Verdensbanken 2008).

uformell handel. Det er disse menneskene som er mest utsatt når det kommer til sosial sikkerhet. Skulle det for eksempel oppstå problemer med bedriften, har de gjennom denne formen for arbeid få rettigheter eller sosiale hjelpemidler å støtte seg til (Holmes-Eber 2003). Arbeidsløshetsraten i landet var på 13,9 prosent i 2007 (Verdensbanken 2008).

Turismen har økt kontinuerlig og fikk betydelig økonomisk uttelling for landet, særlig mot slutten av åttitallet. Det har likevel vært problematisk at den praksisen som en del vestlige turister har tillatt seg i denne feriekonteksten, har vært i strid med muslimske oppfatninger av anstendighet (Holmes-Eber 2003). Mange av byene i Tunisia, både på østkysten og sør i landet er preget av mye turisme. På sørøstkysten dreier det seg for en stor del om strandturisme, og i de sørlige områdene om ørkenturisme. Gjennomgående kalles og skiltes disse områdene ”Zones Touristiques” (turistsoner). Slik adskilles turismen fra resten av samfunnet i egne geografiske områder. Dette bidrar kanskje til at den negative innflytelsen turismen kan ha, ikke får like stor påvirkning på samfunnet. Slik kan tunisierne tjene på turismen uten å måtte gå på akkord med sine egne samfunnsnormer.

Det er i de sørlige delene av Tunisia at man finner mest rurale områder, dyrket mark og jordbruk.¹⁰ I de sørlige områdene er olivendyrking, og daddeldyrking blant annet sentrale deler av jordbruksnæringen. Jordbruksandelen av den totale verdiskapningen i landet, har for øvrig gått fra 21 prosent til 11 prosent ifølge tall fra 2006 (Worldbank development Indicators database 2008). Det har med andre ord vært en industriell utvikling de siste årene. Den sørlige halvdel av landet er ørken, men i motsetning til det stereotype bildet av området, består ikke Sahara mest av sanddyner, men av fjellområder, der de mest kjente er Matmatakjeden og Zahr sør for Gabès (Perkins 1986). Det er her i sør at minoritetsgruppene, særlig berbere tradisjonelt har holdt til og fortsatt lever, særlig i områdene rundt Matmata og Tataouine i sørøst, og på øya Djerba.¹¹ (ibid.). Mange berbere lever fortsatt tildels nomadisk, selv om det er en tendens at flere blir bofaste.¹² Den etniske gruppen berbere skiller seg fra arabere og de franske kolonialistene har gjennom historien ofte forsøkt å skape allianser med berbere mot araberne. Dette har skapt lojalitetskonflikter, fordi berbere verken har arabisk eller fransk som

¹⁰Jordbruksland utgjorde 63 prosent av totalt land i Tunisia i 2005 (CIA the World Factbook 2008).

¹¹Det er imidlertid en tilstedeværelse av tuareger, ”Le Peuple Bleu” (det blå folket) i de sørlige områdene.

¹²Berberne var altså det opprinnelige folkeslaget i Tunisia, før araberne kom for å bosette seg i dette området. Det er ulike forklaringer på hvor ulike berbergrupper kom fra. Enkelte grupper antas å komme fra emigrerte europeere, andre grupper antas å være immigranter fra sørlige områder av Afrika, sub-Sahara. Berbere kalte seg selv, ”Amazighs” (de noble) før den arabiske koloniseringen på 600-tallet (Perkins 1986).

sitt morsmål, men et språk som ikke inntil nylig har utviklet noe standardisert skriftspråk. Berberne har av den grunn kunnet bli underlagt de til enhver tid dominerende kulturene, det være seg arabere eller franskmenn.

Den aktuelle språksituasjonen

Tunisia betegnes, sammen med de andre landene i Maghrebregionen (Marokko og Algerie) som del av det fransktalende Nord-Afrika. Her brukes det franske språket i større eller mindre grad i tillegg til arabisk. Arabisk er offisielt språk i landet, og det muntlige morsmålet for de fleste tunisiere er tunisisk arabisk, med standard arabisk som skriftspråk. Fransk er andrespråk, og har en sentral plass i administrasjonen i Tunisia i dag. Fransk og arabisk brukes ved siden av hverandre i utdanningen. Utdanning er obligatorisk fra elevene er seks til femten år. Arabisk er undervisningsspråk gjennom hele skolegangen, mens fransk i dag blir innført fra tredjeklasse av. Fransk benyttes særlig innenfor tekniske og naturvitenskapelige fag (Deniau 2003).

Tunisisk språkbruk innebærer altså muntlig bruk av tunisisk arabisk (med lokale forskjeller), skriftlig standard arabisk, og fransk i varierende grad. Man kan forenklet si at de tre hovedspråkene er standard arabisk (skriftlig), tunisisk arabisk (muntlig) og fransk (både muntlig og skriftlig). Man kan slik snakke om en form for trespråklighet, heller enn ren tospråklighet (Sayah 2002). I Tunisia i dag er det enighet mellom lingvister og sosiologer at det eksisterer tre store akser i det lingvistiske landskapet. Tunisisk arabisk er morsmålet og konversasjonsspråk, det er i dette språket tunisiere uttrykker sine drømmer og sin glede, humor og sorg (Kammoun 2006). I denne språklige konteksten, med tunisisk arabisk som talespråk, og standard arabisk og fransk som skriftspråk, befinner de fleste tunisiere seg. Dette har blitt beskrevet som en situasjon preget av samtidig bilingvisme og diglossi. Bilingvisme vil si at språkene fransk og arabisk virker ved siden av hverandre, og diglossi betyr at det er et hierarkisk forhold mellom skriftspråket standard arabisk, og tunisisk arabisk talemål. I lingvist Mansour Sayahs termer kan situasjonen karakteriseres som "diglossic bilingualism" (Sayah 2002: 423). Den tunisiske lingvisten Mohamed Daoud har uttrykt at "French is so rooted in the socioeconomic fabric that it is considered necessary for succeeding at the simplest office job or running a neighbourhood grocery store" (Daoud 2000: 207, 2001:7).¹³

¹³I en undersøkelse stilte den tunisiske lingvisten Mohamed Daoud studenter og lærere fra videregående skole og universitet spørsmålet: "Can one live and prosper in Tunisia being literate in the following languages? Svarene var som følger: Bare arabisk: Kanskje (flere sa nei), bare fransk: ja, arabisk og fransk: ja, bare engelsk: nei,

Med de sosiolingvistiske studiene man har sett de siste årene, har tanken om arabisk diglossi blitt mer oppløst, og språksituasjonen betraktes nå som noe langt mer komplekst enn bare et binært forhold. I dag snakker man om triglossi, og tétraglossi, og pluriglossi når det handler om flere språk i kontakt med hverandre. Den strenge oppfattelsen av tospråkligheten tilsier ikke bare en lik kompetanse og mestring av de to språkene i et synkront forhold, men definerer også en offisiell status for de to, som i moderne lingvistikk blir sett på som mer og mer utilstrekkelig. Denne definisjonen av diglossi er heller ikke basert på empirisk observasjon, for på den ene siden finner man tospråklige mennesker i land der det bare er *ett* offisielt språk, på den andre siden kan man som i Mauritania finne en situasjon der det er to offisielle språk, arabisk og fransk, men der det ikke er mange tospråklige (Kammoun 2006).

For å gi et mer nyansert og riktigere bilde av de ulike formene for arabisk i samfunnet, er det viktig å understreke forskjellene mellom standard arabisk, tunisisk arabisk, og blandingsspråket frankoarabisk (I tillegg kommer klassisk arabisk, som bare benyttes i Koranen, foruten i poesi, og i noe skjønnlitteratur) (Sayah 2002). Standard arabisk er den formen som fungerer som skriftspråk i de fleste henseender, og denne er syntaktisk påvirket av fransk. Standard arabisk brukes i aviser, artikler og magasiner, i radio og i Tv. Det blir brukt i nye romaner, moderne teater, på enkelte konferanser, og i skolen. Presidenten bruker for øvrig en annen form for arabisk, en slags "mellomvariant" mellom klassisk arabisk og standard arabisk i offentlig debatt, når han snakker i radio og tv, og på enkelte konferanse. Dette er et stivere, høfligere eller "finere" talespråk. Majoriteten av tunisiere benytter seg altså av tunisisk arabisk med lokale og regionale forskjeller. Dette er et alminnelig utbredt språk for hverdagskommunikasjon. Tunisisk arabisk er folkets morsmål. Det snakkes av analfabeter som av utdannede. Tunisisk arabisk er altså et muntlig språk, men brukes av og til i små teaterstykker, enkelte radioprogram og litt i Tv, samt i et par (få) populære aviser. Tunisisk arabisk brukes i tillegg av og til i dialoger i romaner og noveller (Garmadi 1983a, Sayah 2002). Språkforskeren Sayah hevder:

Colloquial Tunisian Arabic has naturally spread everywhere, having almost entirely replaced Berber, the language spoken prior to the Arab invasion. It derives status from its association with the language of the Qur'an and a sense of solidarity with the Arabo-Islamic civilisation. It is therefore heard everywhere, and is the real mother tongue of the whole

arabisk, fransk og engelsk: ja (flesteparten av svarene at dette er det beste) (Daoud 2001: 208).

population, though this same population uses Standard Arabic for writing and French in specific domains (Sayah 2002:419)

Fransk er altså andrespråk, og benyttes i utdanningen både som fag- og undervisningsspråk. En av de mest leste avisene i landet er den franskspråklige La Presse (Sayah 2002). Fransk benyttes også i andre franske dagsaviser som L'Action og Le Petit Matin, og i franske ukeblader som Jeune Afrique, og i blader som Faïza; og i tekniske og vitenskapelige tidsskrifter som Revue Tunisienne de Sciences Sociales, Les Cahiers de Tunisie. I tillegg benyttes fransk i radio og Tv (Chettaoui 1983). Ifølge den tunisiske språkforskeren Abdelaziz Chettaoui kan tospråklighet deles inn i en sosial, kulturell og utdanningsmessig tospråklighet. "Sosial tospråklighet" er når fransk brukes ved siden av arabisk i offisiell og profesjonell sammenheng, og det er fravær av bruk av fransk hjemme (i familielivet). "Kulturell tospråklighet" er når fransk har fått en egen status, som språk for spesielle og privilegerte henseender. Klassemessige forskjeller i forhold til franskbruk kan ses i forhold til dette (ibid.). "Utdanningsmessig tospråklighet" er bruk av standard arabisk og fransk side om side i skolesystemet som undervisningsspråk. Folk flest snakker tunisisk arabisk med hverandre i dagliglivet, selv om fransk som andrespråk har en sentral plass i utdanning og jobbsammenheng.

Lingvistisk refererer Codeswitching til utvekslingen av fransk og arabisk/vekslingen frem og tilbake mellom tunisisk arabisk og fransk, i en og samme setning. Som i dette eksempelet: "*bi-s-slâma tawwa, je te verrai demain à la faculté, ma kânsi nitlagâw fi l-café de Paris à cinq heures pile, fhimtni ?* (Goodbye now, I will see you tomorrow at the Faculty otherwise we will meet at the Café de Paris at five o'clock sharp. Understand?) (Maamouri 1983:18). Hvorfor denne miksen av de to språkene oppstår kan være av flere grunner. Språklig fattigdom kan være grunn til språkskifting, men mest utbredt er det nok at man har et språklig repertoar der de mest tilgjengelige språklige elementene brukes ved alle anledninger. Bruk av franske ord kan være et eksempel på språklig lekenhet. Særlig studenter bruker en slik blanding av fransk og arabisk utenfor klasserommet vel og merke, og offentlige personer bruker språkblanding i uformelle sammenhenger. Kvinner i større grad enn menn, benytter seg av språkblanding. Blant studenter, er språkblanding den mest brukte språkvarianten. Dette er ikke overraskende når vi ser at fransk er utbredt blant mange unge (ibid). I codeswitching flettes franske ord, og enkelte ganger hele setninger inn i tunisisk arabisk dagligtale og resulterer i det som kalles frankoarabisk (*franco-arabe*). Dette "språket" forandrer seg

avhengig av kontekst og i forhold til hvem det er som er til stede. Dette er for øvrig ikke så mye forsket på (Garmadi 1983a). Ifølge Sayah er frankoarabisk

... a complex language that goes beyond the lexical interference of French to encompass a curious mixture of syntactic forms. These 'interfering structures', however, are not fixed, but vary from person to person. It seems to have originated with French people living in Tunisia, who only knew the dialectal form of Arabic and filled in any gaps in their Arabic with French borrowings. The ever-increasing prestige of French meant that most bilingual Tunisian speakers, spreading particularly among professional people and students adopted this variety (Sayah 2002:414)

Fransk i tunisisk utdanning

Arabisk er førstespråk i skolen, mens fransk fungerer som andrespråk. Det introduseres som språkfag for elevene fra niårsalderen, og benyttes senere som undervisningsspråk ved siden av arabisk i skolen. I høyere utdanning brukes fransk i stor grad, parallelt med arabisk, etter en tanke om at det skal være en 50/50 fordeling mellom de to undervisningsspråkene. En tendens er likevel at det er en overvekt av fransk som undervisningsspråk i naturvitenskapelige og tekniske fag. Grunner til dette er at undervisningsmateriell, som fagbøker, i stor grad er å finne på fransk, og at man i mange tilfeller ikke velger å oversette, men heller bruker bøkene på originalt språk. En annen grunn er at professorene og lærerne har fått sin utdanning på fransk, og dermed er mest komfortable med å undervise videre i faget på fransk. Fordelingen av fransk og arabisk som undervisningsspråk, følger reformen av det tunisiske utdanningssystemet (Loi d'Orientation de l'Education et de L'enseignement Scolaire, 2002). Reformen innebærer at all utdanning i Tunisia er gratis og obligatorisk fra elevene er seks til de er seksten år. Grunnskolen (*L'enseignement de base, Le cycle primaire et le cycle préparatoire*), består av barneskolen (*L'école primaire*) seks år; og ungdomsskolen (*Le collège*) tre år – til sammen ni år, fra elevene er seks til fjorten. Den videre skolegangen, (*L'enseignement secondaire*) omfatter videregående skole (*Le Lycée*), og er åpen for alle elever som har fullført niendeklasse i grunnskolen. Ved den videregående skolen er elevene fjorten år, og den varer i fire år, til de er atten år (ibid.).

Det undervises på arabisk på alle trinnene på både barne- og ungdomsskolen, for å garantere elevenes mestring av det offisielle førstespråket. Fransk introduseres som andrespråk når elevene går i tredjeklasse (*troisième primaire*), og er rundt åtte/ni år gamle. Fransk benyttes

senere som undervisningsspråk i videregående skole. Fordelingen av fransk og arabisk som undervisningsspråk på videregående er i dag i prinsippet mer eller mindre 50/50, og følger en språkpolitikk som går ut på at de to språkene skal virke ved siden av hverandre og komplementært. Denne språkpolitikken er preget av arabiseringen man vedtok i 1973 (i kjølvannet av frigjøringen fra Frankrike i 1962). I høyere utdanning, på universitet og høyskole, er det likevel en overvekt av fransk som undervisningsspråk. Det undervises altså både på fransk og arabisk, ofte avhengig av faget: Tekniske og naturvitenskapelige fag undervises det som regel i på fransk, mens undervisning innen humaniora ofte foregår på arabisk. Dette er likevel ingen selvfølge, det undervises både i psykologi og sosiologi på fransk og på arabisk, og matematikk kan like gjerne ha arabisk som fransk som undervisningsspråk. Ofte henger dette sammen med lærerkapasitet, materiell, tradisjon, eller med en intensjon om at det skal være en tilnærmet likevekt mellom de to undervisningsspråkenes plass i undervisningen.

Den romlige og sosiale oppdelingen av Tunis by

De første ukene av feltarbeidet slo det meg at det var tydelige avgrensninger mellom den eldre arabiske delen, gamlebyen, og den nyere bydelen, konstruert av franskmennene. Når jeg henvendte meg til folk for å stille spørsmål om veien, eller for å orientere meg riktig, snakket folk om byen på en måte som skilte de to områdene fra hverandre. I den antropologiske tilnærmingen til språk har den romlige dimensjonen blitt sett på som sentral i forhold til språkbruk (Duranti og Goodwin 1992). Tunis består altså av medinaen, gamlebyen, og la Nouvelle Ville, det nyere bysentrumet bygget under det franske styret. Den romlige og sosiale oppdelingen av byen i arabiske og franske områder, består av at byen er delt i to, med en eldre del, medinaen, og en nyere del, la Nouvelle Ville, eller Villeneuve (den nye byen). Dette skillet mellom den nyere og den eldre bydelen i Tunisias hovedstad, gjør for øvrig også Paula Holmes-Eber i sin antropologiske studie av kvinne – og familienettverk i Tunis (Holmes-Eber 2003). Bourdieu skiller mellom ”social space” og ”physical space”:

Physical space and social space have a lot of things in common. Just as physical space is defined by the mutual externality of parts, social space is defined by the mutual exclusion (or distinction) of positions which constitute it, that is, as a structure of juxtaposition of social positions. Social agents, but also things as they are appropriated by agents and thus constituted as properties, are situated in social space which can be characterized by its position relative to other locations (as standing above, below or between them) and by the distance

which separates them. Social space is an invisible set of relationships which tends to retranslate itself, in a more or less direct manner, into physical space in the form of a definite distributional arrangement of agents and properties (eg. opposition between downtown and suburbs)” (Bourdieu 1996a :9,10)

La Nouvelle Ville og El Medina

Den brede boulevarden i den nyere delen av byen, med trær på begge sider av gaten, og bygninger på begge sider i europeisk stil minner om en mindre utgave av Champs Elysées i Paris. Den brede gaten som begynner ved slutten av medinaen, heter avenue de France. Gatene og plassene i den nyere bydelen er videre navngitt på fransk, som Avenue de Paris, Avenue de France, og Place de l’Independance. Et klokketårn, som beskrives av mange som ”Tunisia’s Big Ben” står midt på avenuen, og en statue av den tunisiske historikeren og sosiologen Ibn Khaldoun. Hovedgaten bærer fortsatt den tidligere presidentens navn, avenue Habib Bourgiba. Jeg er blitt fortalt at det i de siste årene er blitt mye mer fokus på å bevare den franske arkitekturen i byen. Lenge var disse bygningene forfalne og det var ingen særlig vilje til å restaurere de gamle bygårdene. La Nouvelle Ville er i stor grad preget av kafeer med franske navn som Café de Paris, og Café de L’univers, og gatene i denne delen av byen har i stor grad franske navn, som Avenue de Paris og Avenue Charles de Gaulle.

Når man passerer Porte de la France, byporten som skiller den nyere delen av byen fra den eldre, medinaen, får man et annet inntrykk av Tunisiens hovedstad. Soukene, eller markedene med de trange handlegatene fører inn i gamlebyen, medinaen. Her finner vi klassisk arabisk arkitektur, og gatene har arabiske navn. Medinaen består av et nettverk av souker og markeder. I medinaen ligger herskaps hus, i tråd med arabisk arkitektonisk tradisjon. Mange av disse er i dag omgjort til eksklusive restauranter, kafeer og hoteller. Hvis medinaen en gang var hjem for aristokratiske tunisiske familier, har overklassen i dag i stor grad flyttet for å bosette seg i de nordlige forstedene, som El Menzah og Ariana. Dagens medina huser en heterogen befolkning. Innerst i medinaen ligger den eldste moskeen i Tunisia, Zitouna. Moskeen Zitouna var den første undervisningsinstitusjonen i Tunisia. Selv etter at sekulære undervisningsinstitusjoner tok over denne rollen, fortsatte moskeen å være et viktig sted for intellektuelt liv helt til undervisningen ble overført til fakultetet for teologi og religionsvitenskap ved universitetet i Tunis på 1960-tallet (Perkins 2004). Området kjent som gamlebyen, medinaen, befinner seg innenfor fire murporter, eller dører (*bab*), i nord, sør, øst og vest, og rammer inn medinaen på alle kanter. I nord, Bab El Souika, (den lille soukens

port), i sør, Bab El Jazira (øyas port), i øst, Bab El Mnara (fyrtårn), og i vest, Bab El Bhar (havets port). Alle portene har navn som har hatt, og fortsatt til en viss grad har betydning for området der porten står. Porten i vest beskrives som selve monumentet som markerer grensen mellom gamlebyen og det man kan oppfatte som den mer ”protektorale delen av byen”.¹⁴ Kasbah, øst i medinaen, betegner det administrative området i hovedstaden. Her ligger finansdepartementet, forsvarsdepartementet og justisdepartementet. Dette kvarteret preges av, og skiller seg ut med en gjennomført arabisk arkitektur. Medinaen og de eldste arabiske handlegatene beskrives av folk som ”mer arabiske” enn de nyere delene av Tunis, la Nouvelle Ville. Gatene i medinaen er i motsetning til gatene i den nyere bydelen, navngitt på arabisk.

I medinaen er det for øvrig en god del turisme. Mange av dem som arbeider i butikkene på markedet har gode franskkunnskaper og flere av dem snakker flere språk som engelsk, spansk og tysk, for å nå ut til en større kundekrets. En del studenter arbeider også i butikkene i medinaen ved siden av studiene sine. Det er merkelig forskjell mellom handlegatene innen turistenes rekkevidde, der selgerne snakker flere språk for å fange turistenes interesse, og handlegatene som befinner seg lenger borte der tunisiere handler og snakker seg i mellom på arabisk. Når jeg snakket med folk om de ulike delene av Tunis var det flere som refererte til medinaen som det opprinnelige, og ”mest arabiske” området i Tunis. En av mine informanter, Mounir, en mann i 50-årene som driver et ungdomsherberge bor selv et steinkast unna, midt i gamlebyen. Mounir uttrykte at det å bo i gamlebyen, i det han forklarte som ”hertet av Tunis” er helt spesielt, siden det er den gamle bykjernen i hovedstaden. Det er også i medinaen festivalen under ramadan finner sted, med utstillinger og konserter og feiring i forhold til ramadanfesten. Da jeg var her under ramadanfestivalen med to av informantene mine, Samir (32) og kameraten hans Wissem (30), var det slående hvordan det var vekt på arabisk-muslimsk tradisjon. Det var utstillinger med fotografier fra medinaen på 1930-tallet, konserter med det som ble annonsert som ”tradisjonell arabisk musikk”, samt levende musikk på kafeene fra musikanter i tunisiske festantrekk. I medinaen finner man produksjonen av tradisjonelt håndverk, som chechiahattene og vannpipene, de eldste hammamene, og den eldste moskeen i Tunisia, Zitouna Moskeen. De første to ukene av feltarbeidet bodde jeg på et

¹⁴Frem til 14-1500 tallet, rakk vannet fra innsjøen i Tunis helt til denne porten, og derfor fikk den navnet, havets port. Etter en reise til Paris i 1848, fikk datidens Bey, Ahmed Bey omkonstruert denne porten, og den skulle heretter være et modernitetssymbol for byen. Da protektoratet ble installert i 1881, ble Bab El Bhar så omdøpt til ”La porte de France” (Frankrikes port), som den heter den dag i dag. (<http://www.villedetunis.com/articles/article2234.html>).

ungdomsherberge i Medinaen. Mens jeg bodde i medinaen, kom Mouna flere ganger og møtte meg etter at hun var ferdig på jobb. Mouna og jeg tilbrakte mange av ettermiddagene sammen. Vi dro ofte til la Nouvelle Ville der vi gikk og pratet langs promenaden i hovedgaten.

Like ved Kasbah, på en høyde litt overfor for medinaen ligger en del av universitetet, nemlig det historisk-filosofiske og samfunnsvitenskapelige fakultetet. I nærheten ligger institutt for samfunnsfag. Eliteskolen ENS (École Normale Supérieure) ligger også like ved. Fakultetet for naturvitenskapelige og tekniske fag, fakultetet for juss og statsvitenskap og fakultetet for juss og økonomifag ligger imidlertid i en av byens nordlige forsteder, El Manar. Universitetet i Tunis er gratis og åpent for alle. På eliteskolen ENS, som er den tunisiske versjonen av den franske skolen i Paris ved samme navn, koster det å gå, i tillegg til at studentene må gjennom en konkurranse for å komme inn. Mens jeg bodde på herberget i medinaen traff jeg franskprofessoren Emna som ble en av mine viktigste informanter. Emna overnattet på herberget en natt i uken, siden hun underviste i Tunis to dager på rad, og ville slippe å reise frem og tilbake fra hjembyen Sousse.

En studie av skiltning i Tunisia fra 1965 viser hvordan det i den moderne delen av byen, var flere skilt på fransk enn på arabisk. Det motsatte var tilfelle i gatene i medinaen (Garmadi 1983b). Den samme inndelingen av byen i et arabisk og et fransk område, finnes for øvrig i Marokko der arkitekturen i la Ville Nouvelle sammenlignes med "high-class suburbs" i europeiske byer (Bujtelaar 1998), eller i Libanon der bydelen Achrafieh kan forstås som en bydel der middelklassen og overklassen i stor grad er bosatt, og der fransk og språkblanding med innblanding av franske ord brukes i større grad enn i andre deler av byen (Gjerstad 2005). På samme måte som gamlebyen oppfattes som et "arabisk område", oppfattes den nyere bydelen i stor grad som "franskpreget". Paul Rabinow, ekspert på Marokko, har sammenlignet Marokko og Tunisia når det gjelder kolonial arkitektur. Han skriver om den koloniale inndelingen i Tunis at "the doctrine of two separate and opposed urban forms (...) came into its own in Tunisia in the 1880s. Administrative services were placed on one side of the old city of Tunis, and the European commercial quarters on the other. There was differentiation but not rupture. It was not until the city plans of 1919 that the separation became official" (Rabinow 1995: 299).

Da den parisiske kunstkritikeren Léandre Vaillat besøkte Marokko på 1920-tallet, beskrev han hvordan Casablanca og Rabat likeledes representerte to diametriske kontrasterende arkitektoniske mønstre for 1920-tallsbyer. En moderne del, med vide og rettvinklede gater – og en eldre nordafrikansk medina. Det var en særegen form for kolonial urbanisme i mange av de franske koloniene og protektoratene. Marokko, Indokina og Madagaskar representerer eksempler på dette. I hvert tilfelle fikk byplanlegging og den arkitektoniske utformingen en sentral betydning i konstruksjonen av den politiske makten. En av de ledende skikkelsene i det marokkanske protektoratet mellom 1912 and 1925, Hubert Lyautey definerte konseptet ”dual city”. Dette innebar en geografisk todeling av byen, med en preservering av moskeer, gatefasader og kunstprodukter på den ene siden, og utbyggingen av nyere bygninger i den andre delen av byen (Wright 1997). Gwendolyn Wright skriver: ”The French innovation extended such geographic divisions to an elaborate interplay of spatial and architectural distinctions, all the while playing homage to the indigenous culture they had isolated” (ibid.:330). Ifølge Lyautey bidro den duale urbane arkitekturen med et skille mellom de to områdene, til å gi hvert område sitt særegne uttrykk:

Touch the indigenous cities as little as possible, instead, improve their surroundings where, on the vast terrain that is still free, the European city rises, following a plan that realizes the most modern conceptions of large boulevards, water and electrical supplies, squares and gardens, buses and tramways, and also foresees future extensions (ibid. 1997: 330).

En bestemt urban arkitektur ble en strategisk del av forsøket på å gjøre kolonialismen mer populær blant europeere, og mer tålelig for de koloniserte i franske kolonier som Indokina, Madagaskar og Marokko tidlig på tjuetallet (ibid.). Gwendolyn Wright skriver:

For colonial officials, each aspect of culture had definite references to power. If social conventions acted out in public and private spaces formed a complex ritual of order, then upholding certain conventions seemed a way to prevent resistance to colonial authority – seen as a breakdown of social order (ibid.:323).

Når franskmenn tok over makten i Marokko i 1912 ble for eksempel den daværende sultanen presset til å abdisere til fordel for sin mer forsonende bror – siden dette ifølge franske embetsmenn ville være med på å bevare det etablerte hierarkiet bedre. Samtidig med å fremholde en form for teknologisering og urbanisering, i tråd med det europeiske

moderniseringsprosjektet, la de vekt på det de forstod som ”tradisjonelle ritualer”, gjennom bestemte romlige mønster og arkitektoniske ornamenter – i tro på at dette skulle forsterke deres egen overførte orden (ibid.).

Kollektivet på La Fayette

Etter om lag to uker på ungdomsherberget fant jeg annonsert et ledig rom i kollektiv med to kvinnelige tunisiske studenter. Annonsen stod i den franskspråklige avisa La Presse. Kollektivet lå i området la Fayette, ikke langt fra sentrum av Tunis. Dette kom til å bli utgangspunktet for feltarbeidet, og min hovedsakelige arena for observasjon av språkbruk. De unge kvinnene jeg bodde med, Ibtissem (24) og Semia (23), ville at vi skulle samarbeide om mange av de daglige rutinene, som å handle inn til middag, lage middag og spise sammen. De daglige rutinene i kollektivet gjorde at vi var mye sammen med hverandre helt fra begynnelsen, i mange ulike kontekster.

En typisk morgen i kollektivet kan være at jeg våkner av at ringeklokken ringer i mitt rom, og rommene til Ibtissem og Semia. Senere hører jeg at Ibtissem og Semia snakker sammen på arabisk ute på kjøkkenet. Når jeg kommer inn for å spise frokost sammen med dem, skifter de over til å snakke fransk slik at jeg kan være med i samtalen. Ibtissem har eksamen i arkitektur på formiddagen og forbereder seg ved å svare på øvingsspørsmål som Semia stiller under frokosten. Gjennomgangen foregår på arabisk, med innskudd av fransk innimellom. Ibtissem, Semia og jeg tar følge ut av huset. De skal til høyskolen der de studerer arkitektur og urbanisme, og jeg skal til universitetet for å delta i matematikkundervisningen på ENS. Vi skilles ved det nærmeste trikkestoppestedet, der de skal ta den noen stopp i den ene retningen, og jeg skal ta den noen stopp i motsatt retning for å komme til sentrum av byen. Vi avtaler å møtes for å spise middag senere på ettermiddagen. Hjemme i kollektivet på La Fayette, møtes Semia, Ibtissem og jeg så senere for å lage middag sammen. Vi har allerede vært på grønnsaksmarkedet på Bab El Khadra et par dager før og fylt opp kjøleskapet. Mens vi tilbereder maten forteller Ibtissem om hvordan eksamenen gikk, og hun og Semia snakker litt på arabisk; de forteller de meg om hvilke spørsmål hun fikk, og om det var noen av de samme som de hadde repetert tidligere på dagen. Vi lager middag og spiser sammen på kjøkkenet. Moren til Ibtissem ringer og Ibtissem går ut på balkongen i stua og snakker med moren på arabisk om hvordan det har gått på eksamenen. Semia og jeg snakker sammen om hvordan

dagen har vært. Senere på kvelden ser vi en film på datamaskinen til Ibtissem i stua. Vi småsnakker under filmen og drikker te.

La Fayette er et såkalt "fransk område", og en relativt velstående del av byen. Det er preget av tilstedeværelsen av en del kontorer, som gjør at det er rolig på kveldstid. La Fayette og naboområdet Bélvédère var tidligere hovedsakelig mer bosatt av franskmenn, og beskrives fortsatt som franskpregede områder. La Fayette var et område med en stor andel jøder, og det ligger fortsatt en synagoge og en jødisk skole her. Derimot beskrives naboområdet Bab El Khadra, som en arabisk bydel. Det er byportene som rammer inn gamlebyen (bab'er) som også betegner de ulike bydelene i hovedstaden. I bydelen Bab El Khadra (den grønne porten) var det markedet for frukt og grønt tradisjonelt fantes, derav navnet. Grønnsaksmarkedet er her i dag. Ibtissem, Semia og jeg dro jevnlig sammen til grønnsaksmarkedet, for å handle inn de beste og rimeligste grønnsakene. Bab El Khadra er en bydel som tradisjonelt og fortsatt i dag, karakteriseres som mer arabiskpreget arkitektonisk, og bydelen skiller seg fra naboområdene, som La Fayette og Bélvédère. Det var interessant å oppleve hvordan folk reagerte ulikt når jeg henholdsvis sa at jeg bodde på La Fayette, og at det var like ved Bab El Khadra. Disse to områdene ligger rett ved siden av hverandre. Folk var mer positivt innstilt når jeg sa at jeg bodde ved Bab El Khadra. Hvis jeg sa at jeg bodde ikke så langt unna Bab El Khadra, responderte flere med å nikke og smile samtykkende og si noe om at det var et tradisjonelt område og at det var hyggelig at jeg ikke bodde langt unna det.

Sosialt og språklig liv i ulike forsteder til hovedstaden

Jeg oppholdt meg relativt mye i de nordlige forstedene til Tunis. Delvis fordi flere av informantene mine er fra disse områdene, men også fordi det er hit mange tunisiere drar når de skal møte hverandre ute. Informantene mine som bor i Tunis sentrum, eller i de sørlige områdene, reiser ofte til de nordlige forstedene for å gå på kafé, eller gjøre noe sosialt. Det er flere tilbud til unge i de nordlige forstedene enn i Tunis sentrum. Det er også mest bruk av fransk språk i de nordlige områdene, og det var derfor nyttig for meg å oppholde meg her for å bedre kunne observere bruken av fransk. De nordligere områdene og forstedene er generelt sett økonomisk rikere, sammenlignet med de sørlige forstedene, men skillet er relativt heller enn absolutt. Forstedene La Goulette, Carthage, Sidi Bou Saïd og La Marsa, ligger en halvtimes tid nord for Tunis. I de nordlige forstadsområdene er det en god del både kafeer og barer, og flere av dem har franske navn. Her er det også diskoteker og klubber med

alkoholservering. I de nordlige forstedene var det større rom for å drive en livsstil med mer preg av franskorienterte ideer. Det var alkoholservering på utestedene, til forskjell fra enkelte av barene og restaurantene i sentrum, der øl – og vinservering i hovedsak rettes mot menn. Her var det unge mennesker av begge kjønn.

Enkelte av informantene mine, som Samir og venner av ham, både kvinnelige og mannlige, var ofte på disse utestedene. Andre, som Ibtissem og Semia var aldri i disse områdene, og heller ikke Mouna. Både Ibtissem, Semia og Mouna er praktiserende muslimer, drikker ikke alkohol, og ville ikke gå ut her. Dette er steder der folk har en annen livsførsel enn den de er tilhengere av. Flere årsaker spiller inn, også sosioøkonomisk bakgrunn og bosted. Mouna er fra en av de mer tradisjonelle fattigere sørlige forstedene, og Ibtissem og Semia er fra henholdsvis nord og Sør-Tunisia, men fra relativt rurale og dermed også tradisjonelle områder. Samir har en annen bakgrunn, både fordi han er fra et mer urbant område, og fordi han har andre mer franskinspirerte verdier. Han er for eksempel ikkepraktiserende muslim, og fortalte meg at han egentlig ikke er troende. Man kunne kanskje tenke seg at disse ulikhetene henger sammen med kjønnsforskjeller, og med normene som tradisjonelt gjelder for kvinner og menn i det sosiale rom. Dette er sikkert en relevant faktor i enkelte sammenhenger, og kanskje særlig i mer rurale områder av landet. Men det blir forenkende, og en opprettholdelse av stereotyper rundt kjønnsroller og stereotypiene ”moderne” og ”tradisjonelt”, å forklare de ulike livsførlene ut fra bare dette.

Samir venninner eksemplifiserer at enkle kategoriseringer ikke alltid stemmer, og i de nordlige forstedene var det vel så mange kvinner som menn. Jeg ble slått av nettopp dette faktumet første gang jeg gikk inn på en bar i en av de nordlige forstedene, La Goulette, der det var en overvekt av drinkdrikkende og festkledde unge kvinner. Dette var et nytt syn for meg, etter bare å ha sett utelivet i sentrum av Tunis, som er dominert av menn. Det er med andre ord et bredt spekter av ulike måter å oppføre seg på i samfunnslivet, og det er rom for mange typer livsførsel i offentlige rom. Dog mener jeg at dette offentlige rommet likevel kan forstås som igjen å være delt inn i ulike områder, sosiale rom, der det er ulike normer for hvordan man skal oppføre seg, som for eksempel ulike normer for livsførsel i de arabiskpregede og de franskpåvirkede områdene. Sammen med Samir og to av hans nære venner, gikk jeg ut i Tunis nordlige forsteder. Vennene hans var en barndomskamerat fra Kélibia, Wissem på 32 år som jobber som landskapsarkitekt i Tunis og bor i Sidi Bou Saïd, og

en venninne, Ines på 27, som studerer i Tunis, og opprinnelig er fra Gafsa i Sør-Tunisia. Vi dro på utesteder og barer i de nordlige forstedene som La Marsa og El Menzah, der unge tunisiere gikk ut om kveldene. De to vennene snakker som Samir, flytende fransk og også en del engelsk. Samir tok meg også med til La Goulette, en annen av de nordlige mer velstående forstedene, og viste meg barene og klubbene som lå på rekke og rad i dette området. Det var slående å se hvor fullt det var av kafeer, barer og utesteder i de nordlige forstedene til Tunis, som La Goulette og La Marsa, i motsetning til i Tunis sentrum.

I en av de nordlige forstedene til Tunis, El Menzah, bor Moncef, en historiker og forsker i sekstiårene, og kona hans som er femtiårene og er psykolog. Sammen har de to barn, en sønn som studerer juss og er aktiv innen studentpolitikk på venstresiden, og en datter som går på videregående. Moncef og resten av familien inviterte meg hjem til seg, og jeg merket meg hvor godt fransk barna hans snakket. Barna er vant til å omgås utlendinger, siden Moncef og kona har flere venner ved ulike internasjonale institusjoner i Tunis. Barna fortalte at de er godt vant til å snakke fransk hjemme i tillegg til at de har fransk på skolen. Begge snakker i tillegg en del engelsk. Moncef selv snakker godt fransk, har studert og arbeidet på fransk, og snakker fransk med forretningsforbindelser, i tillegg til spansk og litt engelsk. Han fortalte at han bruker fransk og arabisk litt om hverandre, til og med hjemme sammen med familien og i det private, ikke bare på jobb. Hos Moncef's familie drakk vi hvitvin, mens vi konverserte på engelsk og fransk. Barna diskuterte fritt om studiene sine og ulike temaer. Salmène og Nejett, begge i 40-årene bor med sine to smågutter på to og fem år i en villa i et nokså fint strøk like i nærheten. Første gang jeg møtte dem, karakteriserte Salmène seg selv og Nejett som moderne "franskifiserte" tunisiere. Nejett er halvt fransk og jobber i økonomiavdelingen ved en institusjon for fransk-tunisisk samarbeid. Paret er ikkepraktiserende muslimer. Både Salmène og Nejett snakker flytende fransk, uttrykker seg like fritt på fransk som på arabisk. Når jeg var på middagsbesøk drakk vi en aperitiff før vi spiste et måltid bestående av ulike matretter, formidlet som en miks mellom fransk og tunisisk kjøkken.

Jeg var ikke like mange ulike steder i de sørlige forstedene til Tunis, som i de nordlige. I de nordlige dro jeg rundt sammen med informantene mine for å gå på kafé, spille bowling eller gå på kino eller teater. I de sørlige områdene til Tunis, var jeg primært når jeg var på besøk hos Mouna, og da var vi mest hjemme hos henne. Mouna bor i en av de sørlige forstedene til Tunis Cité Ennour, som er kjent for å være et område med relativt mye fattigdom og høy

kriminalitet. Det er økonomisk favoriserte områder i de sørlige bydelene også, men tendensen synes å være at det generelt sett er flere områder som beskrives som ”*quartiers populaires*”, populære kvarterer, slik som Mounas nabolag. Cité Ennour gir et annet inntrykk enn det man får av å være i en av de nordlige forstedene. En dag jeg hadde vært på et bibliotek i Mutuelleville, et utpreget velstående område nord i Tunis, med store villaer i hager med appelsintrær og palmer, tok jeg metroen til Mounas nabolag. Kontrasten var stor mellom det nabolaget der folk spurte på fransk om de kunne hjelpe meg med noe, til et område der det ikke er ”kontroll på metroen”, siden, som Mouna sier, det er altfor mange som ikke kan betale uansett. Da jeg uttrykte ønske om å dra på hennes gamle barneskole i nabolaget for å spørre om jeg kunne delta i undervisning eller snakke med elevene, ville ikke Mouna at jeg skulle gjøre det. ”Skolene her er ikke som skolene i byen, eller i de nordlige forstedene, forklarte hun, ”det er altfor tøft”, og hun ba meg om å la være å dra dit.

Mouna bor sammen med moren, og den yngre broren. Broren hennes er 23 og studerer informatikk. Da faren til Mouna døde for to år siden, ble familiens situasjon vanskeligere, i og med at moren er ufør og ikke kan forsørge dem. Mouna forsørger alle tre. Hun drar på jobb i eksklusive blazere og høyhelte sko. Hun har dyre klær, og investerer en stor del av inntekten sin på klær. Mouna forklarte at dette er en viktig prioritering, for å kunne være representativ utad, og gjøre et godt inntrykk i jobbsammenheng. Investering i utseendet betyr en investering i fremtiden og øker mulighetene på arbeids- og giftemarkedet. I Mounas nabolag, er det mye aktivitet, på dagtid vel og merke, barn som leker, folk som selger grønnsaker eller frukt. Det er mer liv i gatene i lokalsamfunnet i motsetning til de rolige boligområdene jeg opplevde at karakteriserte flere av de nordlige forstedene. Hjemme hos Mouna lagde vi middag sammen med moren, så på TV, eller bare satt og pratet i oppholdsrommet foran TV'en, som også var Mouna og morens soverom. Mounas datamaskin stod også i oppholdsrommet, og jeg husker at hun allerede første gangen jeg traff henne snakket om at jeg kunne komme til henne for å bruke internett. Når jeg var hos Mouna, var vi mest i hjemmet, med unntak av hvis vi gikk i hammamen, eller for å handle noe i landhandelen/kiosken i gaten der hun bor. Når jeg overnattet, sov jeg den første gangen på brorens rom, som hadde egen seng i et rom ved siden av oppholdsrommet der Mouna og moren sov. Broren overnattet hos en kamerat. De neste gangene jeg sov over, sov jeg i samme rom som Mouna og moren. I Mounas nabolag er det merkbart mindre utbredt både med franskkunnskaper og franskbruk sammenlignet med de nordlige forstedene. Når jeg skulle kjøpe noe i kiosken måtte jeg for eksempel snakke arabisk.

Mouna fortalte at det også ville provosere litt om jeg snakket på fransk, siden det ikke passet inn i deres nabolag. Mouna har vokst opp i et område der det er lite eller tilnærmet ingen franskbruk, og moren hennes, som ikke har noen form for utdanning snakker ikke fransk i det hele tatt. Med disse forutsetningene skulle man kanskje tro at Mouna ikke kunne fransk. Dette er imidlertid ikke tilfelle. Mouna snakker både mye og godt fransk.

Ved å studere de ulike områdene i Tunis, kan man langt på vei få et bilde av franskbruk. Gatebildet i de nordlige forstedene er mer preget av tilstedeværelse av fransk språk, enn de sørlige forstedene er. Jeg ønsker å være varsom med å generalisere, men gjør det likevel forsiktig, siden det er et viktig inntrykk med hensyn til fremstillingen av det helhetlige bildet. De urbane områdene og ”moderne” områdene av byen beskrives ofte som ”franskpregede”. Likevel er ikke dette alene nok for å forklare språkpraksisen i de ulike områdene. Det vesentlige er hvordan menneskene kommuniserer ikke bare i tråd med, men i strid med det som slår en som det generelle inntrykket. Det er også avvikene innenfor de ulike områdene som utgjør den faktiske språkbruken. Med andre ord, selv om det kan sies at det er hyppigere franskbruk i de områdene som forstås som ”moderne” og franske, er dette varierende. Det er selvsagt ikke de geografiske områdene som forklarer språkbruk, men menneskenes språkpraksis.

Kapittel 3. Tunisisk frankofoni

Verden begynner i språket, og språket begynner i verden.

Martin Heidegger

Sosialt liv i Tunis er preget av fransk og arabisk, foruten en kontinuerlig språkblanding. I løpet av prosjektet har jeg forstått at det er normer for *når*, *hvor*, og *hvordan* en bruker fransk og arabisk. I dette kapittelet ser jeg nærmere på de faktiske språkvalgene folk gjør, og begrunnelsene for disse i den tunisiske konteksten. I hvilke situasjoner og sammenhenger brukes andrespråket fransk, og når brukes det ikke? Når blandes fransk og arabisk? Mange av informantene refererte til kategorier om ”franske” og ”arabiske” kontekster når de skulle beskrive franskbruk. På hvilken måte brukes fransk ulikt i forhold til disse franske og arabiske kontekstene? Når vi snakket om språkbruk, refererte folk ofte til ulike kontekster for de ulike språkene. Mouna uttrykte at ”enkelte sammenhenger er bare mer franske, og andre mer arabiske”. Det er viktig å påpeke at folk flest bruker tunisisk arabisk i dagliglivet. Det dreier seg altså om større eller mindre grad av *innblanding* av franske ord og setninger i morsmålet. Likevel finnes det, slik jeg forstår det, samfunnsmessige normer for språkblanding, den avhenger av deltakere, tema for samtalen, sted og sfære. Siden folks individuelle språkkunnskaper er resultater av skolesystemet, er det viktig å se nærmere på bruk av fransk i utdanning. Hvordan forholder elever og studenter seg til fransk som undervisningsspråk? Slike spørsmål skal det handle om i dette kapittelet.

Språk og kontekst

Antropologer har lenge sett på kontekst som sentralt i forhold til språkbruk og situasjonsbestemt tale (Duranti og Goodwin 1992),¹⁵ og kontekstualisering har blitt forstått som sentral for språkforståelsen (Gumperz 1992). Malinowski var tidlig ute med å legge vekt på at språk utarbeides innenfor en situasjonskontekst – ”context of situation” – siden ord bare får betydning i forhold til den sosiokulturelle rammen de virker innenfor. Språk må ifølge ham ses på som en form for praktisk handling, ”practical action”. Språklig analyse må suppleres med en etnografisk situasjonsanalyse av språkutvekslingen, og som han sier: ”Linguistic analysis inevitably leads us into the the study of all the subjects covered by

¹⁵Kontekst har nokså ulik betydning innenfor ulike forskningsparadigmer. Det blir oftere definert av den situerte praksisen, altså av bruken av konseptet, mer enn av en formell definisjon (Duranti og Goodwin 1992).

ethnographic field-work” (Duranti og Goodwin 1992:14). Bourdieus praksisteori er en nyttig tilnærming til språk og sosiolingvistiske fenomener (Bourdieu 1990,1994). Han sier:

We have not learned to speak simply by hearing a certain kind of speech spoken but also by speaking, thus by offering a determinate form of speech on a determinate market. This occurs through exchanges within a family occupying a particular position in the social space (...) And we have learned the value that the products offered on this primary market, together with the authority which it provides, receive on other markets (like that of the school). (...) This means that competence, which is acquired in a social context and through practice, is inseparable from the practical mastery of a usage of language and the practical mastery of situations in which his usage of language is socially acceptable (Bourdieu 1994: 82).

I tunisisk dagligtale opplevde jeg også ved flere anledninger at samtaler som i utgangspunktet foregikk på arabisk, plutselig inneholdt ord eller setninger på fransk. Folk blander inn franske ord i den arabiske dagligtalen i større eller mindre grad. Språkblanding, eller bruk av franske ord uttrykk og innfletting av franske setninger i det tunisiske arabiske talemålet, er særlig utbredt når venner snakker med hverandre¹⁶ Ved en slik språkblanding skiller ikke språkbrukeren mellom de ulike grammatikalske systemene eller språkene i de forskjellige situasjonene, men bruker en blanding av begge systemene i samme setning (Gumperz 1982). Codeswitching som sosiolingvistisk fenomen innebærer integrasjonen av et språk, eller deler av det, inn i morsmål eller førstespråk. Bilingvale (tospråklige) kan på denne måten blande språk, og uttrykke følelser gjennom språkvalget. Slik kan de gjennom språkvalgene uttrykke distanse, eller personlig involvering i forhold til noe. ”Vi” og ”de”- koder kan slik ligge i språket, og skaper symbolske bånd mellom grupper (Wernberg-Møller 1999). Slik jeg forstår det, er det nettopp dette Mouna ønsker å oppnå når hun blander inn franske ord og setninger i det muntlige språket. I en studie fra Marokko har Abdelâli Bentahila sett språkblanding som uttrykk for at en fortsatt er kolonisert (Lawson og Sachdev 2000). Språkblanding i Tunisia har på sin side blitt sett på som en brobygger i den tospråklige konteksten, i det tosidige forholdet mellom fransk og arabisk (ibid.). Dette er mer i tråd med mine funn i forhold til språkblanding i Tunis. Jeg observerte språkblanding i telefonsamtaler mellom historikeren og forskeren Moncefs sekretær Hasna, og forretningskontakter, og mellom mennesker i dagligdags

¹⁶Ifølge Abdelaziz Chettaoui som har studert tenåringer i Tunis og Gabès, er elevenes blanding mindre vanlig i samtaler med foreldre, mer med søsken og mest med venner (Chettaoui 1983).

kommunikasjon på gaten, som for eksempel når jeg sto og ventet på trikken, og overhørte samtaler mellom elever etter skoletid. På jobben til Mouna i internettelskapet, la jeg merke til at det var en god del språkblanding, både når jeg overhørte samtaler mellom de ansatte, og folk de snakket med på telefonen. Jeg observerte at bruken av språkblanding var særlig utbredt blant yngre mennesker, blant de informantene mine som var i aldersgruppen 30 og yngre, selv om flere av de eldre fransktalende informantene mine også gjorde det. Denne formen for språkblanding er i tråd med mine observasjoner også knyttet til sosial klasse. Språkblanding kan forstås som en form for lek, og en ferdighet som man mestrer på bakgrunn av at man har kunnskaper om begge de to språkene, arabisk og fransk. Flere av informantene mine bruker altså fransk og arabisk om hverandre og samtidig, alt etter hvilket tema det er snakk om eller hvilken kontekst de befinner seg i.

Bruk av fransk som følge av tema og innhold i samtalen

Når tunisisk arabisk er det språket folk generelt bruker i den hverdagslige kommunikasjonen seg i mellom, brukes fransk eller innblanding av fransk i gitte sammenhenger i kommunikasjonen. Både hovedinformantene mine og studentene og elevene ved universitet, høyskole og i videregående skole forteller meg alle at franskbruken deres i stor grad avhenger av temaet det snakkes om, og at det er avgjørende om det er et tema som de har tilegnet seg kunnskap om, eller er vant til å snakke om på fransk, for eksempel gjennom studiene. Språkbrukerne er vant til å snakke om det gitte temaet på fransk i studie- eller jobbsammenheng, og det er derfor enklere å bruke dette i samtaler som omhandler samme temaer. Yasmine på 26 år, som studerer bioteknologi på første året, har 27 av 28 fag i året på fransk. Hun fortalte meg at hun rett og slett ikke kan snakke om faget sitt på arabisk. Hun sa: ”Jeg bruker fransk åtte timer om dagen (i studiene mine), jeg er vant til å bruke fransk.” Semia er 23 år, og studerer urbanisme. Hun er født og oppvokst i Zarzis sørøst i Tunisia, like ved øya Djerba. Hun har hatt fransk på skolen siden tredjeklasse på barne- og ungdomsskolen (niårsalderen), og i løpet av hele videregående, samt på universitetet, i til sammen femten år. I studiene bruker hun fransk. Semia sa følgende: ”Jeg snakker av og til en del fransk når jeg skal snakke om studiene mine om, faget mitt, urbanisme. Det er jo på fransk jeg har tilegnet meg all kunnskapen på området. Jeg leter etter ordene, men finner dem faktisk ikke på arabisk.”

Ibtissem er 24 år, og studerer arkitektur i Tunis. Hun, Semia og jeg bodde sammen i en leilighet på La Fayette i Tunis. Ibtissem har vokst opp hos mormoren sin i Menzel Bourguiba like ved Bizerte (den nordligste byen i Tunisia). Resten av familien hennes bor i Béja, en by nord i Tunisia, der de driver et gårdsbruk. Til sammen har hun hatt fransk i fjorten år til sammen, medregnet studietiden. I arkitektstudiene sine bruker hun generelt sett bare fransk. Ibtissem sa at ”det er når vi snakker om temaer der kunnskapene mine er tillært på fransk, at jeg i hovedsak bruker fransk (...) Det er lettere å snakke om vitenskapelige temaer på fransk”. Hun tilføyde overraskende nok: ”... og når jeg banner, da vil jeg i hvert fall ikke bruke arabisk.” I likhet med Yasmine mener Ibtissem at det er mye lettere å snakke om vitenskapelige temaer på fransk enn på arabisk.¹⁷ Jeg merket meg dette når jeg overhørte Ibtissem og Semia når de snakket sammen om arkitektur. Den tunisiske arabiske dagligtalen som de ellers brukte med hverandre, ble erstattet med relativt mange franske ord, og det hørtes til tider mer ut som fransk-arabisk blandingspråk. De er begge vant til å ha undervisning på fransk, den kunnskapen de har om faget sitt er innlært og nært knyttet til fransk.¹⁸

På foredrag og seminarer i Tunisia opplevde jeg imidlertid at den generelle normen for deltagerne var å snakke på fransk, selv i tilfeller der alle deltagerne var arabisktalende tunisiere. Jeg var på internasjonale seminarer om litteratur, arkitektur og grammatikk. I alle tilfellene var det fransk som var det gjeldende språket for seminaret. Dette kommer ofte av at deltagerne i disse sammenhengene både har studert fransk, og benytter seg av fransk som fagspråk og i arbeidet sitt. Slik fortsetter man å bruke fransk som felles kommunikasjonsspråk, siden det er det språket man har vært vant til å bruke i forhold til de temaene man arbeider med. Jeg observerte ved flere anledninger at Moncef, som arbeider ved et statlig kulturinstitutt i Tunis, i sine møter med forretningskontakter snakket med store innslag av fransk, selv om begge var tunisiere med arabisk som morsmål. Det er for mange mer praktisk og forenkende å bruke fransk når man snakker om ting som er knyttet til arbeidet.

¹⁷ Den tunisiske lingvisten Zohra Riahi har gjennom en spørreundersøkelse i 1970 blant elever ved tre videregående skoler i Tunis (Le lycée de jeunes filles de la rue de la Russie, Le lycée de jeunes filles de la rue du Pacha et Le lycée Alaoui), sett at fransk, eller en blanding av arabisk og fransk særlig benyttes i diskusjoner som omhandler vitenskapelige temaer (Riahi 1983).

¹⁸ Riahi så også at majoriteten av elever snakker på fransk når de snakker om temaer som har med skolen å gjøre, heller enn på tunisisk arabisk (Riahi 1983).

Samir 32 år, bor i en leilighet i Ariana, en nordlig relativt velstående forstad til Tunis. Han er oppvokst i Kélibia, helt nord i Tunisia. Han har studert økonomi, og arbeider nå som økonomisjef i et internasjonalt motehus. Samir snakker flytende fransk. Han har hatt fransk siden tredjeklasse (niårsalderen) på barneskolen, til sammen i ti år på barne- og ungdomsskolen, og i fire år på universitetet. Økonomifagene som han har studert har hatt fransk som undervisningsspråk. Han sier at på grunn av påvirkning gjennom TV, radio og nye medier blir det stadig lettere å snakke om temaer knyttet til disse mediene på fransk, eller i det minste med store innslag av fransk i den tunisiske arabiske talen, heller enn bare på arabisk. Flere av informantene mine fortalte at de bruker fransk når de skriver sms, simpelthen fordi det oppleves som lettere, og går fortere. Abdelaziz sa at han av og til synes samtalen går raskere når man snakker på fransk, men at dette selvfølgelig avhenger av temaet det er snakk om.

Det tunisisk arabiske talespråket har utviklet seg gjennom tidene, og bærer naturlig nok preg av den innflytelsen som fransk språk har hatt, og fortsatt har, i dagens Tunisia. Protektoratet med Frankrike har vært med på å forme språket, på samme måten som nærheten til Italia har vært med på å påvirke det. Andre elementer har også blitt fanget opp i språket gjennom kontakt med mennesker fra ulike områder. Eksempler på italienske og franske ord som har kommet inn i språket er "anava", på fransk "on y va" (kom igjen). "Chanti", på fransk "chantier" (byggningsarbeider). Andre ord som dukker opp i hverdagslivet, er for eksempel: "rouba" på fransk: "robe" (kjole). Tunisias geografiske plassering med geografisk nærhet til Italia, men med fransk styre, har hatt innflytelse på språket. Media har også hatt en påvirkning, og for eksempel var den første tv-kanalen som ble introdusert i Tunisia på italiensk. Slik har landet blitt preget av andre språklige elementer, noe man kan se i den tunisiske formen for arabisk. Hvis man snakker om noe som er fransk, som eventuelt har fransk opprinnelse, er det ikke en gang sikkert det har et arabisk ord, i hvert fall ikke et som står tunisierne nærmere enn det franske. På denne måten kan franske ord enkelte ganger oppleves som nærmere det tunisisk arabiske talemålet, enn det arabiske skriftspråket. Likevel forstår jeg at det er enkelte temaer man kan snakke om på fransk, og andre man ikke kan tenke seg å snakke om på fransk. Det er likevel viktig å presisere at selv om mange av mine informanter har studert fag på fransk, og dermed har dette som fagspråk, er det språklige forholdet man har til faget sitt svært individuelt og avhenger av nettopp den individuelle språkkunnskapen. Har man hatt arabisk, enten som fag, eller som undervisningsspråk, blir situasjonen ofte omvendt. Det er viktig å understreke at språkpolitikken har beveget seg i

retning av at det undervises på arabisk i flere fag, som det tidligere ble undervist i på fransk. I dag er det for eksempel flere tekniske fag som undervises på arabisk, enn da mine hovedinformanter, som er i tjue – tredveårene, gikk på skolen. På denne måten, og med denne språkpolitiske utviklingen, vil det kanskje utvikle seg i en retning av at arabisk blir undervisningsspråk i flere fag i årene fremover. Som Samir sier:

De fleste fagene på skolen var på fransk, og på universitetet var hundre prosent av fagene på fransk. Mesteparten av arbeidet på jobben er på fransk, siden de tekniske ordene vi lærte på universitetet var det. I hverdagslivet integrerer vi noen franske ord, det kommer an på: noen ganger er det mer ekspressivt, av og til finner vi det mer nøyaktig å uttrykke oss på fransk (...) I vår egen tid vil jeg si at fransk er mer kommersielt. Sett at vår kultur er påvirket av fransk språk (TV, studier...) det er mer komfortabelt å diskutere på fransk, siden vi lettere finner ordene for å uttrykke oss. I hverdagslivet kan vi velge å bruke det språket vi vil. På jobben, hvis vi har å gjøre med statlige henseender, er vi av og til nødt til å bruke arabisk siden loven fremholder arabisering, men jeg foretrekker fransk i jobben.

Folk bruker fransk og arabisk ulikt avhengig av temaet det snakkes om.¹⁹ Ifølge Blom og Gumperz kan språkbruk avhenge av temaet for samtalen, og beskrives som ”metaphorical switching”, et metaforisk kodeskifte. Ulike språk, eller varianter av språk, brukes i forskjellige settinger som hjemme, skolen, jobben. Disse er igjen knyttet til ulike aktiviteter, som offentlige samtaler, seremonier, private sammenhenger, og det snakkes forskjellig med ulike kategorier av samtalepartnere som venner, familie, fremmede, eller offisielle personer (Blom og Gumperz 1986). Blom og Gumperz viser i eksempler i en studie av dialektforskjeller fra Hemnesberget i Ranafjorden, hvordan temaet for samtalen er styrende for språkbruken, der foregår en form for metaforisk skifting: ”When residents step up to a clerk’s desk, greeting and inquiries about family affairs tend to be exchanged in the dialect, while the business part of the transactions is carried out in the standard” (ibid.:425).

Folk i Tunisia forholder seg til en gjeldende lingvistisk dualisme i samfunnet. Studerer eller arbeider man på fransk, har man kanskje desto større behov for å snakke arabisk på hjemmebane. Er man videre vant til å snakke, og ikke minst tenke, rundt fag eller arbeid på fransk, har man andre temaer man føler seg mer komfortabel med å snakke om på arabisk.

¹⁹Lingvist Mohamed Habib Ounali har gjennom en undersøkelse av språkbruk blant tunisiske studenter i 1970 sett hvordan bruken av fransk og arabisk henger sammen med situasjonen, stedet, og temaet (Ounali 1983).

Tunisisk arabisk og fransk blir koder i det lingvistiske repertoaret som virker i det tunisiske samfunnet (ibid.). I studien fra Hemnesberget, ser Blom og Gumperz at folk bruker standardspråket i visse sosiale felt i samfunnet, som skole, kirke og forvaltning, men dialekt i andre, familie, lokale relasjoner, slekt, vennskap, naboskap (ibid.). I Norge er de lokale språkvariantene ”solidaritetsspråk”, mens standardspråkene står for makten i storsamfunnet. Skillet mellom muntlig språk og standard skriftspråk blir på denne måten vedlikeholdt gjennom de sosiale verdiene som folk hver for seg kommuniserer (Blom 1988).²⁰

Språklige uttrykk for følelser

Ibtissem omtaler fransk som et dannet og romantisk språk, men sier at hun bruker fransk når hun *banner*. Dette observerte jeg hjemme i kollektivet der vi bodde sammen, ved enkelte anledninger. En gang brente noe seg i ovnen på kjøkkenet når vi lagde mat sammen, og hun bannet på fransk, selv om hun egentlig var midt i en samtale med Semia på tunisisk arabisk. Dette er for så vidt en motsigelse, når banning kan forstås som et brudd med dannet oppførsel. Ibtissem banner på det språket hun assosierer med dannelse. Det er, slik jeg forstår det, lettere for henne å banne på det språket som hun ikke identifiserer seg helt med. At det er lettere å banne på et språk man ikke identifiserer seg med er én ting, noe annet kan være at arabisk språk henger nært sammen med religionen, islam. Ibtissem er praktiserende muslim, og det ville nok oppleves som sterkere, eller verre, å banne på arabisk. Jeg observerte at flere informanter som ellers snakket tunisisk arabisk, enkelte ganger uttrykte ergrelse gjennom å bruke franske ord, ved for eksempel å si ”søren heller” på fransk, når de ble oppgitt over noe. Dette er interessant i forhold til at psykologer som regel forklarer at de primære følelsesuttrykkene som regel skjer på morsmålet. Å velge å banne, eller å uttrykke negative følelser på fransk heller enn på arabisk, kan være en måte å distansere seg fra banningen eller styggordene på (Riahi 1983). Sammenlignbart kan det være når vi nordmenn sier enkelte ting på andrespråket vårt, engelsk, etter en tanke om at ”det ikke høres” så alvorlig ut på engelsk, som hvis vi hadde sagt det på norsk. Semia sa: ”Jeg foretrekker å snakke arabisk når jeg snakker om personlige ting, eller i religiøse diskusjoner. Jeg bruker for eksempel aldri fransk når jeg snakker om islam (...) Det er unaturlig å snakke om følelser på fransk, jeg vet ikke hvorfor, det bare føles kunstig.”

²⁰ Dette skillet mellom muntlig språk og standard skriftspråk kan man for øvrig også se mellom skriftlig standard arabisk og muntlig tunisisk arabisk, som utdanningssystemet fordrer og opprettholder (Grandguillaume 1979). Det har blitt sett på som en språkpolitisk utfordring å heve tunisisk arabisk status ytterligere, særlig i utdanningssammenheng, der elevene lærer standard arabisk fordi tunisisk arabisk nærmest er blitt sett på som tabu (Sayah 2002).

Abdelaziz opplever fransk mer som "et kommunikasjonsmiddel" enn et språk som han identifiserer seg med. Som han sa: "Det er noe spesielt med morsmålet, slik er det bare"(...) det har nok noe å gjøre med Koranen, den er jo tross alt på arabisk."²¹ Semia fortalte meg at det er unaturlig for henne å snakke om følelser på fransk, siden det er et språk hun ikke identifiserer seg med på samme måte som tunisisk arabisk, nok en gang er dette ved første øyeblikk litt paradoksalt, siden hun beskriver fransk som et "følelsesspråk". Det er snakk om ulike følelser, der det er et skille mellom det som beskrives som følelsesmessig i kraft av å være et "langue romantique" på den ene siden, og på den andre siden følelsesmessig i kraft av å være morsmål, og knyttet til *tilhørighet*. En studie den tunisiske lingvisten Raoudha Kammoun har gjort av *humor* og tospråklighet i Tunisia har for øvrig vist hvordan spøk og humor generelt sett foregår på tunisisk arabisk, og ikke på standard arabisk eller fransk. Hun ser humor som et speil for ethvert samfunn, og at den uttrykker folks glede og sorg, noe som de ikke alltid uttrykker gjennom det offisielle språket. Kammoun ser på Tunisia i forhold til andre samfunn, og ser at spøk ofte har foregått på talespråket i andre samfunn med diglossi (Kammoun 2003).

Emna, en fransklærerinne i femtiårene, som underviser i fransk grammatikk ved universitet i Tunis, snakker flytende fransk, men er svært opptatt av å ikke snakke fransk i hverdagen med familien sin, og utenfor jobben. Ikke fordi hun ikke føler seg komfortabel nok på fransk, av og til er det til og med lettere å fortsette på fransk, men nettopp for å understreke at det ene for henne er morsmål, og det andre er studie- og arbeidsspråk. Som hun sa: "Vi er i Tunisia, ikke i Frankrike, og det er arabisk som er morsmål for folk flest. Hvorfor da, snakke på fransk når vi ikke trenger det?" Hun fortalte videre at språkbruken for henne blir et skille mellom hjemme og borte. Hjemme sammen med familien, snakker hun deres felles morsmål, arabisk; borte (på jobben) snakker hun fransk. Når jeg deltok i fransktimer der Emna underviste, observerte jeg bruk av arabisk kun ved anledninger der hun tok i bruk følelsesuttrykk som bra (arabisk: *behe*), for å rose studentene. Dette er i tråd med en studie av codeswitching i Tunisia, der følelsesuttrykk på tunisisk arabisk talemål integreres i setninger på fransk (Lawson og Sachdev 2000).

²¹Den tunisiske lingvisten Riahi fant i sin undersøkelse at majoritet av elevene brukte arabisk heller enn fransk når de skulle snakke om religiøse temaer (Riahi 1983).

Situasjonsmessig og stedsbasert franskbruk

Vi har tidligere møtt Mouna, 26 år, født og oppvokst i Cité Ennour, en sørlig forstad til Tunis. Mouna jobber hos en tunisisk internettleverandør. Hun snakker flytende fransk, og har hatt det fra tredjeklasse på barneskolen. Mouna og jeg satt i en taxi en av de aller første dagene mine i Tunis. Det var første gang jeg la merke til at jeg kunne kjenne igjen franske ord i det tunisisk arabiske muntlige språket folk snakker i Tunisia. Mouna snakket med taxisjåføren, og jeg la merke til at det plutselig dukket opp hele setninger med fransk innimellom det arabiske. Jeg spurte henne om hun blander inn mye fransk når hun snakker arabisk. Mouna fortalte at det kommer helt an på situasjonen, og på hvem hun snakker med: ”Det er sånn man snakker sammen i Tunisia i dag, oss unge tunisiere i mellom. Det er noe vi har blitt vant til,” sa hun. Mouna fortalte dessuten at hun og bestevenninnen av og til snakker bare fransk sammen når de er ute. Da jeg spurte hvorfor de gjør dette, dro hun litt på det, men fortalte at de både vil praktisere fransk for å opprettholde språkforståelsen, og samtidig fordi det er gøy å av og til veksle litt mellom språkene. Hun sa: ”Vi snakker ofte fransk når vi møter venner, det er avhengig av vanene våre.” Hun sa videre: ”Det er noe med det, hvis man snakker fransk så ... jeg vet ikke, man blir sett annerledes på.”²² Det er ikke alltid lett å redegjøre for språkpraksis med egne ord og forklaringer. En snakker på den og den måten, eller på det og det språket, fordi det er det en er vant til. Samfunnsmessige normer er likevel også med på å styre språkbruk. Ifølge Semia

... skifter franskbruk i forhold til kontekstene, og i forhold til menneskene man snakker med (...). Målet mitt med å bruke fransk er for å kunne uttrykke meg bedre (...) Jeg liker ikke fransk spesielt godt, men jeg er nødt til å bruke det. Vi kan velge språk, men det kan få negative konsekvenser for kommunikasjonen. For eksempel hvis en ung jente eller gutt nekter å snakke fransk og bare bruker arabisk, blir hun/han ikke alltid godtatt av vennene sine.

Den sosiale konteksten er viktig for språkpraksisen, og i den sosiale konteksten står aspekter som tid, sted og det man kan forstå som ”gjøremål”, i tillegg til sosiale roller, helt sentralt. Blom og Gumperz har sagt at “each culture classifies its surroundings into discrete categories of environment, home, church, public square, classroom, etc. The speaker must scan his surroundings to decide which classification applies” (Blom og Gumperz 1986). Abdelaziz, 26 år, fra byen Monastir på østkysten av Tunisia, medievitenskapstudent og aktiv i en ikke-statlig

²² ”On est regardé différemment.” (Ut fra måten Mouna sa dette på, forstod jeg at det var ment i positiv forstand).

organisasjon i Tunis, sa at ”ofte har jeg blitt vant til å si enkelte ord på fransk”, og videre ”når vi snakker, diskuterer, eller uttrykker oss, må vi alltid velge det språket vi føler oss mest komfortabel med”. Abdelaziz snakker som Mouna flytende fransk.

Gjennom samværet med informantene, opplevde jeg hvordan de forandret språklig atferd avhengig av omgivelsene. Mouna er et tydelig eksempel på dette, siden hun bruker fransk utenfor hjemmet, men aldri hjemme i nabolaget. Mens noen tunisiere, som for eksempel forskeren og historikeren Moncef og hans familie, bruker innblanding av fransk i hjemmet og i nabolaget sitt, har Mouna et klart skille mellom de arenaene der hun snakker fransk, og der hun bare snakker arabisk. Dette skillet mellom de kontekstene der hun bruker fransk og de der hun ikke gjør det, er på mange måter forenlig med et med et skille mellom privat og offentlig. I området der hun kommer fra, er det ingen som snakker fransk, og det ville ikke være noe poeng å bruke fransk i denne konteksten. Det er også viktig for Mouna å få tilhørighet i sitt eget nabolag, gjennom å *ikke* skille seg ut her, noe hun ville gjøre hvis hun brukte fransk. Mouna beveger seg i et språklig univers der det er store forskjeller mellom de ulike kontekstene og språkbruken hun fører i disse.

Det er interessant å se dette i forhold til oppførselen og klesstilen hennes ellers. Mouna har ofte på seg støvletter, sort dressbukse og blazer når hun skal på jobb, mens hun skifter til joggedress hjemme for å spare på klærne. Hvis hun beveger seg utendørs i nabolaget, tar hun på seg et vidt skjørt i stedet for bukse, og hijab, som når hun, sammen med moren og kusinen, skal gå på besøk til en av nabokvinnene. Når jeg var med på besøk til andre kvinner i nabolaget, lånte jeg et vidt skjørt av Mouna, og skaut. Mouna fortalte at det var best å kle seg slik hvis man skulle bevege seg i nabolaget, særlig på kveldstid. Mouna beveger seg mellom hjemmet, der hun snakker arabisk og går i klær i tråd med de lokale normene for klesbruk, og jobben i internettfirmaet. På jobb bruker hun andre klær, og snakker mer fransk, ikke bare i jobbsammenheng, men også ved at hun blander mer fransk inn i sin arabisk når hun snakker med kollegaene. For Mouna er det forskjellige muligheter og begrensninger i de ulike kontekstene (Barth 1969). I hjemmet, har hun ikke bare en måte å kle seg på, men også en måte å snakke på som skiller seg fra den hun har i mer offentlige sammenhenger som på jobben, eller når hun er i byen. Språkskifting kan være avhengig av situasjonen, og ”situational switching” er en form for situasjonsbestemt kodeskifte (Blom og Gumperz 1986).

Mohmoud, redaktør i en franskspråklig avis i Tunis, fortalte meg: ”Kjenner du kafeen borte ved kinoen ”Le Colisée”? Prøv å sette deg der en dag, og observer hvor mange eksemplarer av avisa vår som finnes i lokalet. Det er et sted med overvekt av frankofile og fransktalende tunisiere.” Mohmoud snakket om kafeen som om det var et sted som tiltrakk seg det han beskrev som ”frankofile tunisiere”. Det er ikke overraskende at det er franskbrukere på en kafé midt i byen, siden folk som arbeider ved ulike internasjonale institusjoner møtes for å ta lunsjpause. Mer interessant er det at folk snakker om stedene på en bestemt måte. På grunn av den symbolske verdien kafeen Le Colisée får som franskpåvirket, fortsetter kanskje folk å anse kafeen som et fransk sted. Kanskje kan man tenke seg at disse forestillingene er med på å påvirke folks språkpraksis, det være seg at man benytter seg mer av fransk, av språkblanding, eller ved at stedet tiltrekker seg, med Mohmouds ord ”frankofile”.

En av informantene mine, Amel, viste meg en annen kafé, som han omtalte som ”typisk fransk”. Som han sa: ”Det er akkurat som å være i Frankrike.” Området kafeen ligger i, El Menzah, er en av Tunis nordlige forsteder. Innenfor satt det unge tunisiske kvinner og menn og drakk café au lait, røykte, eller drakk vin. Amel fortalte meg at interiøret var i fransk stil. Ifølge ham går folk som snakker mer fransk, eller er mer tilbøyelige til å bruke flere franske ord, på slike steder. Folk her snakker fransk, både på grunn av området kafeen ligger i, og fordi folk tiltrekkes av at kafeen er mer ”franskpreged”. Amel som er 32 år, har studert marketing, tatt doktorgrad på en studie av taus kunnskap innen IT, og underviser nå i management på Universitetet i Tunis. Han bor i den nordlige forstaden Ariana i nærheten av El Menzah. Han snakker flytende fransk, en del engelsk, og når han underviser på universitetet, er det på fransk. Når jeg senere snakket med en annen av mine informanter, Abdelaziz, om denne kafeen sa han: ”For meg er det kunstig å snakke fransk når det ikke er nødvendig. Enkelte mennesker gjør det for å vise seg. De sitter på bestemte kafeer som de oppfatter som mer franske. For meg virker dette bare dumt.” Abdelazizs tanker om den ”franskpregede” kafeen, viser at folk ikke oppfatter disse såkalte ”franske” stedene på samme måte. Ulike steder synes å ha ulik symbolsk verdi for folk, som gjør at fransk assosieres med enkelte bestemte steder. Ifølge antropolog Reidar Grønhaug er et sosialt felt en avgrenset aktivitetssfære i et samfunn (Grønhaug 1978). Jeg forstår det som folks tanker om arabisk og fransk er knyttet til ulike sosiale felt.

Språkbruk for å skille mellom ulike sfærer

De fleste tunisiere har familiemedlemmer som ikke snakker fransk, og de aller fleste snakker morsmålet tunisisk-arabisk innenfor familiens fire vegger. Dette gjaldt for alle mine informanter, selv om de hadde ulik grad av franskbruk og språkblanding ellers i hverdagen. Gjennom informantene mine har jeg også fått forståelsen av at et skille mellom privat og offentlig liv i mange tilfeller opptrer og opprettholdes gjennom de språkvalgene man tar. Språkbruk brukes på denne måten ulikt i offentlige og private sfærer. Man snakker for eksempel flytende fransk, men passer på å holde de to arenaene atskilt, slik at fransk bare virker som arbeidsspråk, som for Emna.

Man forholder seg ulikt språklig til dikotomien offentlig/privat.²³ Samtidig er det viktig å understreke at det ikke er uproblematisk å benytte seg av denne dikotomien, og det er en rekke debatter innen antropologi, så vel som i andre fagretninger, om nettopp denne dikotomiens gyldighet.²⁴ Kritikere har påpekt vanskeligheten ved å universalisere dikotomien privat/offentlig, og på det problematiske ved å ta utgangspunkt i at kriteriene for å definere det som er privat og offentlig, skal være de samme overalt, det vil si i ulike kulturer. Det er også problematisk å benytte seg av den vestlige definisjonen av hva som er privat i analysen av ikke-vestlige samfunn. Nyere etnografisk forskning viser at private og offentlige sfærer ofte ikke kan forklares ut fra fysiske dimensjoner alene, men må defineres på bakgrunn av en videre kontekst, der tid, deltagere og selve aktiviteten spiller en rolle (Bujtelaar 1998, Moore 2000). Skillet mellom privat og offentlig skapes på forskjellige måter i ulike samfunn. Hos enkelte blir den offentlige sfæren karakterisert ved at kun menn er til stede som deltakende aktører, mens den private domineres av kvinners nærvær. I Tunisia markerer man skillet mellom privat og offentlig ved blant annet ved bruk av arabisk og/eller fransk.

Fransk i og utenfor klasserommet

At den eldre generasjonen som har vokst opp under det franske styret og like etter, ofte har et nært forhold til fransk språk er ikke overraskende. Denne gruppen mennesker forholdt seg til fransk gjennom daglig påvirkning der franskmenn styrte Tunisia. I dag er språksituasjonen en annen. For å forstå hvordan den yngre generasjonen forholder seg til fransk i utdanningen,

²³ Lévi-Strauss innførte tanken om natur/kultur- skillet og forstod dette som innvevd i folks tanker (Lévi-Strauss 2002). Se også (Rosaldo 1974, Ortner 1984,1996).

²⁴ Jf. blant annet Strathern 1980, Schaaning 2000:90.

deltok jeg jevnlig i undervisning på en videregående skole, et universitet og på en privat høyskole i Tunis. Jeg fulgte timer der fransk er undervisningsspråk, for å kunne observere i hvilken grad og på hvilken måte fransk blir brukt innenfor de ulike institusjonene. Det var for øvrig også interessant å observere når og hvorfor arabisk likevel ble brukt, når undervisningen i utgangspunktet foregikk på fransk. Gumperz har sagt at ”kommunikasjonen mellom elever og lærere har blitt forklart som en helhet av bevegelser, i Wittgensteins vokabular ’språkspill’, som formes og styres etter implisitte regler for atferd” (Gumperz 1989).

På universitetet i Tunis var jeg med i undervisningen i sosialpsykologi ved instituttet for humanistiske fag. Studentene var cirka 19 år gamle. Undervisningen foregikk i hovedsak på fransk, men professoren brukte av og til arabisk i forklaringene for å utdype stoffet. Studentene brukte i prinsippet bare fransk når de skulle forklare noe for de andre i klassen på tavlen, eller redegjøre for noe de diskuterte i plenum. Når de sto fast, brukte de imidlertid av og til arabisk for å få uttrykt hva de mente. På høyskolen ENS (École Normale Supérieure) deltok jeg i undervisningen til en klasse med matematikkstudenter som går første året og også er rundt 19 år. Undervisningen foregikk her, som på universitetet, på fransk, og når studentene skulle opp på tavlen snakket de foran klassen på fransk, uten noe særlig bruk av arabisk.²⁵ Jeg deltok i undervisningen til en klasse med filosofistudenter ved den samme skolen, og her var det på samme måte lite bruk av arabisk innenfor kassetimen.

Jeg fikk inntrykk av at det var mer utbredt franskbruk blant studentene ved ENS, enn blant studentene ved universitetet. En grunn kan være at det rekrutteres språksterke studenter, siden de har måttet konkurrere for å få skoleplass ved den private institusjonen. Det er videre grunn til å tro at det ved ENS dessuten rekrutteres studenter med relativt velstående foreldre, siden det koster mer å gå der enn på universitetet. Fransk blir av mange sett på som et elitespråk i Tunisia, og franskkunnskap vitner om dannelse, og ofte også tilhørighet i høyere

²⁵For å danne meg et ytterligere inntrykk av studentenes franskbruk (som tilleggsinformasjon til deltagelsen i undervisningen og til samtalene med studentene), delte jeg ut et spørreskjema til matematikklassen på ENS. 48 prosent svarte at de liker fransk. 33 prosent svarte at de liker fransk mer eller mindre, og 19 prosent svarte at de ikke liker fransk. (En av disse sa at det ikke er et spørsmål om å like, men om nytte.) 52 prosent svarte at de bruker fransk utenfor studiene sine. 48 prosent svarte at de ikke bruker fransk utenfor studiene sine i det hele tatt. 14 prosent svarte at de ikke har noen personlig interesse av å bruke fransk. 38 prosent svarte at de var interessert i det som fagspråk for å komme seg gjennom matematikkstudiene. 48 prosent svarte at de har interesse av fransk som kommunikasjonsspråk, og som en ekstra språkkompetanse.

samfunnslag.²⁶ En annen grunn til at det er mer utbredt franskbruk kan være at selve institusjonen, i kraft av å være en eliteskole med fransk opprinnelse, fører med seg visse normer og idealer til fransk språk. ENS betraktes som en eliteskole, og på den franske skolen i Paris med samme navn, har blant andre Jean-Paul Sartre gått. En franskprofessor på universitetet som jeg snakket med, mente at det helt klart var mer franskbruk på ENS. Han uttrykte at det ville være bra for prosjektet mitt om jeg møtte noen studenter fra ENS, siden de er kjent for å være sterke i fransk. Mouna uttrykte for øvrig på et tidspunkt at hun gjerne skulle ha studert på ENS.

Ifølge Bourdieu og Passeron reproduseres sosial klasse gjennom utdanningssystemet (Bourdieu og Passeron 1990, Bourdieu 1996b). Undervisningssystemet reproduserer hierarkiene i den sosiale verden ved at den, gjennom akademiske inndelinger i spesialiteter og fag, gjenspeiler andre sosiale inndelinger i samfunnet. På denne måten omformer undervisningssystemet klassifiseringene i samfunnet til skolemessige klassifiseringer, og eksisterende hierarkier opprettholdes og reproduseres gjennom undervisningsinstitusjonene. Undervisningssystemet kan på denne måten oppfattes som ”en institusjonalisert operatør av klassifiseringer og er selv et objektivert system av klassifiseringer” (Bourdieu 1995: 204). Eksamener er mekanismer for utvelgelse, og reproduserer den etablerende orden. Å lykkes i skolen er en individuell prestasjon, men bakgrunn er medvirkende til suksess, eller til mangel på suksess. Med endringene av utdanningssystemet innføres bare nye og ulike utestengningsformer. Disse er umerkelige på den måten at de ikke oppfattes, verken av de som utøver dem eller av dem som er ofre for dem. I *Learning to Labour* (1977) har Paul Willis studert arbeiderklassegutter i en skole i England. Han viser hvordan en studie av den samhandlingen som foregår i skolen, kan gi oss innsikt i de prosessene som fører til reproduksjon av klasseforskjell. Det grunnleggende svaret på hvorfor “working class kids get working class jobs”, finner Willis i at arbeiderklasseungdom kollektivt utvikler en antiskolekultur. Denne antiskolekulturen når sitt høydepunkt i ungdomsskolen. Samhandling som foregikk i gjengen var en egen institusjon for sosialisering inn i arbeiderkulturen, på samme måte som den ordinære skolen var middelklassens institusjon for sosialisering inn i middelklassen (Willis 1977). Som han sier: “The difficult thing to explain about how middle

²⁶Det er viktig å presisere allerede her, at det med demokratiseringen av utdanningen, og dermed bedre franskkunnskaper, ikke er nok å se på utdanning og franskkunnskaper alene for å forstå sosial kategorisering i Tunisia i dag.

class kids get middle class jobs is why others let them. The difficult thing to explain about how working class kids get working class jobs is why they let themselves” (Willis 1977:1).

I tråd med Willis’ analyser om hvordan arbeiderklassebarn, gjennom sosial samhandling med andre arbeiderklassebarn, sosialiseres inn i arbeiderkulturen, sosialiseres middelklassebarna inn i middelklassen gjennom skolen som institusjon. På ENS går det generelt sett studenter som allerede har fått franskkunnskaper hjemmefra. Disse studentene har allerede en væremåte (habitus) som er i overensstemmelse med skolens verdier (Bourdieu 1996b). Det er interessant i forhold til dette, at studentene som tilsynelatende snakket mye fransk, og hadde gode franskkunnskaper, likevel var kom med relativt kritiske synspunkter på fransk språk i spørreundersøkelsen jeg delte ut om holdninger til franskbruk. Dette kan henge sammen med at de har mulighet til å være kritiske til språket, siden de ikke har noe å tape. Denne typen kritisk holdning til fransk språk, opplevde jeg kun hos dem av informantene mine som kan sies å tilhøre øvre middelklasse, og ikke fra for eksempel Mouna, som snakker vel så flytende fransk, men som kommer fra en relativt fattig.

Jeg ble med informanten min Aïadh i geografiundervisningen på den videregående skolen der han arbeider, i utkanten av Tunis. Timene foregikk slik at Aïadh underviste på fransk, og elevene stilte spørsmål på arabisk, eventuelt med enkelte franske ord innflettet i setningene. Jeg spurte Aïadh etter timene om det er vanlig at elevene stiller spørsmål på arabisk i timer som har fransk som undervisningsspråk. Aïadh fortalte at dette har å gjøre med at det er en del elever med lærevansker på skolen. Enkelte av elevene var eldre enn vanlig for sitt klassetrinn, siden de ikke hadde fullført skolegangen innenfor normaltid, men hadde måttet ta ett eller to skoleår om igjen. Jeg snakket med noen av jentene i klassen i lunsjpausen, og fikk følelsen av at de forsøkte å snakke så ”pent” fransk de kunne, og rettet på hverandres fransk når de gjorde grammatiske feil. Jeg bestemte meg for å dele ut en spørreundersøkelse til elevene på videregående, der jeg stilte spørsmål i forhold til bruk av fransk. I spørreundersøkelsen uttrykte elevene nesten gjennomgående at de brukte en god del fransk i hverdagslivet.²⁷

²⁷ Jeg stilte elevene spørsmål i form av en spørreundersøkelse. 92 prosent sa at de liker fransk, 4 prosent svarte litt, og 4 prosent svarte at de ikke liker det. På spørsmålet om de bruker fransk utenfor skolen, svarte 84 prosent at det gjør de. Et av svarene var: ”Jeg snakker fransk med vennene mine, og i chatting [*dans le chat*] på internett, siden det er favorittspråket mitt”. 16 prosent skrev at de ikke snakker fransk utenfor skolen. 76 prosent svarte at de har interesse av fransk for å kunne kommunisere med flere. 12 prosent av tjuetolv svarte at de ønsker å lære fransk for studienes skyld. 12 prosent svarte, at de ikke har noen interesse av å lære seg fransk. Det er interessant å se at hele 84 prosent svarte i en spørreundersøkelse at de bruker fransk utenfor skolen. Dette var ikke det bildet jeg fikk gjennom observasjonene mine gjennom å være sammen med dem på bussturen til Tabarka.

Jeg ble med Aïadh på klassetur med elevene fra geografiklassen hans. Turen gikk med buss til byen Tabarka nordvest i Tunisia, helt på grensen til Algerie. Reisefølget var en hel gjeng med lærere og elever. Kontordamen hadde tatt med seg de to barna sine i tre og femårsalderen, og den innleide bussjåføren hadde tatt med seg kona si, og et vennepar. Vi hørte på arabisk musikk på spilleren, og elevene sang med på sangene de kunne teksten på. De ropte frem til sjåføren, for å ønske seg arabiske sanger. I bussen foregikk samtalene mellom elevene utelukkende på arabisk, og det samme gjaldt samtalene mellom lærerne, og samtalene mellom lærerne og elevene. Etter å ha hatt en stopp på veien for å spise på en kafé i en landsby i fjellene, var vi fremme i Tabarka. Tre av de litt yngre jentene fra ungdomsskoletrinnene, som hadde sittet sammen med meg i minibussen, spurte om vi ikke skulle gå rundt i byen sammen. Jentene fortalte meg at de gjerne ville snakke fransk med meg, men franskkunnskapene var ikke veldig gode. Den ene av de tre snakket litt bedre enn de andre, og tok på seg rollen som den som forklarte når jeg spurte dem om ting. Vi ble gående og småsnakke i byen noen timer, og den ene jenta fortalte meg at moren hennes jobber på turistinformasjonskontoret i Tunis, og lurte på om jeg kanskje hadde møtt henne. Hun fortalte at det var mange ting å se i Tunis by, og anbefalte meg å gå for å få hjelp av moren. Jeg sa at det skulle jeg nok gjøre. Hun fortalte videre at moren snakket ”perfekt fransk”, for hun hadde bodd i Frankrike tidligere.

Språklig reproduksjon gjennom skolen

Det var interessant å se elevenes franskbruk, eller rettere sagt fraværet av denne, på bussturen og i undervisningstimene på skolen, i forhold til svarene deres i spørreundersøkelsen. Der uttrykte de at de brukte mye fransk i dagliglivet, mens dette ikke stemte med det inntrykket jeg fikk av å være med i undervisningen deres, eller være med på klassetur. I spørreundersøkelsen uttrykte elevene med andre ord noe annet enn det de gjorde i klasserommet og i bussen. En studie av eliteskoler i Paris viser at den sosiale verdien av språklige koder i samfunnsmessig omløp henger sammen med den språklige normen skolen fremmer, ved at den definerer sosialt anerkjente kriterier for ”korrekt tale” (Bourdieu og Passeron 1990). Den akademiske markedsverdien av språklig kapital som hvert individ besitter, er med andre ord et resultat av den symbolske beherskelsen som skolen fordrer, og den praktiske språkbeherskelsen som individet har tilegnet seg tidlig i klasseoppdragelsen (ibid.). I forhold til skolens reproduksjon av verdier, er det interessant å se hvordan elevene fremholdt franskbruk i spørreundersøkelsen jeg delte ut i klassen, mens de etter mine observasjoner i skolegården og på skoleutflukten, derimot ikke brukte fransk i like stor grad

som de ga uttrykk for. Skolemessige klassifiseringer kan i tråd med denne tanken forstås som omformede samfunnsmessige klassifiseringer, som igjen gjennom utdannelsen og dannelsen av elevene og studentene, opprettholder og reproducerer disse samfunnsmessige forskjellene. Undervisningssystemet kan på denne måten oppfattes som ”en institusjonalisert operatør av klassifiseringer og er selv et objektivt system av klassifiseringer” (Bourdieu 1995: 204). Eller som Basil Bernstein sier:

Symbolic control is the means whereby consciousness is given a specialized form and distributed through forms of communication which relay a given distribution of power and dominant cultural categories. Symbolic control translates power relations into discourse and discourse into power relations (...) The pedagogic device which produces symbolic control and its modalities, in the very process of its transmissions, makes available principles which both shape and can re-shape consciousness. The device itself produces a struggle for power over its realisations (...) Normalising processes (...) are rarely free of the contradictions, cleavages and dilemmas they are set up to control. Socialisation (...) is then always socialisation both into another’s voice and into one’s own “yet to be voiced” (Bernstein 2003a: 134,159).

Bernstein legger vekt på hvordan en form for symbolsk kontroll reproduseres gjennom sosialiseringen, og gjennom pedagogiske institusjoner (Bernstein 2003a).²⁸ På samme måte besitter skolen, ifølge Bourdieu og Passeron, en rekke normsett. Disse er med på å styre studentenes normer, gjennom en reproduksjon av verdiene som skolen fordrer og fronter. Studentene vil ifølge denne tanken i stor grad produsere utdanningsinstitusjonens verdier (Bourdieu og Passeron 1990). Hvordan skolens normer for språkbruk reproduseres, opplevde jeg også når jeg var på et kurs i fransk didaktikk for lærere i videregående skole. Lærerne snakket om problemer de møter i undervisningen. En sa: ”Elevene har språklige problemer i fransk. De sier for eksempel ’un chaise’, i stedet for ’une chaise’, og andre grammatiske feil. De bruker også en blanding av arabisk og fransk, i stedet for å snakke det ene eller det andre språket.” En annen sa: ”Jeg tror det er en redsel blant elevene for ’tap av identitet’ ved å gå helt over i det franske språket, og derfor bruker de i stedet *slang*, en blanding.” Lærerne i

²⁸ En kritikk av Bernstein har likevel vært at hans syn på og fremstilling av arbeiderklassen og deres språkbruk, har vært for stereotyp. Harold Rosen har foreslått en alternativ måte å snakke om arbeiderklassen på, nemlig: “Much of the language which the working class encounter in their daily lives is transmitted to them through a variety of agencies not under their control which deploy a language designed to mystify, to intimate and to create a sense that the present arrangement of society is immutable. Certain strata of the bureaucracy acquire this language as a vital part of their formation” (Rosen 1972, i Grillo 1999: 195).

fransk virket bekymret over at elevenes franskkunnskaper ble forverret, siden elevene blandet de to språkene heller enn å snakke ”rent” fransk. I utdanningsinstitusjonen oppleves språkblanding altså som negativt. Det er ikke den oppfatningen jeg har fått om synet på språkblanding blant informantene mine i Tunis. I en undersøkelse blant tunisiske universitetsstudenter, plasserte studentene språkblanding nederst på rangstigen i forhold til fransk og arabisk. Samtidig viste det seg at de i stor grad brukte språkblanding muntlig. På den ene siden reproduserte studentene skolenormen om at blanding er en dårlig vane, mens de på den annen side forholdt seg til storsamfunnet der det anses som prestisjefyllt å blande inn fransk i tunisisk arabisk (Lawson og Sachdev 2000).

Avslutning

I dette kapitlet har jeg vist hvordan fransk språk og innslag av fransk i arabisk (innfletting) er en del av hverdagen for mange mennesker i Tunisia. Fransk introduseres som språkfag i tredjeklasse på barneskolen, og brukes senere som undervisningsfag på videregående, og i høyere utdanning. Folk flest snakker tunisisk arabisk, men mange har fransk som arbeids- eller fagspråk. Men fransk snakker man i bestemte kontekster, blant annet avhengig av samtaleemnet. Det finnes forestillinger om hva som er en ”arabiskpreget” kontekst og hva som ikke er det, og disse henger sammen med oppdelingen av sosialt rom. Franskbruk er altså kontekstuell og avhenger av en forestilling om hva som til enhver tid er ”egnet” og ”ikke egnet”. Jeg har sett nærmere på fransk i tunisisk undervisning, og analysert synspunktene til elever og studenter og deres bruk av fransk som andrespråk. Skolen er normstyrende når det gjelder språkbruk. Skolens normative krav om ett språk av gangen og ikke språkblanding, påvirker elevene. I kontrast til skolens offisielle holdning står oppfatningene hos elevene selv. De fletter franske ord inn i sitt tunisisk-arabiske talemål. At innblanding av fransk anses for å være noe prestisjefullt i storsamfunnet skal jeg se nærmere på i neste kapittel, der jeg skal drøfte forholdet mellom franskbruk og sosiale forskjeller som kjønn og klasse.

Kapittel 4. Sosiale forskjeller og fransk som symbolsk kapital

Language is real practical consciousness.
Karl Marx

Filosofen August Comte har kalt språk et folks "åndelige kapital". Språk er en arv etter generasjoners felles innsats, noe som holder oss i levende samkvem med oss selv og våre medmennesker. Språket kan dermed ses på som en slags ramme om vår identitet, både individuelt og nasjonalt (Aarnes 2007). Dette kapittelet skal handle om den betydningen sosial ulikhet, for eksempel klasse og kjønn, har for språkbruk. Det skal i forlengelsen av dette også handle om spørsmål som knytter språk til sosial kategorisering og sosial mobilitet. I det forrige kapittelet viste jeg til Bernstein og Bourdieu og Passerons teorier om symbolsk kontroll og språklig reproduksjon gjennom utdanning. I dette kapittelet ønsker jeg å utdype denne tanken, ved å undersøke nærmere franskbruk som et middel til sosial kategorisering. I denne tilnærmingen vil jeg benytte meg av Bourdieus teorier om språk og symbolsk kapital. Det skal vise seg at måten man forholder seg språklig til hvem, og til hvilken tid, får innflytelse på defineringen av både egen og andres sosiale identitet.

De fleste i Tunisia i dag forstår eller snakker fransk i større eller mindre grad. Folk er i kontakt med fransk språk på ulike måter: gjennom utdanning, turisme, eller gjennom daglig påvirkning av medier. I Tunis avhenger språkkompetanse av dikotomier som rural/urban, mer velstående/mindre velstående, mer utdannede/mindre utdannede, eldre/ynge, menn/kvinner (Sarah 2002). Det er, slik vi tidligere har sett, ulike områder i Tunis der det er mer utbredt med franskbruk enn andre (kapittel 2). Disse geografiske skillene mellom ulike områder kan gi et bilde av språksituasjonen og kan også si noe om sammenhengen mellom språkbruk og sosial klasse. Likevel er ikke denne geografiske eller sosialøkonomiske fremstillingen nok for å forklare det helhetlige bildet. Tunisia representerer i dag et svært heterogent og variert språklandskap, der det er de språklige aktørene som gjennom språkpraksis skaper og gjenskaper, men også bryter med den generelle språklige tendensen innenfor et område. En relativt sett stor del av den yngre befolkningen har i dag skolegang, i og med at det har vært økt satsing på utdanning siden frigjøringen fra Frankrike. Viktigheten av gratis grunnskole, og dermed bedrede utdanningsmuligheter for alle, har blitt understreket sterkt av politiske myndigheter. På den andre siden fører selv ikke en rask utvidelse av skolesystemet til at

regionale sosiale forskjeller utjevnes. I Tunisia, som i mange andre land, er regioner som allerede er favorisert i sosioøkonomisk forstand, også ledende på andre områder (Jones 1986). Utdanningssystemets reproduksjon av sosiale forskjeller kan også bidra til å opprettholde de samfunnsmessige ulikhetene som allerede finnes mellom samfunnsmedlemmene (Bourdieu og Passeron 1990). Til tross for demokratiseringen av utdanningen og dermed språkkunnskaper, bidrar også *bruken* av fransk til å reprodusere sosiale ulikheter. Skolegang – og dermed franskundervisning – har riktignok blitt mer tilgjengelig for alle, men det oppstår fortsatt skiller mellom folk. Disse skillene skyldes også språkbruk, noe jeg skal se nærmere på i det følgende.

Sosiale forskjeller og tunisisk franskbruk

Det er vanlig å se på etnisitet, sosial klasse og kjønn som faktorer som utgjør sosial identitet. Studien av språk som en interaktiv diskurs viser at disse faktorene ikke er konstante, men produkter av en kommunikasjonsprosess (Gumperz 1989). For å behandle identitetsproblematikker, og sosiale, politiske, eller etniske forskjeller, må vi analysere kommunikasjonsmekanismene som er til stede. Ifølge Gumperz kan et middel for forståelse av sosiale forskjeller være nettopp å analysere de eksisterende språklige mekanismene. Hvorfor utvikler ulike undergrupper i en større sosial gruppe ulike måter å snakke på? Det har blitt gjort studier av forholdet mellom språkbruk og sosiale forskjeller der man har lagt vekt på hvordan de sosioøkonomiske ulikhetene mellom folk virker inn på språkbruk (Grillo 1989, Bernstein 2003b). Tilegnelsen og opprettholdelsen av ”different patterns” skjer i stor grad ved at språklige koder tilegnes gjennom sosialisering og sosiale relasjoner. Sosiodialektale forskjeller karakteriserer ulike samfunnsgrupper og skiller dem fra hverandre (Bernstein 1974). I Bourdieus praksisteoretiske tilnærming til språk støtter han seg til lingvister som Saussure og Chomskys studier²⁹ men hevder at de konkrete praksisene som fanges opp i, og formes av maktformene og ulikhetene i samfunnet slik det faktisk *er*, syntes å mangle i disse perspektivene.³⁰ Å ville snakke om språk uten videre spesifisering, slik lingvister gjør, er

²⁹ Ifølge Bourdieu er både Saussures’ og Chomskys teorier fundert på en distinksjon som gjør at språk konstitueres som noe autonomt og homogent som kan føre til lingvistisk analyse. Saussure skiller mellom *langue* (språk) og *parole* (tale), der *langue* betegner et tegnsystem og *parole* den praktiske realiseringen av systemet. Chomsky opererer med et lignende skille når han snakker om *competence*, kunnskapen om språk som en ideell ”speaker-hearer” i et homogent språksamfunn har, og *performance*, som språkbruken i samfunnet (Bourdieu 1994).

³⁰ Bourdieu tenkte rundt språk i 1950 og 60-årene, og fulgte Lévi-Strauss’ arbeider. Samtidig har han kritisert strukturalismen og den strukturalistiske tilnærmingen til språkbruk i sin studie i Kabylie i Algerie. Han forstod enkelte av disse studiene som ”intellektuell imperialisme”. Han ser hvordan en ”Illusion of linguistic

ifølge Bourdieu å stilltiende akseptere den offisielle definisjonen av det offisielle språket som en politisk enhet. Det offisielle språket påtvinger seg slik hele befolkningen, som det eneste legitime språket, og opprettholdes gjennom forfattere som har autoritet til å skrive, og grammatikere og lærere som er “charged with the task of inculcating its mastery” (Bourdieu 1994:45). Språket er en kodet skrift (*cipher*), som gjør det mulig å etablere samsvar mellom lyder og mening, men også i betydningen av et system med normer som regulerer språklig praksis (ibid.). John B. Thompson skriver i sin introduksjon til Bourdieus *Language and Symbolic Power*: Bourdieu portrays everyday linguistic exchanges as situated encounters between agents endowed with socially structured resources and competencies, in such a way that every linguistic interaction, however personal and insignificant it may seem, bears the traces of the social structure that it both expresses and helps to reproduce (Thompson 1994:2). Ifølge Bourdieu:

The close correspondence between the uses of the body, of language and no doubt also of time is due to the fact that it is essentially through bodily and linguistic disciplines and censorships, which often imply the temporal rule, that groups inculcate the virtues which are the transfigured form of their necessity, and to the fact that the “choices” constitutive of a relationship with the economic and social world are incorporated in the form of durable frames that are partly beyond the grasp of consciousness and will (Bourdieu 1994: 89).

At ulike grupper har ulike måter å snakke på, ulike intonasjoner og aksenter, er en kroppslig manifestasjon på språknivå av den sosiale strukturerte habitus, eller det Bourdieu beskriver som lingvistisk habitus. Lingvistisk habitus er den del av habitus, som innebærer språkbruk, og er innskrevet i kroppen og med på å forme kroppslig hexis³¹ (Bourdieu 1994). Bourdieu sier:

Language is a body technique, and specifically linguistic, especially phonetic, competence is a dimension of bodily hexis in which one’s whole relation to the social world, and one’s whole socially informed relation to the world, are expressed. There is every reason to think that, through the mediation of what Pierre Guiraud calls ‘articulatory style’, the bodily hexis

communism” har oppstått ved at man har latt et sett av lingvistiske praksiser få være normativ modell for språkbruk, og der lingvistisk produksjon har innebåret en illusjon om et felles språk, ved å ignorere de sosio-historiske forholdene som har etablert denne ordenen. Dette er spesielt i koloniale kontekster der språkhierarkiet og språksituasjonen henger sammen med det maktforholdet som har vært gjeldende, og visse språk har blitt dominerende og andre underordnede. Det er nettopp denne makten og autoriteten implisitt i alle kommunikasjonssystemer, Bourdieu mener lingvistene har ignorert (Thompson 1994).

³¹Ifølge Bourdieu: “Bodily hexis is political mythology realized, em-bodied, turned into a permanent disposition, a durable way of standing, speaking, walking, and thereby of feeling and thinking” (Bourdieu 1990:69, 70)

characteristic of a social class determines the system of phonological features which characterizes a class pronunciation (Bourdieu 1994: 86).

Alle informantene mine snakker flytende fransk, og uttrykker seg med like stor letthet på fransk som på arabisk. Det er likevel forskjell på dem som snakker fransk med skarre-r, ”som franskmenn”, og dem som snakker fransk med rulle-r. Både Samir, Ibtissem og Semia snakker flytende fransk, i betydningen at de kan uttrykke seg og snakke om de temaene de måtte ønske på fransk med samme letthet som på arabisk. Samir og Ibtissem snakker fransk med skarre-r, også kalt ”pariser-r”. Semia snakker med en svak rulle-r. Hun uttrykte også ved flere anledninger at hun ikke er særlig begeistret for fransk. Hun bruker det mest fordi det er studiespråket hennes, og fordi hun anser det som hensiktsmessig i visse sammenhenger. Ibtissem virket også mye mer opptatt av å ha en god fransk uttale enn Semia. Samir likte også godt fransk. Aïadh snakker flytende fransk, men med rulle-r, og en relativt kraftig aksent. Mehrez (24) som studerer fransk ved en høyskole i Tunis, er fra sør i landet. Ifølge ham er det vanligere å snakke fransk med rulle-r der han kommer fra. Det er ikke like vanlig å høre den muntlige ”franske uttalen” i de sørlige områdene som i Tunis, siden det er høyere tilstedeværelse av franskmenn og av tunisiere som har studert fransk i hovedstaden. Mehrez legger vekt på at han selv, siden han studerer fransk, ofte kommer til kort i forhold til venner fra hjemstedet når det gjelder å snakke arabisk. Han fikk vite på skolen at han ikke skulle snakke med rulle-r, og har siden vært opptatt av å snakke med ”fransk uttale”. Bourdieu sier:

The most frequent articulatory position is an *overall way of using the mouth* (in talking, but also in eating, drinking, laughing etc) and therefore a component of the bodily hexis, which implies a systematic informing of the whole phonological aspect of speech. This ”articulatory style”, a life-style ”made flesh”, like the whole bodily hexis, welds phonological features – which are often studied in isolation, each one (the phoneme ”r” for example) being compared with its equivalent in other class pronunciations – into an indivisible totality which must be treated as such. Thus in the case of the lower classes, articulatory style is quite clearly part of a relation to the body that is dominated by the refusal of ’airs and graces (...) and by the valorization of the virility – one aspect of a more general disposition to appreciate what is ’natural’ (Bourdieu 1994: 86).

Denne forskjellen som informantene mine har i uttale kan henge sammen med sosiale ulikheter, ved at de som snakker ”som franskmenn” tilhører høyere sosiale samfunnslag, mens de tilhørende lavere sosiale klasser snakker med rulle-r, eller også ”gebrokkent”. Dette er

likevel ikke helt riktig ifølge min empiri. Enkelte av de frankofile og fransktalende informantene mine i aldersgruppen førte til seksti, fra det man kan beskrive som øvre middelklasse, snakker flytende fransk men med en liten rulle-r. De snakker mye fransk, og flere av dem har også fulgt det koloniale skolesystemet, og er helt tospråklige (altså tospråklige i enda større grad enn de yngre informantene mine, som har sin skolegang etter at arabiseringen ble satt ut i livet på 1970-tallet.) Mouna snakker på sin side uten aksent og med fransk skarre-r, selv om hun har heller lavere middelklassebakgrunn der franskkunnskaper ikke har vært en del av oppvekst- og familiemiljøet siden ingen av foreldrene har hatt utdanning eller franskkunnskaper. Med bakgrunn i kunnskap om mine informanter er det mer nærliggende å knytte forskjellen mellom dem som snakker fransk med aksent og rulle-r og dem som ikke gjør det, til om de kommer fra rurale eller urbane forhold, og til hvilken skolegang de har hatt, enn til sosiale klasseforskjeller alene.

Franskbruk og kjønn

Den tunisiske lingvisten Daoud har sagt at “in everyday conversation, French is used extensively by the middle and upper classes in urban areas. By women in particular, as it still confers upon its users a high degree of sophistication and prestige” (Daoud 2001:22). Gjennom informantene har jeg fått inntrykk av at det er mest utbredt blant kvinner å snakke fransk og å blande fransk og arabisk. Det er for øvrig gjennomgående blant mine informanter at pariser-r er mest utbredt blant kvinner enn menn. Alle mine kvinnelige informanter snakker flytende fransk, mens det blant mine mannlige informanter var mer variert franskkunnskap.³² Da jeg deltok i undervisningen på franskstudiet ved universitetet i Tunis var det en klar overvekt av kvinner. Jeg var med i en gruppe som inkluderte videregående lærere, og flere av dem uttrykte at når de møtte motvilje til fransk i undervisningen, kom denne særlig fra guttene i klassen. Tidligere studier på franskbruk i Tunisia har vist at bruken av fransk er mer utbredt blant kvinner enn menn (Chettaoui 1983, Riahi 1983, Naffati og Queffelec 2004). Det er også mer vanlig at kvinner blander fransk og arabisk gjennom bruk av språkblanding enn det er for menn (Dhaouadi 1996, Lawson og Sachdev 2000). Hvorfor er det slik at kvinner benytter seg av fransk i større grad enn menn? Studier har også vist at kvinner ofte ser på fransk som en form for prestisje (Dhaouadi 1996, Daoud 2001). Andre studier har vist at mens

³² På spørsmålet om hvem som snakker mest fransk i Tunisia i dag, svarte et flertall av elevene jeg delte ut spørreundersøkelse til, at det i tillegg til at det er mest utbredt blant høyere sosiale klasser, er unge kvinner. Jeg opplevde også at det var jentene som var mest aktive i klassen.

menn snakker med rulle-r i større grad (som forbindes med lavstatus), er det flere kvinner som snakker fransk med en såkalt ”pariser-r” (Dhaouadi 1996).

Ibtissem beskrev fransk som et ”romantisk språk”, og fortalte at det var derfor hun likte det så godt. Vi har ikke snakket eksplisitt om dette, men jeg har fått inntrykk av at det er bestemte assosiasjoner til fransk. Fransk blir ofte også i internasjonal sammenheng, noe Norge er et nært eksempel, assosiert med romantikk. Dette kan henge sammen med en fremstilling av språket gjennom filmer og ikke minst litteratur, som gir et bilde av fransk som mer feminint i tråd med en klassisk kjønnsstereotypisk forståelse. Med tanke på det franske imperiet, har fransk språk og kultur fått sterk påvirkningskraft, og dette har kanskje også i enkelte sammenhenger vært en idealisert og også konstruert form for presentasjon. Uttrykket ”frankofili” er et kjent begrep for mange, som vekker bestemte assosiasjoner, og også har språkpolitisk tilslutning. Årsaken til dette er nok i nær sammenheng med språklig imperialisme, noe som fransk elitespråk i Tunisia også er et eksempel på (noe som jeg skal komme tilbake til i kapittel 5). Studier av fransk språk i Midtøsten har i pakt med denne tanken, vist at fransk mange steder oppfattes som et feminint språk.³³ Når det gjelder Tunisia, er jeg ikke så sikker på om dette er nok for å forklare kvinners franskbruk, og deres opptatthet av fransk språk. Med tanke på hvor utbredt fransk faktisk er blant begge kjønn i Tunisia, er det vanskelig å legge for mye vekt på dette aspektet.

Leila, en kvinne i 30-årsalderen som arbeider på ENS, (École Normale Supérieure) var den som hjalp meg med å få kontakt med studentene på høyskolen. Hun fortalte meg at ”jeg har alltid vært opptatt av å snakke så korrekt fransk som mulig, og det har alltid vært en fordel for meg, særlig i jobbsammenheng. Jeg er sikker på at det har hjulpet meg karrieremessig”. Mouna fremholder likeledes fransk som et middel for å nå bestemte mål i livet sitt. Hun uttrykte hvor avgjørende det er med gode franskkunnskaper for å oppnå bedre muligheter på arbeidsmarkedet, og bedre ekteskapsmuligheter. Mouna er for øvrig svært opptatt av å ha riktig uttale når hun snakker, og forklarte at det er viktig for henne å snakke ”pent”, fordi det gjør at hun oppfattes på en mer fordelaktig måte. Mouna er også bekymret for broren, som ikke er så god i fransk. Både Mouna og broren går på engelskkurs som hun betaler, siden hun mener dette er en språkberikelse som kan bedre sjansene på arbeidsmarkedet. Mouna studerte informatikk, før hun fikk arbeid i et tunisisk internettfirma, og broren holder også nå på med

³³Kilde: samtale med Anh Nga Longva.

informatikkstudier. For Mouna er fransk viktig, det å kunne engelsk i tillegg, gjør det enda bedre. Hennes franskbruk inngår på denne måten i en strategi for å oppnå forandring. For mange kvinner blir det kanskje ekstra viktig å kunne fransk, som del av et prosjekt om å skape seg økte muligheter på arbeidsmarkedet og i samfunnet generelt, i sosiale felt som i praksis fortsatt domineres av menn (Daoud 2001). Ifølge den tunisiske sosiologen Mahmoud Dhaouadi er kvinners bruk av fransk et middel for å kompensere for den ulike maktfordelingen mellom kvinner og menn i samfunnet. Franskbruk og bruk av ”pariserfransk”, blir slik en måte å hevde seg på (Dhaouadi 1996). Dette kan være en del av forklaringen for hvorfor franskbruk er mer utbredt blant tunisiske kvinner, og Leila eksemplifiserer hvordan fransk kan brukes nærmest strategisk for å oppnå bedre muligheter på arbeidsmarkedet. Dette er for øvrig Semia også et eksempel på, siden hun understreker viktigheten av fransk, selv om hun egentlig ikke liker fransk noe videre. At Ibtissem som omtaler fransk som romantisk, og et språk hun liker godt bruker mye fransk, er ikke så overraskende. Semia eksemplifiserer i større grad hvordan hun benytter seg av fransk mer ”strategisk”. Lingvist Abdelaziz Chettaoui har hevdet at kvinners franskbruk henger sammen med at de i tillegg til å se fransk som en døråpner på arbeidsmarkedet (som er felles for alle uavhengig av kjønn), også ser det som en viktig faktor for kvinnefrigjøring (Chettaoui 1983). Kammoun hevder at selv om ulikheter mellom kjønn er innebygget i samfunnsstrukturene og kroppsliggjort i hverdagspråket, finnes det en rask sosial kulturell og språklig forandring i Tunisia, gjennom nettopp kvinner som gjør fremskritt gjennom måten de bruker språket på. De bryter med stereotyp språk og tar del i en kommunikasjon som virker på språket, og samfunnet i sin helhet (Kammoun 2008).³⁴

Mine observasjoner viser i tråd med Kammouns analyser, at tunisiske kvinner er med på å utvikle det franske språket ved å endre det og gjøre det til sitt. De oppnår både goder i samfunnet ved å inneha franskkunnskaper som anses som en gode både rent pragmatisk og i mer overført betydning, siden det oppleves som et elitespråk. Den utbredte franskbruken hos kvinner er knyttet til sosial mobilitet og på mange måter frigjøring. Dette er altså en prosess som er karakterisert av samfunnsendring, både for kvinnene og dermed også i forholdet mellom kjønnene. Denne endringsprosessen foregår slik jeg ser det parallelt med en prosess

³⁴Mange sosiolingvister har forklart kjønnsforskjeller i forhold til språkbruk i Tunisia som et resultat av mannlig dominans. Nyere forskning påpeker viktigheten av variabler som sosial klasse, alder, utdanningsnivå og religion i studier av kjønn og språk, og har kritisert tidligere forskning for å være androsentrisk og typisk for en hvit middelklasse, og en vestlig mentalitet (Kammoun 2006).

som kan sies å være mer preget av kontinuitet, gjennom at fransk språk samtidig knyttes til klasse og sosial kategorisering.

Opplevelsen av fransk som et elitespråk

En varm dag midt under Ramadan da Ibtissem og jeg var på postkontoret i bydelen der jeg bodde, var det lang kø foran skrankene. En kvinne som hadde stått der lenge, ble fortalt at hun sto i feil skranke da hun endelig kom frem, og ble bedt om å stille seg i riktig kø. Samtalen hadde til nå foregått på arabisk, men kvinnen gikk etter hvert over til fransk. Jeg spurte Ibtissem (som hadde forklart situasjonen for meg) om hva hun trodde var grunnen til at kvinnen plutselig gikk over til å snakke fransk. Ibtissem svarte at det antageligvis var fordi hun ville understreke det hun sa og vise seg som en viktig person for å hurtigere oppnå hjelp. ”Mange bruker fransk på den måten, når de har bruk for å vise seg, vise at de er litt bedre enn andre”, fortalte hun meg

Språkforsker Richard R. Payne sier at fransk i Tunisia ”as in the other Maghrebi states, is the sine qua non of membership in the ruling class and has not been easily acquired by the less privileged” (Payne 1983b:16). I samtaler med informantene mine uttrykte de ikke sjelden at fransk er et prestisjefyllt språk, og mange sa også at det er et språk ”med klasse”.³⁵ Jeg spurte informantene mine om hvor og blant hvilke grupper mennesker franskbruk er mest utbredt. Gjennomgående fikk jeg inntrykk av at informantene knyttet ulik franskbruk til geografiske forskjeller, generasjonsforskjeller, men også til klasseforskjeller. Ifølge Mouna:

De som snakker mest fransk i Tunisia er de intellektuelle, som har lært seg fransk gjennom utdanning og dannelsen. Det er også de som har opplevd kolonitiden, men disse praktiserer ofte fransk uten å kjenne til reglene, det skriftlige språket. Det å snakke fransk gir folk tanker om at man har studert og dermed ser de annerledes på en enn om man ikke kan uttrykke seg på annet enn arabisk.

Ibtissem uttrykte på lignende måte at ”franskbruk fordeler seg på to generasjoner, de eldste og de yngste i samfunnet. Dessuten er det mer utbredt i nord enn i sør. De som snakker mest

³⁵ I spørreundersøkelsen som jeg delte ut på universitetet og på høyskolen ENS, uttrykte et flertall av studentene, at det er mest franskbruk blant høyere sosiale klasser. Tidligere studier har også vist at fransk er mest utbredt blant høyere sosiale lag i samfunnet (Chettaoui 1983), og at fransk anses som et elitespråk (Naffati & Queffelec 2004).

fransk er studenter, elever, folk som jobber i statlig administrasjon, samt 'fine folk', som ønsker å 'skille seg ut'. Samir sa følgende:

Tunisiere fra nord snakker mer fransk enn de fra Sør-Tunisia, og fra landet. Dette er kanskje fordi de som bor på landet er mer knyttet til tradisjoner og vaner. Også fordi de ikke har så mye kontakt med franskmenn i motsetning til tunisiere som bor i byene og i turistsonene. De sistnevnte er mer påvirket av franskmenn, deres kultur og deres væremåte. Fransk er tradisjonelt også de nobles språk, og språket til den aristokratiske klassen

Flere av informantene mine uttrykte også at de selv bruker fransk etter en tanke om at det gir en form for prestisje, eller med Mounas ord, "fordi man blir sett annerledes på". Det finnes altså noen bestemte forestillinger om fransk språk som gir det helt spesielle konnotasjoner. Forskjell skapes og gjenskapes gjennom franskbruk, både på bakgrunn av folks faktiske språkkunnskaper og språkpraksis, og ikke minst folks forestillinger om fransk språk. Om sin egen bruk av fransk sa for eksempel IbtiSEM: "Jeg snakker fransk når jeg er sammen med 'dannede' personer eller 'finere folk', og for å snakke om enkelte tema og med enkelte kategorier av mennesker, eller for å vise at jeg er 'et dannet menneske'. Jeg liker fransk, det er et romantisk språk med klasse". Samir sa at han av og til bruker fransk "når det er mer 'in'", for som han sa: "Jeg mener at det vitner om dannelse, og at man er del av en kultivert klasse." Semia uttrykte på samme måte at hun både anser fransk som et språk knyttet til sosial klasse, og at hun også selv bruker det i gitte sammenhenger. Hun sa: "Generelt bruker jeg fransk med personer som har et visst kulturelt nivå, for å uttrykke meg bedre, og for å tilpasse meg den forskjellen som enkelte sosiale klasser skaper."

Jeg vil påstå at det er en rådende oppfattelse av fransk som et elitespråk i Tunisia, både av dem som er frankofile, og av dem som stiller seg kritiske til franskbruk.³⁶ Det handler om noen bestemte forestillinger knyttet til fransk, enten indirekte ved at fransk beskrives som et "elitespråk", men også gjennom å knytte fransk mer direkte til bestemte sosiale kategorier i samfunnet. Slik vi så i forrige kapittel, foregår det en reproduksjon av skolens normer for språkbruk og språknormer i Tunisia (Bourdieu og Passeron 1990, Bernstein 2003). En lignende opprettholdelse av forestillinger om fransk skjer samfunnsmessig gjennom folks

³⁶Tidligere studier har vist at fransk er mest utbredt blant høyere sosiale lag i samfunnet (Chettaoui 1983), og at fransk anses som et elitespråk (Naffati & Queffelec 2004).

måte å knytte bestemte assosiasjoner til språket. Som nevnt (i kapittel 3) opplevde jeg ved flere anledninger at folk blandet inn franske ord og elementer i dagligtalen. Denne formen for språkblanding er slik jeg forstår det knyttet til sosial klasse (Dhaouadi 1996, Sayah 2002).

Franskbruk og innblanding av franske ord i det tunisiske arabiske talemålet gir en form for prestisje (Chettaoui 1983). Flere av mine frankofile og fransktalende informanter i førti-femtiårene, som behersker begge språkene svært godt, blandet ofte inn franske ord i den tunisisk arabiske i dagligtalen. Hvis man har begge de språklige repertoarene kan man leke seg med språkene. Ved å bruke det ordet som virker mest presist til det spesifikke temaet man snakker om, viser man også at man behersker de språklige normene, både for fransk og arabisk. Ved å blande inn fransk i tunisisk arabisk kommuniserer man videre noe annet enn ved å bare snakke arabisk. Tunisisk arabisk er det alle får inn med morsmelka. Det å snakke fransk, eller å blande blir en måte å hevde seg på – det vitner om at man skiller seg fra folk flest, som eventuelt bare behersker tunisisk arabisk (ibid.). Blanding av fransk og arabisk i Tunisia er for øvrig mest vanlig blant venner, og minst vanlig i sosiale rom utenfor familien. Innad i familiesfæren snakker de aller fleste imidlertid morsmålet tunisisk arabisk (ibid).

Franskbruk som en form for symbolsk kapital

Fransk i Tunisia kan forstås som en type *kulturell kapital*, i egenskap av å betegne kunnskap og ferdigheter, og som en form for *symbolsk kapital* ved at det videre kan bidra til prestisje og ære i samfunnet. Dette skal jeg forsøke å utdype i det følgende. Ifølge Bourdieu finnes det ulike former for kapital. Ikke bare den økonomiske (materieell rikdom i form av for eksempel penger og eiendom), men også en kulturell kapital som kan betegne kunnskap, ferdigheter og andre kulturelle goder, eksemplifisert gjennom utdannings- eller tekniske kvalifikasjoner. Utdanning er par excellence *kulturell kapital* (Bourdieu 1990,1996b). Utdanning kan ses som en investering, som på linje med annen økonomisk aktivitet akkumulerer et individs muligheter (Goffman 1971). *Symbolsk kapital* kan ifølge Bourdieu forstås som en form for akkumulert prestisje, og han fokuserer på hvordan denne symbolske kapitalformen, som har vært oversett i teorier om sosial organisasjon, også henger sammen med andre for andre former for kapital, som den kulturelle (Bourdieu 1990,1996b). Han sier:

The question of performative utterances becomes clearer if one sees it as a particular case of the effects of symbolic domination, which occurs in all linguistic exchanges (...) And the

weight of different agents depends on their symbolic capital, i.e. on the recognition, institutionalized or not, that they receive from a group” (Bourdieu 1994: 72).

Symbolsk kapital kan forstås som en hvilken som helst egenskap, eller hvilken som helst form for kapital, det være seg økonomisk, kulturell eller sosial, som oppfattes av sosiale aktører som verdifulle, og/eller som gir prestisje. Bourdieu skriver:

When one knows that symbolic capital is credit, but in the broadest sense, a kind of advance, a credence, that only the group’s belief can grant those who give it the best symbolic and material guarantees, it can be seen that the exhibition of symbolic capital (which is always very expensive in material terms) is one of the mechanisms which (no doubt universally) make capital go round (Bourdieu 1990:120).

I Middelhavslandene er ære en form for symbolsk kapital. Æren eksisterer bare i kraft av sitt omdømme, og i forhold til forestillingene som de sosiale aktørene har i forhold til den. Bourdieu viser til oppfatninger av æresbegrepet fra sin studie i Kabyliya i Algerie, men hevder at den symbolske funksjonen som ære får i dette samfunnet, er overførbar til andre samfunn. Jeg oppfatter fransk språk i Tunisia som en form for symbolsk kapital. Fransk og franskbruk har prestisje i samfunnet.³⁷ Symbolsk kapital kan fremstå som diffus og styrt av den kollektive erkjennelsen, men også som en mer objektivert symbolsk kapital, som er delegert og garantert av staten, og dermed byråkratisert (Bourdieu 1990). Dette kan man se gjennom et eksempel fra fransk historie, når klesdrakt mellom adelige og borgere ble regulert av staten på en hierarkisk måte. Slik beskyttet de adelige seg mot borgernes tilrøving av deres status, og samtidig forsterkes statens kontroll og utøving over adelsstandens hierarki. Staten garanterer slik alle autoritetshandlinger, gjennom å være en form for bank for symbolsk kapital. På samme måte kan man se på utdanning, spesielt høyere utdanning, som en illustrasjon av forholdet mellom statens autoritet og symbolsk kapital. Utdanning, og særlig enkelte former

³⁷Mange av informantene mine, studenter, lærere og professorer, hevder at det er en fordel å ha studert i utlandet for å få jobb i Tunisia. Den utdanningen man kan tilegne seg i Frankrike er en form for symbolsk kapital, i likhet med fransk språk. Mange foretrekker franske skoler i Tunisia. Adnen, 23 år og Mabrouka 22, reiste til Frankrike for å studere mens jeg var i Tunisia. Adnen, er fra Gafsa, og Mabrouka er fra Gabès, sør i landet. Mabrouka studerer til å bli gymnastikklærer, og Adnen studerer juss. Ibtissem fortalte meg at hun kan tenke seg å reise til Frankrike for å studere en periode. Aïadh snakket om at han vil studere i Frankrike, fordi han med denne kompetansen ville stille sterkere på hjemmebane. Flere av informantene mine ville gjerne studere i Frankrike, for så å komme tilbake til Tunisia og finne seg en jobb. Salmène som bor i en av Tunis nordlige forsteder fortalte meg at en del tunisiske foreldre fra de nordlige forstedene sender barna sine på franske skoler. Dette gjør de etter en tanke om at de dermed stiller sterkere på arbeidsmarkedet. Han fortalte at de franske skolene har høy status for mange i Tunisia.

for utdanning, som eliteskolen ENS i Tunisia, innehar en status styrt av den kollektive erkjennelsen, en status som garanteres av staten. Når arbeid i offentlig sektor går til dem som kan fransk i Tunisia, er statens rolle enda mer direkte. En form for symbolsk kapital reproduseres og opprettholdes både gjennom selve institusjonen, og gjennom prestisje og omdømme.

Språk som klassemarkør

Ulike grupper mennesker snakker med ulik mengde av fransk i den arabiske dagligtalen. Mouna er et eksempel på en som bruker så mye fransk som mulig når hun kan, det vil si utenfor den hjemlige private sfæren, der det ikke er rom for franskbruk i det hele tatt. Abdelaziz, på sin synes lite om folk som bruker fransk i tide og utide, og han ofte var opptatt av å ikke snakke fransk, selv om han i mange sammenhenger kunne gjort det. Viktige aspekter ved kunnskapens sosiale organisasjon, som for eksempel språkgrensene, kan ses som resultatet av en vedvarende produksjon av sosial mening gjennom utvelgelse av handlings- og utsagnselementer fra reservoaret av kunnskapsressurser. I sin analyse av smaken og hvordan denne henger sammen med sosial plassering og klassetilhørighet, har Bourdieu sett hvordan småborgerens disposisjoner viser seg i form av bekymring for ikke å være "tilpasset". Det er denne bekymringen som ligger bak jakten på autoriteter og modeller for oppførsel. Når det gjelder språk bærer de samme disposisjonene preg av å være overkorrekte: De "får en til å gjøre for mye av frykt for å gjøre for lite, og til å slå ned på alle språklige feil, hos seg selv og hos andre" (Bourdieu 1995:154). Denne tanken kan kanskje overføres til Mounas opptatthet av å snakke korrekt fransk. Mouna ville snakke "riktig", og rettet på sin egen fransk og andres ved flere anledninger.

De informantene mine som tilhører øvre middelklasse, som Amel og Abdelaziz, begge har gode franskkunnskaper, men er opptatt av å ikke bruke fransk "i tide og utide", men heller ta vare på morsmålet, tunisiske arabisk. Mouna ga aldri uttrykk for denne bekymringen, og fremsto som svært opptatt av å snakke fransk og blande inn fransk i dagligtalen. Det oppstår et skille mellom dem som kan velge å ikke snakke fransk ut fra normer om når og hvor det passer seg, og for eksempel Mouna, som ikke er så opptatt av middelklassens normer for språkbruk. Abdelaziz fortalte meg at "folk som ikke har mye kunnskap, snakker mye fransk uten at det er naturlig, bare for å vise seg. De innser ikke at det bare virker dumt. Å være dannet er å skjønne når man heller burde beskytte kulturen sin". Det er nokså klare

oppfatninger blant mange om når man bør bruke fransk og arabisk. Bruker man fransk der det er unødvendig, kan det i enkelte sammenhenger oppleves som kritikkverdig. For Abdelaziz er det ikke dannet å snakke fransk i tide og utide. Bruk av fransk skiller ikke bare dem som innehar de faktiske språkferdighetene fra dem som ikke har det. Det er altså viktig å vite når det *passer seg* med fransk, og når det nettopp *ikke passer seg*. Det handler om å mestre de implisitte sosiale normene for språkbruk. Bruker man fransk når det passer seg, viser man seg som dannet, men bruker fransk når det derimot ikke passer seg, viser man seg snarere som udannet fordi man samtidig avslører egen uvitenhet om normene. Det er ikke nok å kjenne til selve språket, man må også kjenne til reglene for bruk av dette. Først da kan man hevde seg i det sosiale rommet, kjennetegnet ved sin sosiale kategorisering og rangering.

Folk blir kategorisert på grunnlag av språkbruk med potensielle viktige sosiale konsekvenser (Bourdieu 1994). Individuer forhandler med andre ord sine identiteter gjennom interaksjon innenfor sosiale og situasjonsbestemte rammer (Jenkins 2004). Før demokratiseringen av utdanningssystemet var utdanning, og dermed språkkunnskap, noe som i hovedsak var høyere samfunnslag forunt. I dag er franskkunnskaper blitt mer tilgjengelig for alle. Men selv under de nye betingelsene er det fortsatt et elitespråk som skiller folk. Skillet er blitt mer subtilt men det er i aller høyeste grad tilstedet. Det er for eksempel ikke nok å inneha franskkunnskapene. Man må også kjenne til de sosiale normene som styrer franskbruk.³⁸ Jo større språklig kapital man besitter som språkbruker, jo mer er man i stand til å utnytte systemet, med sine innebygde forskjeller, til sin fordel. Slik kan man sikre seg det Bourdieu kaller ”a profit of distinction”, at forskjellene kommer en til gode. At ulike grupper og klasser har ulike aksenter og måter å snakke på er slik en manifestasjon på språknivå av den sosiale strukturerte habitus (Bourdieu 1994). Med hensyn til språk er en språklig habitus innskrevet i kroppen. Handling og praksis er videre ikke produsert av habitus alene, men av relasjonen mellom habitus på den ene siden, og de spesifikke sosiale kontekstene eller ”feltene” som man handler innenfor, på den andre (ibid.) Har man gode franskkunnskaper kjenner man de språklige kodene som avgjør plassen man kan ta i det sosiale rommet. Med demokratiseringen av utdanningen, og også franskkunnskapene, er det imidlertid ikke slik at disse mekanismene slutter å virke, siden

³⁸Bourdieu snakker også om ”linguistic market”, der det er den språklige kapitalen som gjør en i stand til å manøvrere og posisjonere seg i forhold til andre. Del av den praktiske kompetansen til språkbrukerne er ifølge ham nettopp å kunne produsere utsagn som har status på dette språklige markedet. Språklige uttrykk er i tråd med denne tanken praksisformer som kan forstås som produkter av relasjonen mellom en språklig habitus og det språklige markedet. Innehar man gode franskkunnskaper i Tunisia, kan man altså i større grad dra nytte av de fordelene som det gir en på det språklige markedet (Bourdieu 1994).

flere snakker fransk enn tidligere. Med økte språkkunnskaper, foregår det likevel sosial kategorisering på bakgrunn av språkbruk. Folk fortsetter å skape skiller, men på nye måter. Dette eksemplifiserer informantene mine, ved at de alle snakker flytende fransk, men likevel fortsetter å ikke bare snakke om fransk som et elitespråk knyttet til klasse, men også selv sier at det aktivt kan benyttes i gitte sammenhenger, fordi det er bestemte konnotasjoner knyttet til det. Slik vi har sett (i kapittel 3), er det ulike kontekster for bruk av arabisk og fransk, i henhold til tema, sted, og rom. Flere av mine informanter sa at de bare snakker fransk i gitte sammenhenger, for eksempel når de snakker med ”dannede mennesker” eller intellektuelle, eller snakker om noe som det ”passer seg” å snakke om på fransk.

Da jeg var i Tunis, forsøkte jeg nå og da å kommunisere på et riktignok svært enkelt tunisisk arabisk. En gang jeg skulle kjøpe noe i en butikk og ville prøve å bestille på arabisk, svarte kvinnen bak disken, at jeg godt kunne snakke på fransk. Som hun sa: ”Jeg snakker tross alt fransk, det er det mange som gjør her i Tunisia. Jeg har utdanning.” Jeg unnskyldte meg, og fortalte at jeg gjerne ville lære arabisk og at det var derfor jeg prøvde å bruke det lille jeg kunne. I lys av inntrykket jeg har fått av at franskbruk henger nært sammen med sosial klasse, og anses som et elitespråk av mange, forstår jeg at kvinnen kan ha følt seg støtt. Jeg har forståelse for at det ikke er naturlig for en tunisier som snakker både fransk og tunisisk flytende, å fortsette å snakke arabisk med en utlending som tydeligvis har problemer med å uttrykke seg på arabisk. Det vil være helt naturlig for kvinnen å tilby seg å heller snakke fransk med meg, for å lette kommunikasjonen. Likevel mener jeg denne situasjonen er interessant i forhold til synet på fransk, siden kvinnen la vekt på å kommunisere at hun har studert. Jeg forstår at hun tolket det som at jeg, ved å velge å snakke til henne på dårlig arabisk heller enn på fransk, formidlet at jeg ikke forventet at hun kunne fransk, eller hadde utdanning, og dermed plasserte henne i en bestemt sosial kategori.³⁹ I tillegg kan det være av betydning at franskmenn i koloniene betegnet den fransken som de lokale, sine koloniale undersåtter, snakket for ”*petit nègre*”. I dette tilfellet ville ’*petit nègre*’ være gebrokket arabisk. Man kan tenke seg at en utlendings dårlige arabisk vekker vonde kollektive minner. Språket er fylt av mening, og blir som vi har sett tidligere gjennom å være en form for kulturell og symbolsk kapital, et middel for differensiering og distinksjon mellom mennesker.

³⁹ Dette kan minne om observasjonene Jan Petter Blom har gjort i Hennesberget i forhold til dialektforskjeller. Ved sin eksklusivitet og sin språkbruk, ble innehaverne av posisjoner med tilknytning til elitefunksjoner (personer som identifiserte seg med den nasjonale intellektuelle elite og dens verdier), mistenkt for å se på dialektbruk som uttrykk for manglende dannelse. Tilsvarende ble en dialektbruker som brukte uttrykksformer fra bokmål i direkte tale omtalt som ”å snakk fint” eller ”snakk jålat”, og tatt som et uttrykk for å ville løsrive seg fra ”sine egne” og ønske å heve seg over deres nivå (Blom 1988).

Gumperz hevder på bakgrunn av studier av dialektbruk i Norge, at "speakers regularly use dialect variables as a basis for judging their interlocutors' social background, prestige and personality characteristics" (Gumperz 1986:12). Språkbruk kan være avslørende i forhold til hvilken sosial klasse man tilhører, men kan også brukes aktivt for å kommunisere andre former for tilhørighet, det være seg klasse, nasjonal, eller religiøs tilhørighet. Språket kan på samme måte brukes for å ta aktivt avstand fra noen eller noe.

Til tross for demokratisering av franskkunnskaper bidrar den praktiske bruken av fransk, og forestillingene man har om språket fortsatt til sosial kategorisering. Dette kan gi et bilde av at bruken av fransk bidrar til å reprodusere de sosiale ulikhetene, en arv etter fransk imperialisme, som reproduserer imperialismen så lenge språket brukes. Det er lett å få inntrykk av at det gjennom at fransk knyttes til sosiale klasser, er en form for kontinuitet fra det franske styret og til i dag. Dette er nok riktig, men viser ikke hele bildet slik jeg ser det. Franskbruk er også et middel for endring, slik som spesielt kvinners utbredte franskbruk er et eksempel på. For mange er språkkunnskaper, og da kunnskaper i flere språk, både fransk og arabisk et middel for sosial mobilitet. Mouna eksemplifiserer dette gjennom sin bruk av språket.

Franskbruk og sosial mobilitet

Første gang jeg møtte Mouna fremsto hun for meg som velartikulert, velkledd og elegant. Hun var kledd i sorte klær, hadde en stilig eksklusiv håndveske, og sorte solbriller. Mouna fortalte om jobben sin, og at hun hadde studert lenge og snakket flytende fransk, samt at hun gikk ukentlig på engelskkurs. Hun omtalte seg også som intellektuell. Mitt første inntrykk var at jeg hadde møtt en ung overklassekvinne, som snakket flytende fransk, uten aksent, og som var opptatt av språk. Sosial identitet oppstår i møtet mellom eget selvbilde og det bildet andre har av en. Dette forholdet er dynamisk ved at begge bildene stadig vekk må justeres i større eller mindre grad, avhengig av maktforhold mellom de to aktørene (Jenkins 2004). Det er interessant å se Mounas selvbilde i forhold til andres bilde av henne, inkludert mitt bilde av henne, før og etter at jeg ble ordentlig kjent med henne. Senere fikk jeg inntrykk av at Mouna ikke er så "vellykket" (ifølge hennes egne kriterier) som hun ønsker å være. Hun forsøker å forandre sin egen livssituasjon, og i flere sammenhenger gir hun et inntrykk som er mer i tråd med den situasjonen hun ønsker seg. Mounas familie, og kusinens familie som bor i samme nabolag, fortalte at de planla å flytte til et bedre område lenger unna Tunis by. Mounas familie

bodde tidligere i en leilighet etter farens familie, som de nå har solgt. Håpet for familien er at de selger den leiligheten de bor i nå, den fra morens familie, slik at de kan få råd til en ny leilighet for salgssummen for de to leilighetene.

Mounas fremtidsplan er å forbedre livssituasjonen for moren, broren og seg selv. Her skulle de bygge et nytt hus, og som hun sa det, få "et nytt liv". Hun forklarte at med det nye huset ville hun ikke lenger trenge å skamme seg for hjemmet sitt, og hun ville kunne finne en ektemann som ikke er fra hennes nabolag. Mouna vil ha en mann som har studert som henne, men er redd for å ikke lykkes med dette, siden hun kommer fra et fattig område. Mouna snakket mye om planen, flyttestrekket, gjennom hele mitt opphold i Tunisia. Vi dro også flere ganger ut for å se på den forhåpentligvis fremtidige byggetomten. Mouna fortalte meg tidlig hvor viktig det har vært for henne å klare studiene og å få seg en jobb. Hun sa også at det har vært helt avgjørende for henne å være god i fransk, siden det gir inntrykk av at man er belest og dannet. Slik er det lettere å klare seg på arbeidsmarkedet også. Språkbruken, og franskkunnskapene blir for henne et middel for å oppnå de målene som representerer en trygg fremtid, nemlig jobb, fast inntekt, bedre muligheter på ekteskapsmarkedet og bedre boligsituasjon.

Mouna uttrykte ved flere anledninger at hvis bare forholdene hadde vært annerledes så ville hun hatt en helt annen fremtid. Et eksempel på det jeg opplever som Mounas mange målbevisste handlinger for å bedre egen fremtid, er en hendelse som fant sted like etter at jeg hadde kommet til Tunisia. Mouna inviterte meg for å møte en venn. Hun fortalte at han jobbet med økonomisk samarbeid mellom Tyskland og Tunisia. De hadde ikke møtt hverandre tidligere. Etter at de hadde snakket med hverandre i telefonen et par ganger, hadde han foreslått at de skulle treffes. Mouna fortalte meg at hun håpet at han kom til å ville gå ut med henne, for som hun sa, er hun nødt til å finne seg en mann, og det må helst være en som er godt stilt. Av og til uttrykte hun frustrasjon over at den eneste måten hun kunne få bedret livssituasjonen sin på var å gifte seg med en som var bedre stilt enn henne selv. Dette var ikke noe enkelt prosjekt, siden hun mente hun ikke ble ansett som en attraktiv partner. Mounas situasjon – og hennes ønske om sosial forflytning er eksempel på ønsket om sosial mobilitet. Her spiller språket altså en aktiv rolle.⁴⁰ For Mouna blir fransk et middel for å oppnå en form

⁴⁰Nylig fikk Mouna, moren og broren solgt huset sitt, og fikk råd til å sette i gang å bygge hus på den nye tomt, i et område som Mouna beskriver som bedre, litt lenger sør for Tunis enn de bodde tidligere.

for klassereise (Ambjörnsson 1997, Sveen 2000). Mounas franskbruk blir i likhet med faglig kunnskap, fine klær, eller et gunstig ekteskap, altså et middel til sosial mobilitet.

Avslutning

Fransk er knyttet til sosiale forskjeller som kjønn og klasse i Tunisia, og franskbruk oppfattes av mange som et elitespråk, både i eliten selv, og blant dem som ikke tilhører denne sosiale kategorien. Med demokratiseringen av skolesystemet er det flere som snakker fransk i dag enn for en generasjon siden. De klassemessige skillene mellom folk er likevel til stede, og skapes og gjenskapes fremdeles på bakgrunn av språkbruk. Gjennom å se nærmere på folks forestillinger om fransk som et elitespråk i Tunisia, argumenterer jeg for at franskbruk får karakter av å være en form for symbolsk kapital i Bourdieus forstand. Forestillingene om fransk som et elitespråk bidrar til klassekontinuitet. Samtidig representerer fransk språk i Tunisia også for mange sosial mobilitet. Kvinners franskbruk bidrar for eksempel til samfunnsendring. Fransk i Tunisia representerer altså samtidig både kontinuitet og endring. I neste kapittel vil jeg se på betydningen av franskbruk for dagens tunisiske identitet – en kollektiv, nasjonal identitet. Jeg vil se på hvilken rolle det tidligere ”kolonispråket” spiller i nyere tid, etter Tunisias løsrivelse fra fransk styre.

Kapittel 5. Fransk i det postkoloniale Tunisia

*Språket har den mirakuløse egenskapen at det samtidig
både er identitetsfaktor og kommunikasjonsmiddel*

Amin Maalouf

Tunisia har vært en selvstendig nasjon i om lag femti år, men vi har sett at fransk språk fortsatt har en sentral plass i samfunnet. I litteraturen fra det 20. århundre er det blitt skrevet om språksituasjonen i de koloniserte, og senere nye og selvstendige statene i Maghreb. Tenkere og forfattere som Frantz Fanon og Albert Memmi har tatt for seg språk som et sentralt aspekt i løsrivelsesprosesser og nasjonsbygging. Fanon har lagt vekt på det problematiske ved å måtte snakke kolonispråket. Memmi har beskrevet denne situasjonen som preget av en ”kolonial tospråklighet”. Deler dagens tunisiere det synet på fransk språk som Fanon og Memmi hadde under kolonitiden? Hva legger informantene i oppfatningene om fransk som et ”moderne” språk? Ligger det videre i dette implikasjoner for oppfatninger om arabisk? Slike spørsmål vil jeg se nærmere på i dette kapitlet.

Fransk språk og kultur under protektoratet

Studier av dagens holdninger til fransk må tilnærmes på bakgrunn av holdningene som var gjeldende under, og i kjølvannet av frigjøringen fra protektoratet. Under det franske overherredømmet var fransk offentlig språk gjennom 75 år. Den franske påvirkningen var med andre ord sterk, både språklig og kulturelt. De nordlige områdene var preget av relativt høy tilstedeværelse av franskmenn, og fiskerbyen Bizerte var den siste byen franskmenn trakk seg ut av i 1956. I Nord-Tunisia kan vi se den franske påvirkningen også i kulturlandskapet. I Menzel Bourguiba, en landsby en halvtime fra den nordlige fiskerbyen Bizerte, har for eksempel mange av husene skrånede, og er altså ikke bygget i samsvar med den arabiske arkitekturen som ellers er vanlig i småbyer som denne. Det er mange rester etter fransk kolonial arkitektur i Tunisia i dag, og slik vi tidligere har sett (i kapittel 3), er hovedstaden Tunis preget av en kolonial urbanisme som delte sentrumet inn i to deler, en arabisk og en fransk.

I enda større grad enn arkitekturen, bærer utdanningssystemet preg av fransk påvirkning. Om den koloniale skolegangen sier Albert Memmi at ”the memory which is assigned the student is certainly not of his people. The history which is taught him is not his own (...) He knows

about Joan of Arc, but not about El Kahena⁴¹” (ibid. 1991[1957]: 105). Abdel, en mann i sekstiårene som arbeider i ledelsen på høyskolen ENS fortalte at han som ung gutt hadde skolebøker på fransk, og at han ennå kan huske hvordan historiene de skulle lese ofte handlet om europeisk liv, som han ikke kunne identifisere seg med. I historiene røyket far pipe, og barna hadde snøballkrig. Mye av materiellet i skolen var fortsatt på fransk, og lærerne som virket hadde sin formasjon og utdanning fra det franske systemet. Abdel var skoleelev mot slutten av protektoratet og i de første årene etter frigjøringen. Abdels erfaring med fransk språk i tunisisk utdanning viser hvordan språket hadde en sterk posisjon i det tunisiske samfunnet, også i årene etter frigjøringen. Den koloniale skolen var for øvrig noe en ofte ikke stilte spørsmål ved, og ble ansett som en automatisk del av kolonialiseringen. Gjennom å definere seg selv som en plikt fra begynnelsen av, foregrep den alle fremtidige revurderinger, og svarte på et spørsmål som aldri ble stilt: ”Kan den koloniale skolen være nøytral i det koloniale forholdet?” (Colonna 1997).

Skolesystemet og det koloniale systemet var nært knyttet til hverandre, og den implisitte makten i den koloniale skolen bidro til en opprettholdelse av hele det koloniale systemet. ”Clearly, education would not have been demanded by the dominated society if it had not proved to be relatively effective and perceived as a marketable commodity (...) Technical goals were only the means and pretext for a truly missionary initiative aimed at effecting a profound change in the morals and lifestyle, that is, in the ethos, of the conquered society” (ibid.:352). Den koloniale skolen utdelte kunnskap, og visste effektive måter å gjøre det på. Det var i tillegg gunstig for utvelgelsen av den lokale eliten, fordret av den koloniale administrasjonen. Med alle sine funksjoner, svarte utdanningen på et fundamentalt men implisitt krav om å skape en situasjon der det aldri ble stilt spørsmål ved den gjeldende franske dominansen (ibid.).

⁴¹El Kahena, også kalt ”den maghrebinske Jeanne d’Arc”, og hvis historie er formidlet av historikeren Ibn Khaldoun, lyktes med å samle de ulike berbergruppene mot araberne, under deres inntog i Maghreb på 600-tallet og døde i motstandskampen. El Kahena har for øvrig vært en viktig skikkelse gjennom den maghrebinske historien, og har blitt tatt opp igjen som heltinne i litteraturen, men med nye roller. I romanen *Agadir* (1967) av den marokkanske forfatteren Mohammed Khaïr-Eddine, er hun for eksempel en kjempende kommunist (Marx 2003).

Kolonial tospråklighet og franske masker

I tråd med Frantz Fanons tanker er individer i undertrykte grupper under kolonialisme dømt til å reprodusere den hegemoniske diskursen. Forholdet mellom den koloniserte og kolonisatoren er komplekst. Som et resultat av et underlegenhetskompleks på bakgrunn av den skjeve maktsituasjonen, får den koloniserte et avhengighetsforhold til ”den hvite verden”. Dette avhengighetsforholdet gjør at den koloniserte på samme tid imiterer kolonistorens koder og streber etter å frigjøre seg, både kulturelt og språklig (Fanon 1991 [1952]). Albert Memmi har likeledes sett dobbelheten som ligger i at den koloniserte samtidig forsøker å distansere seg fra, og ligne kolonisatoren (Memmi 1991 [1957]). Homi Bhaba forklarer dette som en form for kolonial miming: ”Colonial mimicry is the desire for a reformed, recognizable Other, as a subject of a difference that is ’almost the same, but not quite’. Which is to say that the discourse of mimicry constructed around an ambivalence; in order to be effective, mimicry must continually produce its slippage, its excess, its difference” (Bhabha 1997: 152).

Den fransk-karibiske psykoanalytiker og filosofen Frantz Fanon skrev om sine egne erfaringer som kolonisubjekt. Han gir psykiatriske analyser av både kolonistorene og de koloniserte (Fanon 1991 [1952]). Frantz Fanon levde i og skrev mest om Algerie, selv om han var fra Karibia. I *Svart hud hvite masker* (1991[1952]) viser han hvordan begrensninger av selvet ligger i språket. Gjennom å snakke kolonispråket blir man likere den Andre, som har forsøkt å trekke et skille mellom ”oss” og ”dem”. ”To speak means to be in a position to use a certain syntax, to grasp the morphology of this or that language, but it means above all to assume a culture, to support the weight of a civilization” (ibid. 1991[1952]:17). Fanon er inspirert av Jean-Paul Sartres eksistensialistiske filosofi, og i *Svart hud hvite masker* viser han til Sartres essay ”Tanker om jødespørsmålet” fra 1946. Slik jøden ifølge Sartre former sitt selvbilde ut fra *den andres* blikk, former den ikke-hvite sitt selvbilde ut fra den hvites blikk. Dette møtet med *den andre* blir helt avgjørende for den ikke-hvites erkjennelse av seg selv. Den hvite på sin side, behøver ingen slik rettferdiggjøring av sin egenverdi (Holm og Skorgen 2008). For den koloniserte er det å snakke kolonispråket i kolonikonteksten det samme som å bære en maske. Det gir et bilde av likhet, men tett forbundet med masken er også det faktum at hele forholdet bygger på en grunnleggende ulikhet.

Fransk har ikke bare blitt innført i Tunisia som et kolonispråk, det har også gjennom mange års tilstedeværelse blitt integrert, og fått rotfeste i samfunnet. Den tunisiske forfatteren Albert

Memmi ble født i koloniale Tunisia, av jødisk-tunisisk foreldre. Han var elev i det koloniale franske skolesystemet, og skriver på fransk.⁴² Memmi tar utgangspunkt i egen bakgrunn når han skildrer forholdet mellom kolonisator og kolonisert. Han sier: "I was Tunisian, therefore colonized (...) Not only my own thoughts, my passions and my conduct, but also the conduct of others towards me was affected (...) I was led to the conclusion that all the oppressed are alike in some ways" (Memmi 1991[1957]: viii, ix). Den koloniale situasjonen som en helhet må forstås gjennom relasjonen mellom kolonisator og kolonisert, siden den ifølge Memmi "(...) chained the colonizer and the colonized into an implacable dependence" (Memmi 1991[1957]: ix). Memmi hevder at "if colonization destroys the colonized, it also rots the colonizer" (ibid. xvii). Han fremmer tospråklighet som sådan, men vektlegger at tospråklighet i den koloniale konteksten blir til en kulturell katastrofe på grunn av den skjeve maktfordelingen i det koloniale forholdet. En særegen form for kolonial bilingvisme gjorde seg slik gjeldende under det franske styret. I den språklige konflikten i den koloniale bilingvismen, ligger det implisitt at morsmålet til den koloniserte av kolonisatoren blir ansett for å være det minst favoriserte av språkene. "Colonial bilingualism is neither a purely bilingual situation in which an indigenous tongue coexist with a purist's language (both belonging to the same world of feeling), nor a simple polyglot richness benefiting from an extra but relatively neuter alphabet; it is a linguistic drama" (Memmi 1991: 108 [1957]).

Språkpolitikk og nasjonsbygging

Språk er et av hovedargumentene for nasjonsbygging. Språket utgjør et viktig grunnlag for forestilt fellesskap. Ifølge enkelte er det, det aller viktigste (Anderson 1991). Språket, og dermed det forestilte fellesskapet eller nasjonen, opprettholdes gjennom et sentralisert utdanningssystem (Gellner 1997). Språkpolitikken er vesentlig i nye selvstendige stater, og har betydning for nasjonalismen i revolusjon og frigjøring fra kolonialisme (Geertz 1973). Ifølge Geertz: "language choice is, in fact, a good, even a paradigmatic, example. I cannot think of a new state in which this question has not in some form or other risen to the level of national policy" (Geertz 1973:241). Språkspørsmålet og språkvalg får betydning både på individuelt, og nasjonalpolitisk plan. Det være seg spørsmålet om klassisk arabisk versus dialektal arabisk i Midtøsten, eller tilstedeværelsen av et vestlig elitespråk blant de afrikanske språkene i Afrika sør for Sahara, uansett dreier det seg om det samme. De identitetsmessige

⁴²En annen tunisisisk forfatter som skriver på fransk er Hashmi Bakush, og han har tatt opp spørsmål lignende de Memmi problematiserer, bare fra et muslimsk ståsted, i stedet for fra et jødisk (Perkins 1986).

aspektene ved språk er helt sentralt. Det språket som er det naturlige for å uttrykke følelser og tanker på for språkbrukeren, blir for eksempel kanskje sett på som mindre gyldig av de dominerende kreftene i samfunnskulturen. Det språket som av samfunnseliten oppfattes som den etablerte uttrykksmåten, oppleves kanskje av vanlige mennesker som i beste fall et halvkjent språk. Ifølge Geertz er "the 'language problem' (...) only the 'nationality problem' writ small, though in some places the conflicts arising from it are enough to make the relationship seem reversed" (ibid. : 242). Et viktig spørsmål i den postkoloniale konteksten blir: hvem er vi, og hvem har gjort dette mot oss? "Generalized, the 'who we are' question asks what cultural forms – what systems of meaningful symbols – to employ to give value and significance to the activities of the state, and by extension to the civil life of its citizens" (ibid. :242).

I kjølvannet av frigjøringen i 1956, ble språksituasjonen i Tunisia, i likhet med de andre statene som kjempet for selvstendighet i Maghreb, gjenstand for diskusjoner. For den etniske gruppen med berbere i Tunisia, var ikke den franske kolonialiseringen den første maktovertakelsen i landet, siden det også var en arabisk erobring på 600-tallet. Berbere har altså vært vitne til en dobbel kolonialisering. De måtte imidlertid tape mot araberne. Berberne hadde ikke noe eksisterende standardisert skriftspråk, og språket deres ble heller ikke ansett som hellig språk, slik som arabisk. Berbere har kjempet, og kjemper fortsatt for et eget nasjonalspråk, særlig i Algerie, der minoritetsgruppen er størst. Forfattere og tenkere fra Maghreb, og for øvrig også Mashreq, har lagt mye vekt på språk i den postkoloniale litteraturen. Særlig i Algerie har det vært stor motstand mot kolonimakten, også litterært gjennom algeriske forfattere og poeters arbeider. Mange av disse forfatterne er for øvrig også berbere. Den tunisiskefødte Jean Amrouche⁴³ (1906 – 1962) er blant annet kjent for å ha uttrykt at han snakket fransk, men gråt på kabylsk. I hele hans forfatterskap er identitetsproblematikk og fremmedgjøring sentrale tema. Malek Haddad (1927 –), har sagt at det franske språket for ham er et eksil. Før frigjøringen var de maghrebinske forfatterne opptatt av å forholde seg til fransk skrivemåte. Etter frigjøringen utviklet det seg en retning

⁴³Amrouche ble født i Algerie, i Kabylia, vokste opp i Tunis og flyttet senere til Frankrike. Skriftspråket hans var fransk, men morsmålet alltid berbersk. Han ble imidlertid lenge beskrevet som en fransk, og senere som en arabisk forfatter, selv om han ikke egentlig kan sies å være noen av delene (Serrano 2005). 1300-tallets store tunisiske historiker, forfatter, politiker og tenker Ibn Khaldoun (1332 – 1406) har imidlertid også blitt forsøkt vestliggjort. Franske koloniherrer mente at hans opphold i Andalusia hadde gitt ham muligheten til å komme i kontakt med europeisk renessanse. Historikerne har i stedet påvist at arabisk kunnskap videreført via Spania, var med på å bidra til den europeiske renessansen (ibid.: 70).

der man stilte seg kritisk til å kopiere de franske modellene. Man spurte seg hvorfor man skulle beskrive Maghreb med Stendahls syntaks, og Zola og Balzacs litterære former. Det å finne *sitt* språk, i språket, ble viktig for å komme vekk fra den franske normative modellen for hvordan litteratur ”skulle være”.⁴⁴ De maghrebinske forfatterne skildret opplevelsen av å være underlagt en stormakt som Frankrike, både språklig og kulturelt, og de var del av motstandbevegelsen i koloniale Maghreb (Serrano 2005). Fanon var inspirert av forkjemperne for *négritude*-bevegelsen, blant disse Léopold Senghor og Aimé Césaire, og *Jordens fordømte* (1961) kan forstås som et svar på Césaires ønske om å skrive en ny historie, siden den eneste som finnes er skrevet av hvite. Det koloniale styresettet måtte ifølge Fanon bekjempes med det samme som det koloniale systemet selv var laget av, nemlig makt (Fanon 2004 [1961]).

Språklig imperialisme

I vår tid er kolonialismen i stor grad over, men imperialismen eksisterer fortsatt både i den generelle kulturelle sfæren, og i spesifikke politiske, ideologiske, økonomiske og sosiale praksiser (Bratt-Brown 1970). Imperialismen er en sterk kraft i økonomiske, politiske og militære relasjoner, der mindre økonomisk velstående land er gjenstand for de mer velstående landenes utnyttelse (ibid.). Imperialisme kan forstås som resultat av at en dominerende metropols praksiser, teorier og holdninger hersker over et annet territorium (Said 1993:8). Said har hevdet at ”imperialism did not end, did not suddenly become ‘past’, once decolonization had set in motion the dismantling of the classical empires. A legacy of connections still binds countries like Algeria and India to France and Britain respectively” (Said 1993:341). Den imperiale fortiden sitter ikke bare igjen i historien, men er fortsatt del av hundre millioner menneskers bevissthet som et felles kollektivt minne, og som ”a highly conflictual texture of culture, ideology, and policy still exercises tremendous force” (ibid.:11).

Den franske kolonialismen innebar en sterk språklig imperialisme. I Maghreb-regionen er Algerie kanskje det beste eksempelet på dette. I Gabriel Audisio’s *Jeunesse de la Méditerranée* fra 1935, kan man lese: ”Algeria is our only overseas territory where we have really succeeded in ‘making France’(...) out of a heterogeneous population (...) This mixture

⁴⁴Til sammenligning viser Partha Chatterjee hvordan det i Bengal var europeiske misjonærer som først produserte trykte bøker på sluttet av 1700-tallet, og hvordan engelsk den første delen av 1800-tallet gikk forbi persisk som byråkratispråk, og ble det mest mektige språket for den nye bengalske intellektuelle eliten. Mot slutten av 1800-tallet skapte denne tospråklige eliten likevel et kulturelt prosjekt ut av å gjenskape morsmålet – slik at det kunne bli et språk for ”moderne kultur”. Det nye bengalske språket tok altså form på bakgrunn av at man ikke syntes engelsk var passende for bengalsk litteratur. Dette viser hvordan den europeiske innflytelsen likevel har hatt sine begrensninger (Chatterjee 1993).

will soon be 'Algerian', a synthesis of coastal races cemented by French culture" (Audisio i Serrano 2005:70). Det som får blodet til å flyte i Algerie, lar seg ifølge Amin Maalouf snarere forklare med språklig, enn med religiøs frustrasjon. Frankrike har ifølge ham "ikke gjort noe alvorlig forsøk på å få algeriske muslimer til å gå over til kristendommen, men det har villet erstatte språket deres med fransk, fort og greit, og uten å gi dem et skikkelig statsborgerskap i bytte" (Maalouf 1999:14). Tunisia har ikke i like stor grad som nabolandet Algerie tatt språkpolitiske bestemmelser mot og politisk avstand fra fransk, men har fremmet en tospråklig språkpolitikk parallelt med arabiseringen. Dette har sammenheng med den franske tilstedeværelsens ulike karakter i de to landene: Tunisia var protektorat, og ikke koloni som Algerie. Den språklige imperialismen har likevel fått betydning for tilstedeværelsen av fransk språk og kultur i Tunisia, som i resten av regionen.

I kolonitiden var det kolonisatorene og de privilegerte i deres omkrets som tilhørte eliten og overklassen. Senere skapte frigjøringen nesten overalt en lignende, men bare større elite av dem, det sosiale sjiktet som var på vei opp på samfunnsstigen på akkurat dette tidspunktet (Geertz 1973). I koloniene var fransk et middel for å inngå i eliten i Tunisia, og et av flere karakteristika for den gruppen mennesker som var i koloniherrenes, de makthavendes, nærmeste omkrets. Til sammenligning kan man se at cricket i det koloniale India, på samme måte ble et middel for innpass i det viktorianske England (Appadurai 1998).⁴⁵ Slik vi har sett tidligere, oppfattes fransk fortsatt som et overklassespråk i dag. Det franske språkets status som et elitespråk i dagens samfunn, kan altså forstås som et resultat av den sterke posisjonen det franske "herrespråket" hadde under fransk styre.

Et av de sentrale temaene i kolonihistorien, elitens forsøk på å reprodusere distinksjon og forskjell i tråd med sosiale og kulturelle grenser, er ikke begrenset til en fjern fortid eller til "et annet sted". Disse konstruksjonene lever videre også i dag. "The tensions between the exclusionary practices and universalizing claims of bourgeois culture were crucial to shaping the age of empire, and – in different form – these tensions are still present today, as citizens of what were once called metropolises and colonies reinterpret their pasts to create their futures" (Stoler og Cooper 1997:37). Appadurai har lagt vekt på hvordan den nyere tidens

⁴⁵ Den indiske prinsen og cricketspilleren Ranjitsinhji (1872–1933) eller Ranji, ble kalt "den svarte cricketprinsen", og var på mange måter som Appadurai skriver "the ultimate brown Englishman". Etter å ha blitt kjent som cricketspiller, ble han senere statsmann i India. Ranji er et eksempel på hvordan indiske prinser og motstandere av den indiske motstandsbevegelsen, som støttet cricket som et middel for å komme inn i den viktorianske verden, på mange måter likevel la grunnen for vanlige inderes tilgang til cricket. Den indiske cricketstoltheten kom til å blomstre på 1930-tallet (Appadurai 1998).

samfunnssituasjon står i relasjon med den koloniale fortiden, og bruker britisk tilstedeværelse i India som eksempel: "For the former colony, decolonization is a dialogue with the colonial past, and not a simple dismantling of colonial habits and modes of life". (Appadurai 1998:89). Det er kontinuitet mellom før og nå, og den koloniale historien er en integrert del av samtiden.

Opplevelser av fransk språk i dag

Tunisia er slik vi tidligere har sett både språklig og kulturelt preget av berbersk, arabisk, ottomansk, italiensk og fransk gjennom historien. Landet har hatt nær kontakt med nabolandene grunnet den geografiske plasseringen, og har mange kulturelle likhetstrekk med de andre middelhavslandene. Tunisia er del av samarbeidsland i sør med den europeiske union. Avtalen mellom den europeiske union og den tunisiske republikk trådte i kraft 1. mars i 1998. I tråd med denne avtalen må Tunisia og EU-landene samarbeide på mange områder, som i politisk dialog, handel, økonomi, og i forhold til sosiale og kulturelle forhold. Et viktig aspekt ved avtalen er at det innebærer etableringen av en EU-Tunisiahandel i 2010 (Europakommisjonen 2008). Tunisia har altså en global orientering med sterke bånd til de europeiske landene, og er med i middelhavskonstellasjonene som "dialogland" med Nato. EFTA støtter opp om samarbeid mellom EU og middelhavslandene, for å sikre økonomisk utvikling og politisk stabilitet (landsdata fra regjeringen 2008). En såkalt arabisering har foregått i landet siden frigjøringen, selv om denne i praksis knapt viste resultater før utover på 1970-tallet. Å kalle denne prosessen en ren arabisering er ikke helt riktig, tatt i betraktning at den har innebåret tospråklighet, heller enn noen fullstendig dominans av arabisk.⁴⁶

Informantene mine uttrykte i hovedsak positive holdninger til tilstedeværelsen av fransk språk. Samtidig fremmet de viktigheten av morsmålet arabisk, og uttrykte en bevissthet over sin egen kolonihistorie. Ibtissem sa for eksempel at "siden fransk blander seg med og påvirker den tunisiske arabiske dialekten, blir det integrert i samfunnet. Når de eldre og de som ikke kan lese og skrive bruker elementer av fransk i den arabiske dialekten, da er det en del av kulturen (...) Det er vårt andrespråk, og enten vi vil det eller ei, så er det slik at en stor andel av livet vårt foregår på fransk". Videre mente hun at "det er viktig å ikke glemme kolonihistorien, selv om det ikke nødvendigvis betyr at fransk er negativt i dagens samfunn. Det er alltid en berikelse å kjenne til flere språk". Hun la vekt på hvordan Frankrike er det

⁴⁶Etter 1993 er det bare arabisk som kan brukes i offisielle tunisiske lover og andre juridiske tekster (Marzouki 1994).

fransktalende landet som er geografisk nærmest Tunisia, men at fransk språk likevel også representerer hele resten av den fransktalende verden. Også Abdelaziz var positiv til fransk, men han synes det er kritikkverdig når man snakker fransk uten at det er ”nødvendig”, eller når man ser på fransk som et viktigere språk enn arabisk. Ifølge ham var denne måten å bruke fransk på tåpelig. Semia mener at tilstedeværelsen av fransk er positiv, så lenge det ikke går på bekostning av morsmålet arabisk vel og merke. Hun var også den eneste av mine informanter som fortalte at hun personlig ikke var særlig glad i fransk språk. Semia er sørfra. I motsetning til de andre informantene kommer hun fra et område med mindre faktisk tilstedeværelse av fransk språk, med unntak av i turismesektoren.⁴⁷

Ifølge Mouna representerte det franske språket tidligere Frankrike og franskmenn, men situasjonen i dag er annerledes. Fransk er blitt en del av den tunisiske kulturen og det tunisiske samfunnet hevder hun, ikke bare som en rest fra et kolonispråk, men som et språk i tillegg til morsmålet arabisk. Med tanke på at fransk har en spesiell betydning for Mouna, siden hun beskriver det som et direkte middel til muligheter for fremgang i livet sitt, er det ikke overraskende at hun er så positiv til franskbruk. Mouna er den av mine informanter som har det økonomisk sett vanskeligste utgangspunktet. Franskkunnskaper er for henne ”en nødvendighet”, og slik jeg forstår det har hun ”ikke råd” til å være kritisk til språket på samme måte som middelklasseinformantene fra urbane områder av Tunis. Samir uttrykte at fransk gir mulighet til å åpne seg for verden utenfor, for mer handel, turisme og mer kultur, men han snakket likevel i hovedsak tunisisk arabisk i hverdagslivet. Mens Mouna også snakket fransk i kontekster der det neppe var naturlig, gjorde ikke Samir dette. Mouna fortalte at hun for eksempel også kunne snakke fransk med bestevenninnen når de var på kjøpesenteret i byen. Mouna tilstreber altså en væremåte der franskbruk er en viktig faktor. Samir forsøkte heller å få meg til å snakke tunisisk arabisk med ham og vennene hans, når vi var ute sammen. Holdningene til franskbruk er svært individuelt, men i min erfaring henger dette også sammen med sosiale forskjeller, slik vi tidligere har sett at franskbruk gjør. Slik jeg erfarer det, har folks holdninger til fransk språk i dag endret seg en del i forhold til de holdningene som forfattere som Fanon og Memmi formidlet i det koloniale Maghreb.

⁴⁷For å danne meg et bredere inntrykk av studentenes syn på fransk, i tillegg til informasjonen jeg fikk gjennom samtaler og deltagende observasjon, stilte jeg matematikkstudentene på ENS noen spørsmål om deres syn på fransk språk, gjennom en spørreundersøkelse. Seksten av tjueen var positive til fransk, mens to av tjueen var negative. To av tjueen svarte også at det både er positivt og negativt med tilstedeværelsen av fransk språk i Tunisia. Seksten av tjueen hevdet at fransk språk er en del av den tunisiske kulturen. Fire av tjueen studenter uttrykte at de ikke betrakter fransk som en del av den tunisiske kulturen.

Informantene mine viser likevel en bevissthet om den felles kolonihistorien, og legger stor vekt på viktigheten av morsmålet arabisk. Denne bevisstheten trenger likevel ikke å være ensbetydende med en opplevelse av det tidligere kolonispråket som problematisk, slik det ble opplevd under, og i kjølvannet av protektoratet. Informantene mine er med andre ord ikke lenger utsatt for det Memmi forklarer som en ”kolonial bilingvisme”, siden de to verdenene ikke lenger er i konflikt slik de var under fransk styre (Memmi 1991[1957]).⁴⁸ Et språk er ikke bare et instrument, selv om det handler om formidling av informasjon eller vitenskapelig kunnskap, men også bærer av kollektivt minne og historisk kontinuitet (Schnapper 1994). På denne måten er fransk, i tråd med det informantene mine uttrykker, bærer av et minne. Fransk minner om en tid med kolonialisme og kulturell imperialisme. Dette betyr ikke at fransk ikke kan få positive konnotasjoner i dag. Fransk språk kan med andre ord få være noe som kommer *i tillegg* til, og ikke bare *i stedet* for, og på denne måten få rolle som en ekstra styrke (Morin 1994).

Informantene mine har flere assosiasjoner til fransk språk. Det er et kolonispråk, og det er en bestemt historie knyttet til det. Samtidig oppleves fransk i dag som en ressurs, en ekstra språklig styrke. Igjen er parallellen med India relevant. Integreringen av engelsk cricketvokabular i India kan forstås som en avkolonisering av cricket, og en faktor i de generelle avkoloniseringsprosessene i landet (Appadurai 1998).

The Commonwealth that is constituted by cricket today is not an orderly community of former colonies (...) It is an agonistic reality, in which a variety of postcolonial pathologies (and dreams) are played out on the landscape of a common colonial heritage. No more an instrument for socialization black and brown men into the public etiquette of empire, it is now an instrument for mobilizing national sentiment in the service of transnational spectacles and commoditization (ibid. 1998: 109).

Informantene mine synes å ha integrert fransk i kulturen sin. De har så å si gjort det til sitt eget. Implisitt i denne prosessen ligger det også en form for avkolonisering av språket. På denne måten kan man forstå integreringen av språket som en annen og mer subtil form for

⁴⁸Memmi sier:” Having abandoned the colonial framework, it is important for all of us to discover a new way of living with that relationship. I am one of those who believe that to find a new order of things with Europe means putting new order in one self (Memmi 1991: 146,147).

motstand til kolonialisme og kulturell imperialisme. Som konsekvens er fransk ikke lenger et kolonispråk: de alminnelige tunisiske språkbrukerne har annektert det og gjort det til sitt.

Nasjonalisme versus flerspråklighet

En vestlig oppfatning av tospråklighet har for øvrig vært at den er eksotisk, mystisk og ofte også forvirrende. Tospråklighet forbindes ikke sjelden med problemer så vel innen utdanning som i arbeidslivet. Men to- eller flerspråklighet er antakeligvis like gammelt som menneskeheten, og er i dag mer utbredt i verden, enn enspråklighet. Da antropologen R. F. Salisbury dro til Ny-Guinea i begynnelsen av 1950-årene, så han hvordan emenyo-folket kommuniserte med hverandre på komunku eller ramfau, dialekter av sisane-språket – og i tillegg behersket *duma* eller *siati*, begge dialekter av dene-språket, siden flerspråklighet her ble sett på som en form for prestisje. Følgelig har samfunnseliter også benyttet seg av tospråklighet for å opprettholde status og maktstrukturer, som for eksempel når brahmin-kastens kunnskap om sanskrit ga dem overtaket over vanlige hinduer i India, eller aristokratiets bruk av latin i Europa (Loona 2001).

På nasjonalt nivå kan oppfatningen om ”en stat, en nasjon og ett språk” dateres til 1800-tallets Vest-Europa. Ideen var at et folk med samme språk og religion var nøkkelen til et effektivt samfunn. Forestillingen om språklig enhet var også del av romantikkens idégrunnlag (Loona 2001). Nasjonalstatene forsøkte å få nasjonalspråk til å sammenfalle med nasjonal identitet, og fornektet slik sameksistensen av ulike språk, og det språklige mangfoldet innenfor nasjonalstatens grenser (Extra & Yagmur 2004). I tråd med en slik tanke har nasjonalstater påtvunget befolkningen ett bestemt ønsket språk, mens andre språk har blitt forbudt. I Norge i 1902 ble det for eksempel lovfestet at kjøp av jord av staten i Finnmark ikke var mulig for dem som ikke til daglig snakket det norske språket. I Frankrike ble den sosiolekten som overklassen i Paris snakket språknorm for hele befolkningen i hele Frankrike – og også i Frankrikes kolonier (Loona 2001). Tanken om språklig enhet som et middel til å skape politisk enhet sto sentralt i mange av de europeiske landene, og i Frankrike var l’Académie française viktig for språkutviklingen. Definisjonen av hva som var ”*le bon usage*” i forhold til språk, blant mange ting, ble fremmet og uniformert gjennom ulike institusjoner, deriblant skolen. Prinsippet om ”en stat, en nasjon og ett språk” har altså vært gjeldende – og fremmes i mange tilfeller fortsatt (Vaagland 1979). Det er for øvrig denne illusjonen om et felles språk, og uten å ta hensyn til de sosio-historiske forholdene, i språkvitenskapen som Bourdieu i sin

tilnærming til språk, mener lingvistene generelt sett har ignorert. Spesielt i koloniale kontekster der språkhierarkiet og språksituasjonen henger sammen med det maktforholdet som har vært gjeldende, og der visse språk har blitt dominerende og andre underordnede (Thompson 1994). I mange av de nye, selvstendige ekskolonistatene var det for øvrig ikke mulig å følge nasjonalstatsmodellen om ”en nasjon – ett språk”. I Senegal er både wolof og fransk offisielle språk. I India, der seksten språk har offisiell status, har alle barn rett til trespråklig utdanning, det vil si opplæring på morsmålet sitt i tillegg til hindi og engelsk (Loona 2001). Tilsvarende har man anerkjent tospråkighet i Tunisia, med arabisk og fransk som offisielle språk i landet. Staten har med andre ord stor betydning for språksituasjonen i et samfunn. Når det gjelder maktforhold mellom språk, er det for eksempel interessant å se hvordan finsk som minoritetsspråk i Sverige, har helt ulik status enn svensk som minoritetsspråk i Finland. Finsk er morsmålet til en relativt sett ressurs svak minoritetsgruppe i Tornedalen i Sverige, og brukes ikke i utdanningen, mens den svensktalende minoriteten i Finland er en ressurssterk minoritet, og finlandssvensk er et standardisert offisielt andrespråk (ibid.). I den tunisiske konteksten er en både-og tanke i forhold til språkbruk mulig, siden språkbrukerne, og samfunnet gjennom den gjeldende språkpolitikken, har innlemmet fransk ved siden av morsmålet arabisk. Så lenge samfunnsrammene og samfunnsaktørene tillater det, fungerer med andre ord flerspråkighet godt. Både nasjonalstater og ummah kan for øvrig kanskje oppfattes som ”forestilte fellesskap”. I ummah har kanskje relasjonen mellom språk og religion vært fremmet, mens det i nasjonalstaten har blitt fremholdt en relasjon mellom språk og nasjon.

Forestillinger om fransk som et moderne språk

Fransk blir i flere sammenhenger omtalt som et moderne språk (se også kapittel 3. der visse områder beskrives som arabiske og tradisjonelle, og andre som franske og moderne). Flere av informantene mine beskrev også fransk som nært knyttet til det de omtalte som ”den moderne verden”. Når jeg spurte hva de la i dette, sa de at fransk for eksempel egner seg godt til moderne teknologi, og til søking på internett. Mouna uttrykte at hun ønsker å snakke godt fransk fordi hun oppfatter det som ”et moderne språk”, som gjør det mulig for henne å ”følge med i tiden”. Det hjelper henne til å være oppdatert på de utviklingene som skjer innenfor informasjonsteknologi, som er det faget hun har studert, og som hun jobber innenfor nå. Det er en utbredt oppfatning i Tunis at fransk gir økte muligheter til å følge med i den teknologiske utviklingen. Teknologiu utviklingen står i seg selv også i nær forbindelse til det

som oppfattes som moderne i samfunnet. Flere av informantene mine oppfatter også fransk som et språk som bidrar til økt internasjonal kontakt. Samir fortalte at han ser på fransk som en døråpner for kontakt med hele den fransktalende verden. Han understreket også at siden fransk i dag i stor grad blir brukt på internasjonale, og også nasjonale, møter og konferanser, er det svært viktig å kunne fransk for å kunne følge med på hva som skjer i samfunnslivet. Informantene mine oppga gang på gang at bruken av internett og kontakt med resten av verden som to viktige grunner til å lære seg fransk. På denne måten kan fransk forstås som en døråpner for internasjonal kontakt.

Flere la for øvrig også vekt på betydningen av engelsk, fordi det er et kommunikasjonsspråk som bidrar til økt globalisering. Engelsk har blitt et viktig språk med stadig utbredelse i Tunisia (Battenburg 1997, Judy 1999).⁴⁹ Mouna går ukentlig på engelskkurs og snakket ofte om viktigheten av å lære seg engelsk i tillegg til fransk, for å få en god jobb. Hun finansierer engelskkurset for seg og broren. Samir bruker litt engelsk i jobben sin som økonomisjef, selv om det meste foregår på fransk. Siden tidlig på 1990-tallet har det vært en økende etterspørsel etter engelsk i forretningssektoren. Firmaer som vektlegger bruk av engelsk og ønsker arbeidstakere med engelskkunnskaper, bruker engelsk i utlysningene sine, for å tiltrekke seg engelskkyndige, og utelukke dem som ikke er det. Den voksende etterspørselen etter engelsk, styres av en interesse for å kunne utvinne teknologisk informasjon direkte fra originalkildene, uten å måtte gå gjennom fransk. Slik vil man oppnå en raskere modernisering, utvikling og integrasjon i det globale samfunnet. Likevel er det fortsatt slik at vitenskapelig utdanning på videregående og på universitet og høyskoler skjer utelukkende på fransk og ikke på engelsk. Handel skjer også fortsatt i hovedsak på fransk i Tunisia og ikke på engelsk (Daoud 2001). En viktig grunn til at engelsk blir viktigere i Tunisia, er turismesektoren. Med en økning av turisme, og ikke minst en mer heterogen turistbefolkning, blir engelskkunnskaper viktigere. Sami, på 23 år, som har jobbet i turistområdet på østkysten av Tunisia, fortalte at det er på grunn av turismen i Monastir at han lært seg litt engelsk. Gjennom denne jobben har han for øvrig også kunnet opprettholde franskkunnskapene sine. Engelsk har blitt sett på som et nøytralt språk, i motsetning til fransk, siden det ikke har hatt noen direkte forbindelse med det koloniale Tunisia, slik som fransk (Sayah 2002). I forlengelsen av at fransk blir oppfattet som

⁴⁹President Ben Ali statsbesøk i Sør Afrika i 1993, har blitt sett på som en viktig hendelse for medvirkningen til en økning i interessen for engelsk. Tunisiske politikere ble oppmerksomme på viktigheten av engelsk i forhandlingene, og president Ben Ali proklamerte at i fremtiden skulle alle, selv tunisiske fruktsglere kunne kommunisere på engelsk, i tillegg til fransk og arabisk (Battenburg 1997).

moderne, ligger det på mange måter også implisitt en oppfattelse av arabisk som ikke-moderne. Tidligere forskning har gjort lignende funn: Fransk assosieres med modernitet, økonomisk og sosial vellykkethet og åpenhet, mens arabisk forbindes med autensitet, identitet, og legitimitet (Kammoun 2006). Modernitet og vitenskap har blitt assosiert med europeiske språk (Garmadi 1983a, Lawson og Sachdev 2000) mens arabisk får tradisjonelle og også religiøse konnotasjoner (Lawson og Sachdev 2000).

Denne forestillingen om fransk som ”moderne” og arabisk som ”ikke-moderne” bygger ifølge enkelte forfattere, på myter (Marzouki 1994, Payne 1983a). En slik oppfatning av språk kan forstås som en form for falsk bevissthet. Memmi har lagt vekt på hvordan kolonisituasjonen preger den kolonisertes forhold til morsmålet: ”Colonial bilingualism cannot be compared to just any linguistic dualism (...) In the linguistic conflict within the colonized (...) he himself sets about discarding this infirm language, hiding it from the sight of strangers”(Memmi 1991:107). Den koloniserte får for eksempel høre om språket sitt at: ”Its vocabulary is limited, its syntax bastardized” (ibid.: 134). Slik dannes videre en forståelse av språket: ”It would be comical to hear a course in higher mathematics or philosophy in it” (ibid.:134).

Land som har vært kolonisert, karakteriseres gjerne ved tilstedeværelsen av minst to språk: Landets nasjonalspråk (ofte med flere dialektale varianter) er et eldre språk som ikke har blitt utnyttet til å kunne uttrykke for eksempel tekniske aspekter ved det moderne samfunnet. Det andre språket er ”kolonisateurens” språk, et ”moderne” språk som allerede er tilpasset og som tilpasser seg hver dag i forhold til den aktuelle verden. I beste fall er nasjonalspråket et skriftspråk med en lang kulturhistorie, slik som arabisk. I andre tilfeller, som for eksempel i mange av de tidligere koloniserte landene i Afrika sør for Sahara, dreier det seg om lokale dialekter. Disse kan være rike og uttrykksfulle, men har ingen innflytelse på de viktigste områdene i offentlig sektor (Garmadi 1983a).⁵⁰ Min informant Ibtissem beskrev fransk som et ”romantisk språk” med det hun kalte ”klasse”. Hun er ikke alene om å oppleve fransk som elitespråk, en rest fra det koloniale imperiet. At fransk blir sett på som et aristokratisk og romantisk språk, ja til og med som noe historisk og nostalgisk kan også forstås som en type eksotifisering og som en mytisk forestilling om fransk (Grandguillaume 1979).

⁵⁰ I kapittel 3. har vi sett hvordan fransk og arabisk brukes ulikt i forhold til offentlig og privat liv.

Arabisk innehar en rik og mangfoldig språklig arv. Det var tidligere det anvendte språket i Tunisia også i økonomisk sektor, men ble forbigått av fransk på grunn av historiske, sosiale og økonomiske omveltninger (Garmadi 1983a).⁵¹ Fransk er fortsatt det rådende språket i mange av de naturvitenskapelige fagene i tunisiske utdanning. Man holder for eksempel fortsatt frem med å undervise i fag som matematikk, medisin, biologi og informatikk i hovedsak på fransk. Språk er en form for symbolsk makt. En usynlig makt som legitimeres og reproduseres samfunnsmessig, ved at enkelte språk får en bestemt status (Bourdieu 1994). Slik vi tidligere har sett er utdanningssystemet og også sosial klasse med på å reprodusere denne legitimiteten. Språket henger på denne måten sammen med maktforhold og samfunnhierarkier (Bourdieu 1996b, 1994).

Maktforhold mellom språk opprettholdes gjennom samfunnsinstitusjoner, men også gjennom enkeltindividers holdninger til språk. Det er med andre ord snakk om en sirkelbevegelse, der samspillet mellom samfunnsaktørene og samfunnsinstitusjonene opprettholder det gjeldende maktforholdet mellom språk (Grillo 1989). Oppfatningene om fransk og arabisk i Tunisia henger på denne måten sammen med den koloniale historien og folks holdninger. Disse virker sammen i et vekselforhold. De rådende oppfatningene av fransk og arabisk kan forstås som et resultat av kolonialisme og imperialisme, og som myter knyttet til de ulike språkene. Fransk assosieres i større grad med det som informantene beskriver som “den moderne verden”, informasjonsteknologi og internet. Fransk omtales videre som et språk for internasjonal kontakt. Hvorfor oppfattes fransk i større grad enn arabisk som et internasjonalt språk? For å oppnå kontakt med hele den arabiske verden, må man jo kunne snakke arabisk. At informantene mine likevel fremmer fransk som døråpner i større grad enn arabisk, kan ha sammenheng med at de ikke ser dette aspektet ved morsmålet arabisk, siden det representerer en mer internalisert språklig kunnskap.

⁵¹ På bakgrunn av at europeiske land hadde mest makt innen vitenskap, teknologi, og enkelte former for økonomisk organisering, underla de seg ikke-europeiske land, og dominerte dem gjennom koloniene. Nasjonalisme var ikke bare en politisk maktkamp, men spørsmålet om politisk frigjøring berørte nesten alle aspektene ved et folks liv, i forhold til hva fra vesten som skulle tas vare på, og hva som skulle forkastes (Chatterjee 1993). Fransk og engelsk hadde utviklet seg til dominerende språk, gjennom historisk å ha vært språk i sterke nasjonalstater (Grillo 1989). Se også *Before European Hegemony* (Abu-Lughod & Scott 1989).

Fransk som pass- og citadellspråk⁵²

I tilegnelsen av et nytt språk, ligger det alltid muligheter for ny kontakt, inkludering i et nytt fellesskap. Inkludering innebærer ekskludering; et hvert fellesskap som inkluderer noen vil per definisjon ekskludere alle de andre. I likhet med alle fellesskapsdannende mekanismer er språk på samme tid inkluderende og ekskluderende, noe som åpner for dem som kan det og samtidig stenger for dem som ikke kan det. Hvis et språk kan forstås som en nøkkel, er det samtidig både en nøkkel som *åpner* og som *lukker* dører. Språk er med andre ord *både og*. Clifford Geertz har beskrevet språks roller i nye selvstendige stater. Han sier: ”For any speaker of it, a given language is at once either more or less his own or more or less someone else’s, and either more or less cosmopolitan or more or less parochial – a borrowing or a heritage; a passport or a citadel” (ibid. 1973:241). Geertz bruker ikke begrepene pass og citadell analytisk, men metaforisk. Jeg vil låne dem fra Geertz og reflektere fritt rundt disse metaforene i studien av språkbruk i Tunisia.

Jeg forstår *passport*, pass, som en døråpner til kontakt, et kommunikasjonsmiddel. Språk kan i tråd med dette fungere som en nøkkel til ulike rom. Metaforen signaliserer også mobilitet, både geografisk så vel som sosial mobilitet. *Citadel*, citadell, betyr festning. Med andre ord har vi å gjøre med en temmelig strukturell og ubevegelig størrelse. Hvis *passport* forstås som en døråpner eller nøkkel, betegner *citadel* festningen som sådan, *selve* rommet. Gjennom å benytte meg av slike metaforer, vil jeg utfordre de kontrasterende oppfatningene om fransk og arabisk som mine informanter uttrykker. Fransk og arabisk assosieres med ulike ting i den muntlige kommunikasjonen. Fransk beskrives som et ”moderne språk”, og kan forstås som en form for pass, eller en språklig døråpner. I dette ligger det også implisitt en forståelse av arabisk, som et tradisjonelt språk som knyttes til religion; et citadellspråk. Jeg vil imidlertid hevde at både fransk og arabisk kan forstås som både *pass* og *citadell* i Tunisia i dag.

Gang på gang uttrykte informantene mine viktigheten av fransk for å kunne følge med på hva som skjer i samfunnet, og for å oppnå økt kontakt med verden utenfor. Fransk holdes også frem som det viktigste språket innen informasjonsteknologi og i forhold til internett, og blir

⁵²Jeg bruker pass i betydningen nøkkel, eller døråpner (min definisjon).

⁵²Citadell betegner et sterkt indre festningsverk i en større festning. ”Citta”, gjennom fransk fra italiensk, betegner ”by”, egentlig ”liten by” eller ”liten festning” (*Bokmålsordboka* 2005).

også på denne måten et ekstra språklig redskap for deltakelse i det internasjonale samfunnet. Fransk kan videre forstås som en døråpner for økt geografisk mobilitet, og modernitet. Gjennom fransk, kan mine informanter kommunisere med Frankrike og andre fransktalende land i Europa, ja hele resten av den fransktalende verden. I mange av landene i Afrika sør for Sahara er fransk offisielt språk, og de ulike afrikanske språkene eksisterer som nasjonale språk ved siden av. Med fransk kan de ha kontakt med fransktalende land i Afrika, som de ellers ikke har noe felles språk med.

Jeg vil også hevde at bruk av fransk i Tunisia fører med seg sosial mobilitet. Fransk oppfattes som en verdifull ressurs. Det er en døråpner for utdanningsmuligheter og videre jobbmuligheter i samfunnet. Språket representerer både en viktig kulturell og – slik vi har sett – symbolsk kapital (Bourdieu 1996b). Mounas eksempel illustrerer dette. Hun benytter seg av fransk i den hensikt å oppnå goder i samfunnet, som bedre muligheter på jobb, og høyere status på ekteskapsmarkedet. Fransk er med andre ord i aller høyeste grad en døråpner for sosial mobilitet. Vi har sett at det oppstår klasseskiller på bakgrunn av franskbruk. Fransk får på mange måter karakter av å være ”den magiske koden” som gir tilgang til klassemobilitet. Franskbruk er med andre ord et middel for å oppnå klassereise i Tunisia. På denne måten blir fransk både et pass for å kunne reise i det geografiske rom – men også et pass i en mer symbolsk betydning, siden det bidrar til klassereise. Fransk kan altså forstås som et ”pass” eller en døråpner for internasjonal kontakt, og videre som en nøkkel til geografisk og sosial mobilitet.

Inkludering og ekskludering er to sider av samme sak. Når fransk på den ene siden er en nøkkel som åpner for sosial mobilitet, ved at det kan gi tilgang til bedre jobber og dermed høyere sosial status, er det en nøkkel som samtidig stenger døren etter seg. En sosial klasse kan forstås som et citadell. Citadellet inkluderer dem som er innenfor, og utelukker samtidig dem som befinner seg utenfor. I forhold til fransk som en sosial klassemarkør har vi sett at den kulturelle imperialismen som var rådende under fransk styre har fått implikasjoner for dagens samfunn. At fransk var et kolonispråk, altså det dominerende språket i over femti år, har vært med på å gi det den statusen som det har i samfunnet i dag. Det Albert Memmi omtalte som en kolonial bilingvisme (Memmi 1991[1957]), og som han sammen med Frantz Fanon var opptatt av å bekjempe, er en del av den historiske arven i dag, og har hatt innflytelse på forholdet mellom fransk og arabisk i samfunnet. Fransk blir oppfattet som et

elitespråk, knyttet til en bestemt sosial kategori. Dette henger sammen med kolonialisme, språklig imperialisme, og språklige myter. Det er en klar relasjon mellom fransk som et kolonispråk under fransk overherredømme, og fransk som et elitespråk i dag. Dagens samfunn er i tett relasjon med den koloniale historien (Appadurai 1998, Geertz 1973). Relasjonen mellom dagens postprotektorale Tunisia og det protektorale Tunisia er med andre ord til stede og manifesteres gjennom tilstedeværelsen av fransk språk og av forestillingene knyttet til det. Som vi har sett var den språklige og kulturelle imperialismen i Maghreb av betydelig karakter, og fransk i dag ses fortsatt på som et elitespråk, knyttet til sosial klassedifferensiering. Den språklige og kulturelle imperialismen som var gjeldende under fransk styre har på mange måter ”satt seg” i samfunnet. Sosial og klassemessig differensiering og kategorisering foregår i dag på bakgrunn av språkbruk, med utgangspunkt i samme skillene som tidligere, bare i ulik og mer subtil form.

Selv om man behersker fransk, er ikke dette i dag ensbetydende med at man inngår i eliten. Citadellet er med andre ord ikke for alle, og når det når det åpner for noen, lukkes det for andre. Slik kan eliten eller middelklassen fremstå som en form for festning, bare tilgjengelig for dem som fra før er medlemmer. Bare disse innehar den symbolske kapitalen eller kjenner de gjeldende kodene. Det er likevel viktig å understreke at fransk som citadell, ikke nødvendigvis er et absolutt citadell. I enkelte sammenhenger kan det være åpent for inntreden fra dem som er villige til å jobbe hardt for å komme inn. Mouna er blant dem som vil bruke fransk språk som pass, og hun kan nok gjennom en tilegnelse av kodene, få innpass. Fransk i Tunisia fungerer som en sosial klassemarkør, og bidrar til sosial klassedifferensiering. Det foregår en ekskludering gjennom språklige koder og symbolsk kapital. Sosial mobilitet og sosial klassedifferensiering skjer på bakgrunn av blant annet franskbruk. Som ytterligere et bilde på dette kan man tenke seg ikke bare en nøkkel som både åpner og stenger, men et nøkkelkort, som brukes sammen med en kode, som en nyttig metafor. Den faktiske språkkunnskapen, eller kortet alene, er med andre ord ikke nok, en må i tillegg mestre de sosiale spillereglene, de samfunnsmessige og kontekstuelle normene for språkbruk. Disse spillereglene handler (slik vi har sett det i kapittel fire) ikke bare om *hvordan*, *når* og *hvor* en skal snakke fransk, men like mye om når en *ikke* bør gjøre det. Mouna viser dette ved at hun innehar faktiske språkkunnskaper, men ikke behersker de symbolske kodene for språkbruk. Hun forblir i en bestemt sosial kategori, til tross for at hun ønsker seg økt sosial mobilitet som kan bidra til en klassereise. Status og kapital (kulturell og symbolsk) blir altså helt sentral i forhold til hvilken måte en mestrer språket på.

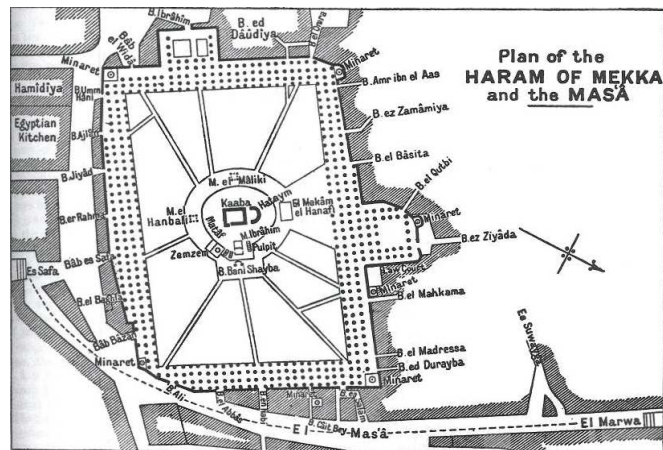
Arabisk som pass- og citadellspråk

Dagens klassiske arabisk er resultat av en moderniseringsprosess som startet på slutten av 1700-tallet, under *nahda*, den arabiske renessansen (Said 2008). Arabisk er ikke bare det arvede morsmålet for de aller fleste tunisiere, men også tett knyttet til den dominerende religionen Islam. Ifølge muslimene, kom altså koranen fra Gud, Allah, i form av Muhammeds åpenbaringer, og disse ble nedskrevet på arabisk. Muslimene anser av den grunn arabisk som et hellig språk: dette er språket koranen ble skrevet i. Klassisk arabisk står dermed i en relasjon til Koranen. Klassisk arabisk er på samme tid både opprinnelsen til og modellen for all etterfølgende språkvitenskap, selv om den for arabisk som i dag kalles moderne standard arabisk, ikke det samme som den formen koranen ble skrevet på for fjorten hundre år siden, er det ikke overraskende at mange fremmer bruken av arabisk, heller enn fransk i religiøse og hellige kontekster.

Ifølge min informant Aïadh, som arbeider som lærer, er det arabisk som gjelder under religiøse begivenheter knyttet til islam. Særlig viktig er det å snakke arabisk under begivenheter som bryllup, forlovelsesfester og Aid Kabir, feiringen i forbindelse med ramadanfasten, fortalte Aïadh. Folk som ellers uttrykker seg med en blanding av fransk og arabisk vil unngå å gjøre det i slike sammenhenger, siden det anses som upassende. Aïadh fortalte også at det regnes som sosialt forbudt å snakke fransk i moskeene.

Det finnes en klar relasjon mellom språkbruk og sosial kontekst, der språkbruken er knyttet til de assosiasjonene folk har til de ulike sosiale fenomenene eller aktivitetene. Dette kan være i forhold til offisielle, seremonielle eller religiøse ritualer, der gestene og språket og helheten ved oppførselen får karakter av å være et vedheng til selve aktiviteten (Gumperz 1989). Folk opererer langt på vei med et skille mellom *hellig* og *profant* (Goffman 1959). Et eksempel på dette er moskeen. Moskeen er i Tunisia, som i hele den arabiske verden, et hellig sted for bønn og tilbedelse av Allah. Den aller helligste av alle moskeene, er moskee Al-Haram i Mekka i Saudi-Arabia. Moskeen Al-Haram er et godt bilde på hvordan normer for moralitet er knyttet til det hellige. I ordet *haram*⁵³, ligger det en implisitt dobbelhet, ved at det betyr både hellig – og forbudt.

⁵³I *Shorter Encyclopedia of Islam* kan man lese at *Haram er* “forbidden by the Sacred Law. One of the five categories in the scale of religious appreciations according to the theory of the fikh” (Gibb & Kramers 1974).

I de religiøse rommene er det bruk av arabisk som fremmes. Her ønsker man ikke innblanding av franske ord. Lukkethet overfor, eller ekskludering av den ikke-muslimske verden, betyr imidlertid samtidig åpenhet overfor, og inkludering av hele den muslimske verden, *ummah*. Når moskeen kan forstås som et lukket rom, fordi den er hellig, kan *ummah* på lignende måte forstås som et lukket fellesskap. *Ummah* betegner det muslimske fellesskapet, et "samfunn av troende" (*ummat al-mu'minin*), og kan forstås som et eksklusivt fellesskap for muslimer, der ikke-muslimer ikke har innpass på den samme måten. Slik er det et fellesskap som islams troende både utgjør, og omslutes av – et lukket religiøst rom. Det religiøse fellesskapet man deler som muslim i *ummah*, kan forstås som en form for *communitas* (Turner 1995). Samtidig er dette muslimske samfunnet transnasjonalt, siden troende fra ulike deler av verden tar del i det samme fellesskapet. Det går på tvers av territoriale grenser tegnet opp av nasjonalstatene, og utfordrer nasjonalstatenes hegemonier (Bowen 2004, Mandeville 2001). I *ummah*, gjør mennesker ofte mer enn å operere på kryss og tvers – og mellom nasjonale grenser. Ved å praktisere politisk eller religiøs aktivitet (som selv om det er plassert i geografisk rom, ikke begrenses av dette), stiller de spørsmål ved grensene og grensenes natur. *Ummah* bringer sammen muslimer med ulik etnisk, sosiokulturell og teologisk bakgrunn, og gir rom for ulikhet. Det bygger bro mellom muslimer, ved å bidra til større grad av samhandling. En prosess av differensiering og forening pågår på samme tid (Mandaville 2001). Tilhørighet og identitetsforankring rekonstrueres med andre ord uavhengig av nasjonalgrensene (Appadurai 2003). Fellesskapet som *ummah* utgjør, er med andre ord åpent for alle som har islam som religion.

Arabisk språkbruk karakteriserer enkelte sosiale rom som familien, i Tunisia i dag, og kan oppfattes som et citadellspråk ved å være knyttet til religionen. Familien kan slik forstås som

et kvasi-hellig rom. Jeg har forsøkt å vise at åpenhet også innebærer lukkethet, og ekskludering innebærer inkludering. Igjen er døren og nøkkelen gode metaforer å tenke med. Når nøkkelen låser og lukker et rom, er den samme nøkkelen en døråpner. Arabisk er samtidig en døråpner for deltagelse i det språklige fellesskapet som den arabiske verden har gjennom det felles skriftspråket, det vil si klassisk eller standard arabisk. Gjennom kunnskaper om skriftspråket, kan man lese de arabiskspråklige avisene, forstå den samme arabiske litteraturen og forstå de arabiske TV-programmene. I hele den arabiske verden har man dette ene felles skriftspråket i tillegg til alle de ulike dialektene i de forskjellige arabiske landene. Klassisk arabisk eksisterer i dag som levende felles skriftspråk, slik latin var for europeiske samfunn før. Det å kunne arabisk er dessuten en døråpner for geografisk mobilitet i hele den arabiske verdenen.⁵⁴ Bruk av arabisk er altså nyttig for både arbeidsimmigrasjon, pilgrimsferd til helligdommer, og for kulturelle utvekslinger, gjennom nyheter, filmer og litteratur.

Avslutning

I dette kapittelet har jeg sett på kontinuitet og endringer i mine informanternes holdninger til fransk språk i dag. Det har vært en holdningsendring siden forfattere som Fanon og Memmi skrev om fransk språk i det koloniale Maghreb. Informantene mine viser en bevissthet om den felles kolonihistorien, men denne er ikke ensbetydende med at det tidligere kolonispråket oppleves som problematisk slik som det var under protektoratet. Informantene mine er ikke lenger utsatt for det Memmi forklarer som en "kolonial bilingvisme". Det er kontinuitet mellom før og nå, og den koloniale historien er en integrert del av samtiden, men informantene mine synes å ha innlemmet fransk i kulturen sin. Det finnes oppfatninger om fransk som "moderne", og disse får videre implikasjoner for forestillinger om arabisk. Fransk assosieres i høyere grad med det som beskrives som den "moderne verden", teknologi og internett, enn hva arabisk gjør. Disse oppfatningene henger sammen med Maghreb-regionens koloniale historie, og den språklige og kulturelle påvirkningen som har vært gjeldende i samfunnet. Oppfatninger om fransk og arabisk kan slik sett anses for å være karakterisert ved stereotypier. Fransk beskrives videre av informantene som en døråpner for internasjonal kontakt og de gir inntrykk av at arabisk ikke er det. I lys av Geertz' metaforer "passport" og "citadel" kan fransk forstås som et pass-språk, gjennom å bli assosiert med modernitet og internasjonalisering. Arabisk oppleves som hellig språk gjennom å være nært knyttet til

⁵⁴Det har vært en økende arbeidsimmigrasjon til de arabiske oljelandene i Gulfen de siste årene som en følge av ljeboomen i 1970-årene (Al-Racheed 2005, Russel 1992). Pilgrimsferden til Mekka, *hajj*, bidrar også til geografisk mobilitet (Eickelman og Piscatori 1990, Shami 1996).

religionen. Arabisk er også det språket man i hovedsak bruker på private arenaer, som innad i familien. Gjennom å være morsmål og knyttet til religionen, er arabisk et nedarvet språk som er godt rotfestet i kulturen. Det kan oppfattes som et citadellspråk i tråd med Geertz metaforer. Siden arabisk og fransk kan forstås metaforisk som nøkler, er språkene samtidig både nøkler som *åpner* og som *lukker* dører. Språkbruk, og de ulike språkene, kan på *en* og samme tid få karakter av å være henholdsvis en nøkkel som åpner og inkluderer; altså som en døråpner for ulike språklige rom, og som en nøkkel som låser og ekskluderer – på bakgrunn av språklige koder sosial status og symbolsk kapital, og religiøsitet og normer for rett og galt. Jeg har vist hvordan fransk gjennom å være et klassespråk, kan forstås som godt integrert i kulturen i dag, og dermed også kan oppfattes som en form for citadellspråk. Arabisk er videre en døråpner for internasjonal kontakt med hele den arabiske verden, gjennom det felles skriftspråket, og dermed også et pass. Begge språkene er med andre ord *både og*. I tråd med mine funn kan altså både fransk og arabisk forstås som citadell og pass i Tunisia i dag.

Noen avsluttende refleksjoner

Nasjonalstater har ofte blitt bygget på forestillingen om ett felles språk. Med et slikt premiss ser man bort fra språklig heterogenitet innenfor nasjonalstatenes grenser. I mange sammenhenger har det vært mer vanlig å se på flerspråklighet som et problem heller enn som en ressurs. Moderne samfunn er per definisjon sammensatte, etnisk og sosialt. Jeg har studert franskbruk og forestillinger om fransk i dagens tunisiske samfunn, på bakgrunn av landets historie med fransk styre. På bakgrunn av mine empiriske funn fra Tunisia, argumenterer jeg for en kulturforståelse med rom for språklig mangfold.

Til tross for demokratiseringen av utdanningen, bidrar fortsatt bruken av fransk til å reprodusere sosiale ulikheter. Det finnes forestillinger om at fransk i Tunisia er et elitespråk, og informantene knytter fransk til sosial klasse. Samtidig gir fransk mulighet til sosial mobilitet ved at man gjennom utdanning og dermed tilegnelse av franskkunnskaper, kan få bedre jobber og bedre økonomi. Det er med andre ord slik at den samme *prestisjen* som opprettholder og reproduserer fransk som et klassespråk (det vil si begrenser), bidrar til sosial mobilitet og frigjøring (sprenger grenser). Videre hevder informantene mine at fransk er et ”moderne språk”, noe de forbinder med internasjonalisering. I dette ligger implikasjonen om at arabisk er ”ikke-moderne”. Slike forestillinger er i stor grad en følge av den koloniale historien, og den språklige og kulturelle imperialismen som Tunisia har vært utsatt for. Synet på fransk og arabisk henger delvis sammen med det skjeve maktforholdet mellom språkene, slik de ble praktisert under fransk styre. Begreper som vekst, fremgang og velstand knyttes i tunisisk kontekst fortsatt mest til Frankrike, og ikke i samme grad til den arabiske verdenen. Foreldede maktstrukturer lever videre, blant annet ved reproduksjon gjennom ”kollektive forestillinger”. Ved å studere bruken av fransk og arabisk ved hjelp av Geertz’ metaforer, har jeg vist at både fransk og arabisk kan fungere både som det jeg kaller pass-språk og citadellspråk.

Fransk språk har fortsatt en sentral plass i dagens samfunn, til tross for at Tunisia har vært en selvstendig nasjon i om lag femti år. I det 20. århundre ble språksituasjonen karakterisert som preget av en kolonial bilingvisme og diglossi, og man snakket om det problematiske med å snakke ”hvitt språk”, og å bære ”hvite masker”. Jeg har studert hvilken rolle ekskolonispråket spiller i nyere tid. Informantene uttrykker at de ser på fransk som en del av sin kultur. De

fletter inn fransk i dagligtalen, og benytter seg av de mulighetene den flerspråklige situasjonen gir dem, gjennom at de har et rikt språklig repertoar med både fransk og arabisk. Fransk oppfattes ikke nødvendigvis som et kolonispråk lenger; alminnelige tunisiske språkbrukere har annektert det og gjort det til sitt. Fransk er et språk *i tillegg til*, og ikke *i stedet for*, og anses for å være en samfunnsmessig språklig ressurs. I den tunisiske konteksten er en *både-og*-tanke i forhold til språkbruk mulig, siden informantene, og samfunnet (med sin språkpolitikk), har tatt til seg fransk, ved siden av morsmålet arabisk.

På den ene siden kan fransk oppfattes som et elitespråk assosiert med makt og klasse. Når språksituasjonen for cirka femti år siden var preget av et ujevnt maktforhold mellom fransk og arabisk, er det ikke rart at maktstrukturer henger igjen i kulturen. Dette kan føre til tanken om at fransk i bunn og grunn er en arv etter fransk imperialism, og at så lenge fransk brukes, så opprettholdes og reproduseres den franskspråklige imperialismen. På den andre siden uttrykker informantene mine at fransk språk er en integrert del av det tunisiske samfunnet. Implisitt i denne integreringen ligger det en form for *avkolonisering* av språket. Slik kan man forstå integreringen av fransk som en subtil form for motstand mot kolonialisme og kulturell imperialism. Samtidig opprettholdes den historiske arven fra "imperialismen" gjennom bestemte forestillinger. Denne spenningen mellom kontinuitet og endring kan lett fremstå som paradoksalt men som vi har sett er språk både pass og citadell på samme tid. Språk både åpner og lukker dører til ulike fellesskap. I språklig inkludering ligger det også en potensiell ekskludering. Språklig endring er en kontinuerlig prosess. Med en økende bruk av engelsk, altså et tredje språk i samfunnet, kan man se for seg en endring av situasjonen. Når Tunisia blir enda mer språkpluralistisk vil kanskje de gamle språklige restene etter det hierarkiske forholdet forsvinne.

I arbeidet med dette prosjektet har det reist seg flere spørsmål som jeg ikke har hatt anledning til å studere. Flere av dem kunne fortjene en nærmere behandling. En del språkstudier har dreid seg om kvinners franskbruk. Det kunne være interessant å se nærmere på menns bruk av fransk. Jeg har vist hvordan mine informanter gjennom språkblanding integrerer fransk inn i sin kultur. Jeg har sett på innblandingen av fransk i tunisisk arabisk, men har ikke kunnet gå dypt inn på blandingspråket frankoarabisk som sådant. Enkelte tunisiske lingvister forstår frankoarabisk som en brobygger mellom fransk og arabisk. I tråd med dette kan det tenkes at frankoarabisk blir en utbredt språkform, og et viktig aspekt ved språkutviklingen i Tunisia. Slike spørsmål kan invitere til flere antropologiske undersøkelser.

Litteratur

Aarnes, Asbjørn. 2007. Hvem er du? Kronikk i Aftenposten 15. juli 2007.

Abu-Lughod, Janet L. og Scott Wolf. 1989. *Before European Hegemony*. Oxford University, Oxford.

Al-Racheed, Madawi. 2005. Introduction: Localizing the transnational and transnationalizing the local, i *Transnational Connections and the Arab Gulf*. Routledge, London.

Ambjørnsson, Ronny. 2005. *Fornavnet mitt er Ronny*. Pax Forlag, Oslo.

Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities*. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso, London.

——— 1997. The Nation and the origins of national consciousness, i Guibernau, Montserrat og John Rex (red.), *The Ethnicity Reader, Nationalism, Multiculturalism and Migration*, Polity Press, Cambridge.

Appadurai, Arjun. 1998. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, Public Worlds, University of Minnesota Press, London.

——— 2003. Sovereignty without territoriality: Notes for a postnational geography, i Low, Setha M. og Denise Lawrence-Zuniga (red.), *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*, Blackwell Publishing, Oxford.

Barth, Fredrik. 1969. *Ethnic groups and Boundaries*. Universitetsforlaget, Oslo.

——— 1996. *Manifestasjon og prosess*. Universitetsforlaget, Oslo.

Battenburg, John. 1997. English versus French: Language rivalry in Tunisia. *World Englishes* 16, July. No. 2, s. 281.

Bernstein, Basil. 2003a. *Class, Codes and Control. Volum 4: The Structuring of Pedagogic Discourse*. Routledge, New York.

- 2003b. *Class, Codes and Control. Volum 1: Theoretical Studies towards a Sociology of Language*. Routledge, New York.
- Bhabha, Homi. 1997. Of Mimicry and Man. The Ambivalence of Colonial Discourse, i *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois world*. University of California Press, Berkeley.
- Bokmålsordboka* 2005. *Definisjons- og rettskrivningsordbok*. Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Bourdieu, Pierre. 1987. *What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups*. Berkeley Journal of Sociology. Vol 32, s. 1–17.
- 1990. *The Logic of Practice*. Polity Press, Oxford.
- 1994. *Language and Symbolic Power*. Polity Press, Oxford.
- 1995. *Distinksjonen*. Pax Forlag, Oslo.
- 1996a. Physical Space, Social Space and Habitus. Vilhelm Aubert Memorial Lecture (1995). ISO-Rapport, Institutt for sosiologi Uio. Nr. 10.
- 1996b. *Symbolisk makt*. Pax Forlag, Oslo.
- 1999. *Outline of a Theory of Practice*. University Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre og Jean-Claude Passeron. 1990. *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications, London.
- Blom, Jan-Petter. 1988. Språk og grenser, i Brox, Ottar og Marianne Gullestad (red.), *På norsk grunn. Sosialantropologiske studier av nordmenn i Norge: Hyllest til Fredrik Barth*, Ad Notam, Oslo.
- Blom, Jan-Petter og John J. Gumperz. J. 1986. Social Meaning in Linguistic Structure: Code-Switching in Norway, i Gumperz, John. J. og Dell Hymes (red.), *Directions In Sociolinguistics, The Ethnography of Communication*, Basil Blackwell, Oxford.
- Bowen, John. R. 2004. Beyond Migration: Islam as a transnational Public Space, i *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Routledge, Vol. 30, Nr.5 s.879-894 (16).

- Buitelaar, Marjo. 1998. Public Baths as Private Places, i Ask, Karin og Marit Berg Tjomsland (red.), *Women and Islamization*, Berg, Oxford.
- Chatterjee, Partha. 1993. *The Nation and its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories*, Princeton University Press, New Jersey.
- Chettaoui, Abdelaziz. 1983. Le Bilinguisme dans l'Enseignement Primaire en Tunisie, i R.M. Payne (red.), *Language in Tunisia*, Language and Linguistics Series, The Bourguiba Institute of Modern Languages, Tunisia.
- Colonna, Fanny. 1997. Educating Conformity in French Colonial Algeria, i Cooper, Frederick og Anna Stoler (red.), *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois world*. University of California Press, Berkeley.
- Cooper, Frederick og Ann Laura Stoler (red.). 1997. *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois world*. University of California Press, Berkeley.
- Dhaouadi, Mahmoud. 1996. Un essai de théorisation sur le penchant vers l'accent parisien chez les femmes tunisiennes, i International Journal of the Sociology of Language, No. 122,s. 107–125.
- Daoud, Mohamed. 2001. The Language Situation in Tunisia, i Current Issues in Language Planning. Vol. 2, No. 1.
- Deniau, Xavier. 2003. *La Francophonie. Que sais-je?* Presses Universitaires de France, Paris.
- Duranti, Alessandro og Goodwin, Charles. 1992. Rethinking context: an introduction, i Duranti, Alessandro og Charles Goodwin (red). *Rethinking Context. Language as an interactive phenomenon*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Durkheim, Emile. 1990. *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Eriksen, Hylland Thomas. 1993. *Ethnicity and Nationalism*. Pluto Press, London.

- Eickelman, Dale F. og James Piscatori. 1990. Social theory in the Study of Muslim societies, i Eickelman, Dale F. og James Piscatori (red.), *Muslim travellers. Pilgrimage, migration, and the religious imagination*, Routledge, London.
- Extra, Guus og Kutlag Yagmur. 2004. *Urban Multilingualism in Europe. Immigrant minority at home and school*. Multilingual matters. LTD, Clevedon.
- Fanon, Franz. 1991 [1952]. *Black skin white masks*. Pluto Press, London.
 ———— 2004 [1961]. *The Wretched of the Earth*. Grove Press, NY.
- Garmadi, Salah. 1983a. La situation linguistique actuelle en Tunisie: Problemes et Perspectives, i Payne, Richard M. (red.), *Language in Tunisia*. Language and Linguistics Series, The Bourguiba Institute of Modern Languages, Tunisia.
 ———— 1983b. La langue des enseignes de quelques rues importantes de Tunis, i Payne, Richard M. (red.), *Language in Tunisia*. Language and Linguistics Series, The Bourguiba Institute of Modern Languages, Tunisia.
- Geertz, Clifford. 1973. *The interpretation of cultures*, Basic Books, Inc. New York.
- Geertz, Clifford, Hildred Geertz og Lawrence Rosen. 1979. *Meaning and Order in Moroccan Society*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gellner, Ernest. 1997. Nationalism as a product of industrial society, i Guibernau, Montserrat og John Rex (red.), *The Ethnicity Reader, Nationalism, Multiculturalism and Migration*, Polity Press, Cambridge.
- Gibb, H.A.R. og J.H. Kramers. 1974. *Shorter encyclopedia of Islam*. Brill, Leiden.
- Gill, Hélène. 1999. Language choice, language policy and the tradition-modernity debate in culturally mixed postcolonial communities: France and the "francophone" Maghreb as a case study, i Suleiman, Yasir (red.), *Language and society in the Middle East and North Africa*, Curzon Press, Richmond.

- Gjerstad, Øyvind. 2005. *La francophonie libanaise. Essai d'une présentation et d'une analyse sociologique*. Masteroppgave i fransk ved Universitetet i Bergen.
- Goffman, Erwing. 1959. *Vårt rollespill til daglig*. Pax forlag, Oslo.
- Goffman, Irwing J. 1971. *The Concept of Education as an investment*. Report for The President's Commission on School Finance.
- Grandguillaume, Gilbert. 1979. Langue, Identité et culture nationale au Maghreb, i *Peuples Méditerranéens*, No. 9, p. 3–28, Okt.-des.
- 1992. Langue et Communauté au Maghreb, i *Peuples Méditerranéens*, No. 18, s.49–58.
- Grillo, R.D. 1989. *Dominant Languages. Language and Hierarchy in Britain and France*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Grønhaug, Reidar. 1978. Scale as a Variable in Analysis: Fields of Social Organization in Heart Northwest Afghanistan, i Barth, Fredrik (red.), *Scale and Social Organization*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Gumperz, John. J. 1982a *Discourse Strategies*, Cambridge University Press, New York
- 1974. *The Sociolinguistics of interpersonal Communication*. Working Papers and publications, Centro Internazionale di Semiotica e di Linguistica. Numero 33, aprile, serie C, Università di Urbino.
- 1986. Introduction, i Gumperz, John. J og Dell Hymes (red.), *Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication*, Basil Blackwell, Oxford
- 1982b. *Language and Social Identity*. Cambridge University Press, Cambridge
- 1989. *Engager la Conversation Introduction à la sociolinguistique interactionnelle*. Les Éditions de Minuit, Paris.
- 1992. *Contextualization and understanding*, i Duranti, A. og C. Goodwin (red.), *Rethinking Context. Language as an interactive phenomenon*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Hannerz, Ulf. 1980. *Exploring the City. Inquiries Toward an Urban Anthropology*. Columbia University Press, New York.
- Haugbølle, Rikke Hostrup. 2006. Tunisiens indirekte arv fra det franske protektorat, i Babylon. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Holmes-Eber, Laura. 2003. *Daughters of Tunis. Women, Family, and Networks in a Muslim City*. Westview Case Studies in Anthropology, Westview Press, Cambridge.
- Holter, Karin. 2006. La francophonie nord-africaine: Algérie, Tunisie, Maroc, Mauritanie, i Sanaker, Jon Kristian, Karin Holter og Ingse Skattum (red.), *La Francophonie – une introduction critique*, Unipub forlag, Oslo Academic Press.
- Jenkins, Richard. 2004. *Social Identity*, Routledge, London.
- Jones, Marie Thurson. 1986. Regional Disparities and Public Policy in Tunisian Education. *Comparative Education*, Volume No. 3.
- Kammoun, Raoudha. 2003. Humour entre bilinguisme et niveaux de langue. Actes du colloque International Hammamet 19.–20. et 21. sept, ENS, Tunis.
- 2006. Diversité linguistique en Tunisie: Le Français a-t-il perdu sa suprématie? FIPLV World Congress 2006, Göteborg-Sweden, 15.–17. June.
- 2008. *Women and Language in Tunisia*, Routledge, London.
- Lawson, Sarah og Itesh, Sachdev. 2000. Codeswitching in Tunisia: Attitudinal and behavioural dimensions, i *Journal of Pragmatics* 32.
- Lévi-Strauss, Claude. 2002. *Den ville tanke*. Spartacus, Oslo.
- Loona, Sunil. 2001. Tospråklighet, i Eriksen, Thomas Hylland (red.), *Flerkulturell forståelse*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Loi d'Orientation de l'Éducation et de L'enseignement Scolaire. Loi numéro: 2002 du 23. Juillet. 2002. Ministère de l'Éducation et de la Formation, République Tunisienne.

- Maalouf, Amin. 1999. *Identitet som dreper*. Pax Forlag, Oslo.
- Maamouri, Mohamed. 1983. The Linguistic Situation in Independent Tunisia, i Payne, Richard M. (red.), *Language in Tunisia*, Language and Linguistics Series, The Bourguiba Institute of Modern Languages, Tunisia.
- Mandaville, Peter. 2001. *Reimagining the Ummah. Transnational Muslim Politics*. Routledge
- Marx, Jaques. 2003. *Littératures francophones. Problématique de l'identité dans les littératures francophones émergentes*. Presses Universitaires de Bruxelles.
- Marzouki, Samir. 1994. Statut, usage et rôle du français en Tunisie, i Abou, Sélim og Katia Haddad, *Une Francophonie différentielle*. L'Harmattan, Paris.
- Memmi, Albert. 1991 [1957]. *The Colonizer and the Colonized*. Bacon Press, Boston.
- Miled, Mohamed. 1999. Des liens passionnels avec le français, i *Le Français dans le Monde*, no 302, Janvier.
- Morin, Jean-Claude. 1994. Le Français langue d'appartenance, i Abou, Sélim og Katia Haddad (red.), *Une Francophonie différentielle*, L'Harmattan, Paris.
- Moore, Henrietta L. 2000. *Feminism anthropology*. Polity Press, Cambridge.
- Naffati, Habiba og Queffelec, Ambroise. 2004. Le français en Tunisie, i *Le français en Afrique*. Revue du Réseau des Observatoires du Français Contemporain en Afrique. Institut de linguistique française, CNRS. Nice.
- Nordby, Terje. 2006. *Mytekalender. Vinter*. Aschehoug, Oslo.
- Ortner, Sherry B. 1996. So, is female to male as nature is to culture?, i *Making gender: The politics and erotics of culture*, 173–180, Beacon Press, Boston.
- 1984. Theory in anthropology since the sixties, i *Comparative Studies in Society and History*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Ounali, Mohamed Habib. 1983. La Langue des Étudiants, i R.M. Payne (red.), *Language in Tunisia*, Language and Linguistics Series, The Bourguiba Institute of Modern Languages, Tunisia.
- Payne, R.M. 1983a. Language Planning in Tunisia, i Paine, Richard M. (red), *Language in Tunisia*, Language and Linguistics Series, The Bourguiba Institute of Modern Languages, Tunisia.
- 1983b. Preface, i Payne, Richard M. (red), *Language in Tunisia* Language and Linguistics Series, The Bourguiba Institute of Modern Languages, Tunisia.
- Perkins, Kenneth J. 2004. *A History of Modern Tunisia*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 1986. *Crossroads of the Islamic and European Worlds*. Profiles, Nations of the Contemporary Middle East, Westview Press, Boulder, Colorado.
- Rabinow, Paul. 2007. *Reflections on fieldwork in Morocco*. University of California Press, Berkeley.
- 1995. Techno-Cosmopolitanism: Governing Morocco, i *French Modern. Norms and forms of the social environment*. The University of Chicago Press, Chicago/London.
- Riahi, Zohra. 1983. Emploi de l'Arabe et du Français par les élèves du secondaire, i Payne, Richard M. (red), *Language in Tunisia*. Language and Linguistics Series, The Bourguiba Institute of Modern Languages, Tunisia.
- Rosaldo, M. 1974. Theoretical Overview, i Rosaldo, M. og L. Lamphere (red.), *Women, Culture and Society*. Stanford University Press, Stanford.
- Russell, Sharon Stanton. 1992. International Migration and Turmoil in the Middle East. *Population and Development Review*, Vol.18, No. 4, Dec., pp. 719–727.
- Said, Edward W.1993. *Culture & Imperialism*. Chatto & Windus, London.
- 2008. Parler Arabe, mais en Rolls ou en Volkswagen?, i *Manière de voir, Le Monde diplomatique*, Numéro 97, Février – mars.

- Sayah, Mansour. 2002. Linguistic Issues and Policies in Tunisia, i Sahli, Kamal (red.) *French in and out of France, Language Policies, Intercultural Antagonies and dialogue*, European Academic Publishers, Bern.
- Serrano, Richard. 2005. *Against the postcolonial: "francophone" writers at the Ends of French Empire*. Lexington Books, Maryland.
- Schnapper, Dominique. 1994. Langue de communication et langues de culture, i Abou, Sélim & Katia Haddad (red.), *Une Francophonie différentielle*, L'Harmattan, Paris.
- Schaaning, Espen. 2000. *Modernitetens oppløsning*. Spartacus, Oslo.
- Shami, Seteney 1996. Transnationalism and refugee Studies: Rethinking Forced Migration and Identity in the Middle East. *Journal of Refugee Studies* Vol. 9. No. 1.
- Strathern, Marilyn. 1980. No nature, no Culture: the Hagen Case, i *Nature, Culture and Gender*. Mac Cormach, Carol and Strathern, Marilyn. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sveen, Karin. 2000. *Klassereise. Et livshistorisk essay*. Oktober, Oslo.
- Thompson, John B. 1994. Editors introduction i Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*. Polity Press, Oxford.
- Tjomsland, Marit. 1993. *The Educated Way of Thinking. Individualisation and Islamism in Tunisia*, Paper, CMI, Bergen.
- 1996. A Discussion of Three Theoretical Approaches to Modernity: understanding Modernity as a Globalising Phenomenon. Working paper, Chr. Michelsens Institute, Bergen.
- Turner, Victor. 1995. *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Aldine de Reyster, New York.

Vaagland, Jorid. 1979. Språk, kjønn og identitet, i Vaagland, Jorid & Puijk, Roel. *Vår vin og vår patois. Økonomiske og språklige sider ved avhengighetssituasjonen i Bas-Languedoc*. Hovedoppgave ved Universitetet i Bergen.

Weininger, Elliot B. 2005. Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis, i Wright, Erik Olin (red.), *Approaches to Class Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge.

Willis, P. 1977. *Learning to Labour. How working class kids get working class jobs*. Saxon House, Farnborough.

Wright, Erik Olin (red.). 2005. *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press, Cambridge.

Wright, Gwendolyn. 1997. Tradition in the Service of Modernity: Architecture and Urbanism, French Colonial Policy, 1900–1930, i Cooper, Frederick og Ann Stoler (red.), *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois world*, University of California Press, Berkeley.

Internettsider

CIA World Factbook 2008

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ts.html>

Europakommisjonen 2008

http://ec.europa.eu/external_relations/tunisia/association_agreement/index_en.htm

Verdensbanken 2008 (Full rapport med alle år fra 1960 til 2007)

<http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/report.do?method=showReport>

<http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?PTYPE=CP&CCODE=TUN>

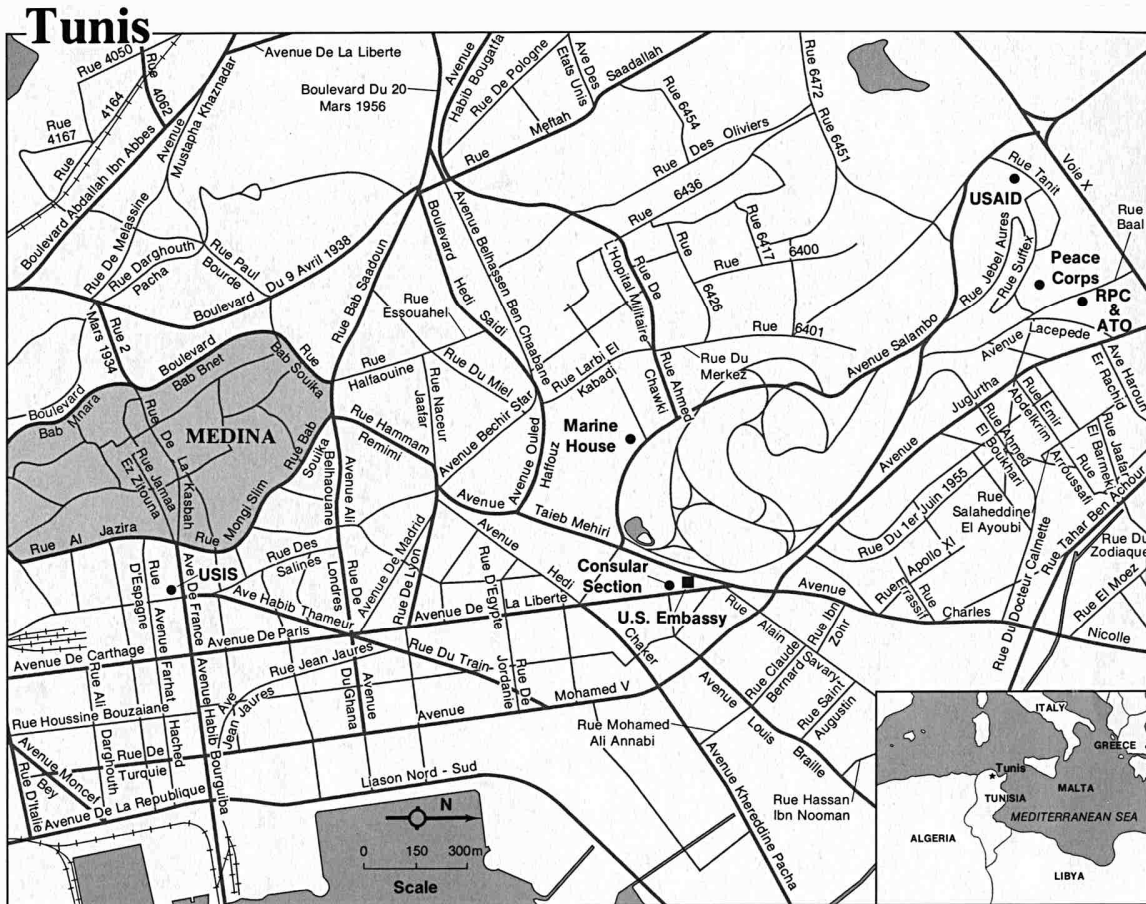
Freedomhouse

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7076>

Andre kilder

Myhre, Knut. 2008. The Pitch of Ethnography: Language, listening and Analogue relationships. Muntlig innlegg på instituttseminar ved Universitetet i Bergen 22. mai 2008.

Appendiks

Spørreundersøkelse

Spørreundersøkelsen jeg delte ut til elevene ved den videregående skolen, og til studentene ved universitetet og privatskolen ENS.

Questionnaire

Je suis une étudiante norvégienne préparant un master en anthropologie sur le thème: "Identité à travers la langue". J'ai choisi mon terrain d'étude en Tunisie et je souhaite grâce à ce questionnaire avoir une idée sur l'usage de la langue française en Tunisie. Merci beaucoup de votre collaboration.

Avez-vous appris le français à l'école? Pendant combien de temps?

Quelle langue utilisez-vous dans vos études ou au travail?

En dehors des vos études et du travail, quand utilisez-vous la langue française à la place de l'arabe, et pourquoi?

Pour certains sujets, une langue est-elle plus adaptée que l'autre?

D'après vous, qui parle aujourd'hui le plus souvent français en Tunisie? Pourquoi?

Y-a-t-il des personnes qui ne parlent que l'une des deux langues? Pourquoi?

Y-a-t-il des contextes qui se prêtent plus à l'usage de l'une des deux langues?

Quel est l'intérêt pour vous d'utiliser la langue française? (Spécifiez)

Aimez-vous le français?

Selon vous, le français en Tunisie est-il un avantage ou un inconvénient?

Pour vous, la langue française en Tunisie représente-t-elle le Français et la France ou fait-elle plutôt partie de la culture tunisienne d'aujourd'hui?

Préférez-vous une autre langue au français? Pourquoi?

